

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ | ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Δ.Π.Μ.Σ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ – ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ - ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Προς ένα πιλοτικό πλέγμα ενεργειών για μια ζωντανή πόλη

Οι καλλιτεχνικές πρακτικές ως δυναμικοί τροφοδότες συνύπαρξης
μέσα από την περίπτωση του UrbanDig_Omonia

Πρωτονοταρίου Αικατερίνη

Επιβλέπουσα: Ε. Παναγιωτάτου

Αθήνα | Δεκέμβριος 2018

Θα ήθελα να ευχαριστήσω

Την καθηγήτρια μου, Ελίζα Παναγιωτάτου, για την υπομονή της και τη διάθεση της να με
βοηθήσει

Τον κύριο Σταυρίδη που με συμβούλεψε στις αρχικές μου αναζητήσεις

Την ομάδα του UrbanDig Project για την έμπνευση και την ευκαιρία να δούμε μαζί την
πόλη αλλιώς

Όσους και όσες συμμετείχαν με οποιοδήποτε τρόπο στο UrbanDig_Ομοσία και κυρίως,
τους ντόπιους

Τους γονείς μου που πάντα με στηρίζουν με τον τρόπο τους σε όλες μου τις δοκιμές

Τους φίλους και τις φίλες μου που με ανέχτηκαν

Τέλος, το Φάνη, που πάντα, όπως και να 'χει, είναι δίπλα μου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το τι «είδους πόλη θέλουμε (...) δεν μπορεί να διαχωριστεί από το ερώτημα τι είδους άνθρωποι θέλουμε να είμαστε (και) τι είδους κοινωνικές σχέσεις αναζητάμε» (Harvey, 2013 (2012), σ. 38)

Η παρούσα μελέτη στοχεύει στο να διερευνήσει κάποιες από τις δυνατότητες των σύγχρονων καλλιτεχνικών πρακτικών στο δημόσιο χώρο ως τροφοδότες μιας ουσιαστικότερης, δημιουργικότερης και πιο αρμονικής αστικής συνύπαρξης. Αντιλαμβανόμαστε τη συνύπαρξη τόσο ως καθημερινή –δημιουργική– αλληλεπίδραση και ανάπτυξη σχέσεων σε τοπικό επίπεδο, όσο και ως μείωση της απόστασης από το «Άλλο» που βρίσκεται κάπου «Άλλου» στην πόλη και το οποίο λαμβάνει συχνά από ασαφή ως και εχθρικά χαρακτηριστικά (συνήθως αποτέλεσμα του κυρίαρχου λόγου) – συνήθως σε περιοχές που θεωρούνται «υποβαθμισμένες» και «επικίνδυνες».

Κύρια αφορμή της αναζήτησης αυτής, υπήρξε η παρατήρηση της αυξανόμενης άσκησης τέτοιων πρακτικών (με έμφαση στο κέντρο της Αθήνας και σε περιοχές με τέτοια χαρακτηριστικά), αλλά κυρίως η προσωπική εμπειρία από τη δραστηριοποίηση της καλλιτεχνικής πλατφόρμας UrbanDig Project –μέλος της οποίας είναι και η γράφουσα– στην περιοχή της Ομόνοιας την περίοδο Νοέμβριος 2015 – Ιούνιος 2018.

Η ομάδα του UrbanDig «εγκαθίσταται» στην περιοχή – μετά την πρόσκληση της Athens Biennale 2015-2017. Ξεκινά να μπαίνει σε διάλογο με όσους την «κατοικούν» (μαγαζάτορες και εργαζόμενους άλλων ιδιοτήτων με πόστο στην Ομόνοια, μετανάστες και πρόσφυγες που συχνάζουν στην πλατεία, καλλιτέχνες που αποφασίζουν να συνδιαλλαγούν μαζί της, τοξικομανείς που βρίσκονται σε κοντινά κέντρα απεξάρτησης κ.α.), να οργανώνει ποικίλες δράσεις στο πεδίο (performances, εργαστήρια, εναλλακτικά τουρ στην περιοχή, συνεντεύξεις και συμπεριφορικές χαρτογραφήσεις κ.α.) καταλήγοντας σε μια επί τόπια παράσταση επί του πεδίου τον Ιούνιο του 2017, κλείνοντας ένα κύκλο γύρω από το ερώτημα: τι μπορούμε να κάνουμε μαζί δημιουργικά και πως μπορούμε να το κάνουμε στην πόλη που ζούμε.

Την περίοδο δραστηριοποίησης, η Ομόνοια εξακολουθεί να είναι αρνητικά φορτισμένη, είτε ως τμήμα του «χάρτη εγκληματικότητας του κέντρου της Αθήνας», είτε ως «αποτυχημένο κέντρο της πόλης». Η συστηματική παρουσία στο πεδίο, όμως, δίνει και μια άλλη εικόνα: της Ομόνοιας ως ενός χώρου που κατά τόπους κατοικείται – εκτός από το να διασχίζεται βιαστικά– και εντός του οποίου εντοπίζονται σχέσεις και καθημερινότητες αναπάντεχες, οι οποίες δε συμβαδίζουν απόλυτα με την κατασκευασμένη εντύπωση. Ταυτόχρονα, η τακτική εμφάνιση μιας καλλιτεχνικής ομάδας και της άτυπης ευρύτερης κοινότητας της (εκτός από αυτές που εντοπίζονται στο χώρο) και η οποία φέρει μια εντελώς άλλη δυναμική, δημιουργεί την αίσθηση πως νέα πεδία αλληλεπίδρασης –έστω και προσωρινά– και νέες σχέσεις με το χώρο είναι εφικτά.

Οι εντυπώσεις αυτές οδηγούν στην ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης δυνατοτήτων ανάδειξης κρυφών πτυχών και πιθανών πεδίων συγκρότησης νέων σχέσεων και εντυπώσεων, μελετώντας βαθύτερα το συγκεκριμένο παράδειγμα ως σύγχρονη περίπτωση άσκησης αυτών των πρακτικών στο κέντρο της Αθήνας – και ειδικότερα σε μια περιοχή την οποία αντιλαμβανόμαστε ως δείγμα χώρου που θεωρείται «προβληματικός». Η προσωπική εμπειρία, ήταν αυτή που καθοδήγησε την επιλογή της περαιτέρω εστίασης σε μία περίπτωση, αντί μιας απόπειρας εκτίμησης της λειτουργίας περισσότερων περιπτώσεων, αλλά σε μικρότερο βάθος. Επίσης, η έλλειψη μιας αναγκαίας πιο οργανωμένης ανασκόπησης σε σχέση με τη συγκεκριμένη δραστηριοποίηση – σε συνδυασμό με εικασίες για περαιτέρω δυνατότητες, κινούν σε σημαντικό βαθμό την πορεία της διερεύνησης αυτής.

Κατά την πορεία της διερεύνησης, ήρθα αντιμέτωπη με κάποια ζητήματα: Πρώτον, χρειαζόταν μια διαρκής αντίσταση σε μια τάση παρουσίασης μιας εξωραϊσμένης εκδοχής των αποτελεσμάτων, όπως και ένα διαρκές μέτρημα της απόστασης της προσωπικής ερμηνείας κάποιων θέσεων από τη σύνθεση που αποτελεί συλλογική θέση της ομάδας – αποτέλεσμα και στις δύο περιπτώσεις της προσωπική εμπλοκή. Ένα αντίστοιχης φύσεως μέτρημα χρειάστηκε και για την απόπειρα της κωδικοποίησης και αξιολόγησης εμπειρίας στο πεδίο – ως πηγή πλούσιων και χαλαρά οργανωμένων ερεθισμάτων και ευρημάτων. Ίσως τα ζητήματα αυτά να μπορούν να μπου κάτω από την ομπρέλα μιας ανάγκης των πρακτικών αυτών «να αποσαφηνίσ(ουν) τα εννοιολογικά του(ς) θεμέλια, αλλά ταυτόχρονα να είναι ανοιχ(ές) στον πειραματισμό πάνω στην ανάπτυξη μεθόδων για την κατανόηση των αποτελεσμάτων» (Stern & Pray, 2014, σ. 86)¹

Με αυτές τις αποσκευές, λοιπόν, ξεδιπλώνεται μια αλληλουχία από θέσεις και ευρήματα, γύρω από τους θεματικούς κόμβους της απόπειρας κωδικοποίησης της δραστηριοποίησης στην περιοχή, της εμβάθυνσης στα αποτελέσματα της, καθώς και σκέψεων για περαιτέρω προεκτάσεις σε σχέση με το ζήτημα της αστικής συνύπαρξης.

Με αυτά τα δεδομένα, ακολουθείται, λοιπόν, **η διερεύνηση εξελίσσεται ως εξής:**

Ξεκινάμε τοποθετώντας την προς μελέτη περίπτωση εντός ενός ευρύτερου πλαισίου, δείγμα του οποίου θεωρούμε ότι αποτελεί: Των καλλιτεχνικών πρακτικών εν γένει και ειδικότερα, κάποιων συγγενών περιπτώσεων που εντοπίζονται στην Αθήνα. Πρόκειται για μια συνοπτική σκιαγράφηση που στόχο έχει να δώσει μια σύντομη, αλλά όσο το δυνατόν καθαρότερη εικόνα του πλαισίου συζήτησης. Κατόπιν αυτού, ακολουθεί η ερμηνεία κάποιων εννοιών που διατρέχουν το σύνολο της διερεύνησης, ενώ στη συνέχεια,

¹ Το σχόλιο αυτό στην πραγματικότητα αναφέρεται στο δημιουργικό place-making. Το δημιουργικό place-making αποτελεί μια σχετικά συγκροτημένη τακτική δράσης στον αστικό χώρο και επομένως, εκτιμάται ότι είναι το συγγενέστερο πεδίο με τις προς μελέτη πρακτικές, στο οποίο έχει υπάρξει οργανωμένη προσπάθεια εκτίμησης αποτελεσμάτων.

περιγράψουμε αναλυτικότερα τις θέσεις και τη λειτουργία της πλατφόρμας του UrbanDig Project.

Ακολουθούν οι πρώτες υποθέσεις εργασίας, για να περάσουμε στη συνέχεια στο κύριο σώμα της διερεύνησης:

Ξεκινάμε με μια σκιαγράφιση της Ομόνοιας από το 2000 και μετά, με έμφαση στον κυρίαρχο λόγο και τις «από τα πάνω» αναγνώσεις – ώστε να κατανοήσουμε περεταίρω τα χαρακτηριστικά της περιοχής δραστηριοποίησης. Η αναλυτικότερη κατανόηση της πορείας της Ομόνοιας της τελευταίας 20ετίας που διερευνάται στο παρόν κείμενο, επιβεβαιώνει με λεπτομέρειες τη βασική εικόνα που σχηματίζει η Ομάδα για την περιοχή, από την προ-έρευνα της στην αρχική φάση δραστηριοποίησης.

Επόμενο βήμα είναι να προσπαθήσουμε να κωδικοποιήσουμε σε ένα βαθμό τη δραστηριοποίηση της ομάδας στο πεδίο. Η ομάδα δρα με κάποιες αρχές και μεθοδολογικά εργαλεία, προσπαθώντας όσο το δυνατόν να είναι συνεπής προς τον εαυτό της. Ωστόσο, σε μια διαδρομή με σαφή προορισμό και εργαλεία να φτάσει κανείς εκεί, οι δυνατότητες είναι αρκετά ευρείες και σε άμεσο διάλογο με τα ευρήματα της περιοχής. Στην απόπειρα αυτή, λοιπόν, κινούμαι ως εξής: Προσδιορίζω την ακριβή περιοχική δράσης, καθώς και των ομάδων που θεωρούμε ότι την κατοικούν - προϊόν παρατήρησης κατά τη διάρκεια της δραστηριοποίησης. Ακολουθεί, η επεξήγηση κάποιων επιλογών δράσης εκ μέρους της ομάδας (βάση της μεθοδολογίας της) και το ξεδίπλωμα μιας σειράς από δράσεις και ευρήματα σε αλληλοτροφοδότηση, ως μέσο σύνθεσης μιας συνολικότερης εικόνας της δραστηριοποίησης.

Σειρά έχει η απόπειρα εμβάθυνσης στα αποτελέσματα της δραστηριοποίησης, μέσα από την επεξεργασία δεδομένων του αρχείου της ομάδας, σε συνδυασμό με την προσωπική έρευνα πεδίου μέσω συνεντεύξεων (Ιούνης 2018). Ακολουθεί συζήτηση των αποτελεσμάτων, υπό το πρίσμα των αρχικών υποθέσεων.

Συνεχίζουμε δοκιμάζοντας να εμβαθύνουμε στις αρχικές υποθέσεις που σχετίζονται με την έννοια της συνύπαρξης, καταλήγοντας τελικά σε συμπεράσματα και σκέψεις για περεταίρω διερευνήσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ.....	8
ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ.....	12
Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ/ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ URBANDIG PROJECT.....	14
ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	17
Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΣΥΜΒΑΝΤΑ, ΟΠΤΙΚΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΝΩ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΡΧΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΜΟΝΟΙΑ	19
1999-2004: Η 9 ^η ανάπλαση στον αναβρασμό των επερχόμενων Ολυμπιακών αγώνων.....	19
2005-2014: Μετα-Ολυμπιακή απογοήτευση, κρίση και «σκέψεις» για τη 10 ^η ανάπλαση και τον «επιθυμητό χρήστη».....	21
2015-2017: Η Ομόνοια την περίοδο δραστηριοποίησης.....	26
ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ URBANDIG ΣΤΗΝ ΟΜΟΝΟΙΑ.....	27
Το ακριβές πεδίο δραστηριοποίησης.....	27
Οι κάτοικοι της Ομόνοιας.....	28
Η σκιαγράφηση των ζητούμενων στη νέα περιοχή.....	30
Τα ευρήματα της δραστηριοποίησης: Άτυπες σχέσεις, πρακτικές και οπτικές πίσω από την Ομονοιακή Βουή.....	32
Ημερολόγιο δράσεων στην Ομόνοια.....	40
Καλλιτεχνικές επαν-αφηγήσεις.....	43
ΠΕΡΕΤΑΙΡΩ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗ: ΕΚΤΙΜΩΝΤΑΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	47
Αρχειακές καταγραφές.....	47
Αποτελέσματα συνεντεύξεων.....	51
Συζήτηση Αποτελεσμάτων.....	59
ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ: ΠΕΡΕΤΑΙΡΩ ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΥΠΑΡΞΗΣ.....	68
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΕΤΑΙΡΩ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΕΙΣ.....	76

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	81
ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	86
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι.....	87
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ.....	93

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ

Οι καλλιτεχνικές πρακτικές βγαίνουν ολοένα και περισσότερο στο δημόσιο χώρο, προσανατολίζοντας συχνά τα ζητούμενα τους προς τα αστικά ζητήματα. Στην Αθήνα, τα τελευταία χρόνια παρατηρεί κανείς, μεταξύ άλλων, παραστάσεις στο δημόσιο χώρο (π.χ. ενότητα «Άνοιγμα στην Πόλη» του Φεστιβάλ Αθηνών & Επιδαύρου, αλλά και πρότερες δραστηριοποιήσεις ανεξάρτητων ομάδων), εγκαταστάσεις που προσκαλούν σε συζητήσεις και δρώμενα (π.χ. « Μύθοι του Πάρκου» στο Πεδίον του Άρεως), αλλά και δημιουργία καλλιτεχνικών χώρων σε τοπικό επίπεδο, οι οποίοι ως βασική καλλιτεχνική στόχευση έχουν τη δημιουργία ενός είδους κοινότητας γύρω από τις πρακτικές αυτές σε αλληλεπίδραση με τη γύρω περιοχή (π.χ. Victoria Square Project (Πλατεία Βικτωρίας), Souzy Tros (Ελαιώνας)).



Victoria square project, Πλ. Βικτωρίας

Αν κάτι σημαντικό διαφοροποιεί αυτές τις περιπτώσεις από ένα πολιτιστικό δημοτικό φεστιβάλ σε μια πλατεία, είναι το γεγονός ότι αυτές φέρονται να επιδιώκουν κάτι περισσότερο από το να έλξουν θεατές: **στοχεύουν την εμπλοκή της κοινωνικής βάσης στην παραγωγή του έργου**, είτε μιλάμε για την κατάθεση ιστοριών, απόψεων και οπτικών τους στο τελικό πολιτιστικό κατασκεύασμα, είτε μιλάμε για ίδια συμμετοχή στις

δημιουργικές διαδικασίες παραγωγής του έργου. Το έργο – όπου στόχευση είναι οι συμμετέχοντες να θεωρούνται «συν-ιδιοκτήτες» του - μπορεί να παίρνει από πιο «κλασσικές μορφές» π.χ. μια σύγχρονη τοιχογραφία, μια παράσταση ή μια εγκατάσταση στο δημόσιο χώρο της πόλης - ο οποίος φιλοξενώντας έργα στα οποία εμπλέκεται και η κοινωνική βάση, μοιάζει να επανα-καταλαμβάνει τον αρχικό του ρόλο, δηλαδή να λειτουργεί ως πεδίο συλλογικής έκφρασης και δυναμικά συγκρότησης σχέσεων - ως τη δημιουργία ενός «κοινωνικού γλυπτού»², με την έννοια της δημιουργίας κοινότητας, με σημείο αναφοράς ένα συγκεκριμένο μέρος (ή ζητούμενο).

Οι περιπτώσεις αυτές παραπέμπουν στην κατηγορία που συναντάμε ως «τέχνες κοινότητας», «νέο είδος δημόσιας τέχνης», «κοινωνικά εμπλεκόμενη τέχνη», «κοινωνική πρακτική»³ - και μάλλον ήδη από αυτή την απόπειρα περιγραφής, καθώς και την αδυναμία να προσδιοριστεί ονομαστικά, διακρίνεται ότι πρόκειται για ένα πεδίο δυναμικό, που αποτελείται από αλληλο-επικαλυπτόμενες πρακτικές με ρευστά όρια, οι οποίες μπορούμε να πούμε ότι συνθέτουν το διαρκώς εξελισσόμενο μωσαϊκό που αποτελεί σήμερα ένα μεγάλο τμήμα της τέχνης στο δημόσιο χώρο.

Όπως ήδη περιγράψαμε μ' έναν τρόπο, το κομμάτι των πρακτικών που μας ενδιαφέρει, εστιάζει στο εξής: **Καλλιτεχνικές ομάδες συχνά «από τα κάτω» εμπλέκουν μέλη μιας «κοινότητας» σε δημιουργικές διαδικασίες, οι οποίες καταλήγουν σε παραστάσεις ή εκθέσεις στο δημόσιο χώρο** (Guetzkow, 2002) Η έννοια της κοινότητας στις συγκεκριμένες πρακτικές ξεκινά στενά συνδεδεμένη με την έννοια του τόπου (αν και στη συνέχεια μετεξελίσσεται)⁴ - δηλαδή, ενός συγκεκριμένου τόπου, **οι κάτοικοι του οποίου ιδανικά συν-αρθρώνουν αφηγήσεις για το πώς αντιλαμβάνονται αυτόν και τους εαυτούς τους σε σχέση με αυτόν, με καταλύτη την παρουσία του/της καλλιτέχνη/ιδας**. Το έργο (εφήμερο ή μόνιμο) παρουσιάζεται στο δημόσιο χώρο φιλοδοξώντας να εκπροσωπήσει την «κοινότητα», ολοκληρώνοντας μια διαδικασία η οποία, σύμφωνα με αρκετούς ερευνητές, **δίνει την ευκαιρία στους συμμετέχοντες να εκφράσουν τις ανάγκες τους σε σχέση με την κοινωνία** (Verschelden, Eeghem, Steel, De Visscher, & Dekeyrel, 2012, σ. 278) και δύναται να οδηγήσει **«σε συλλογική εμπειρία και δημόσια έκφραση»** (OAC, 2002)

Οι πρακτικές αυτές φαίνεται να αντιστοιχούν σε ένα ευρύ φάσμα που εκτείνεται από το «σύγχρονο ισοδύναμο του μνημείου του 19^{ου} αιώνα, μία πρακτική που αποδέχεται τις κοινωνικές και καλλιτεχνικές συμβάσεις» και σε μια «αναδυόμενη πρακτική ακτιβισμού και εμπλοκής». Υπάρχει, λοιπόν, ένα πλήθος περιπτώσεων που είτε εμπίπτει, είτε τείνει προς τη ριζοσπαστική εκδοχή, η οποία ψάχνει να «να επαν-ορίσει τις αξίες και να διευρύνει τις δυνατότητες του αστικού βίου» - παρ'όλ' αυτά, πολλές από αυτές έχουν

² Το Victoria Square Project, για παράδειγμα, προσδιορίζεται ως τέτοιο

³ Αυτή είναι η τελευταία, χρονικά, ονομασία που τείνει να επικρατήσει σε κάποιες περιπτώσεις και η οποία υποδηλώνει την ισχυρή αυτή καλλιτεχνική τάση να βρίσκεται όσο κατά το δυνατόν εντός της κοινωνίας.

⁴ Ολοένα και περισσότερο αποσυνδέεται από τον τόπο (place) και αρχίζει να συγκροτείται γύρω από συγκεκριμένα ζητήματα, όπως π.χ. ένα κρίσιμο κοινωνικό θέμα (π.χ. «κοινότητα» φορέων AIDS) οδηγώντας έτσι τελικά σε μια μορφή «τέχνης δημόσιου ενδιαφέροντος» (Kwon, 2002, σ. 105). Θα δούμε αυτές τις έννοιες πιο αναλυτικά στη συνέχεια.

μόνο «μερική γνώση των πολιτικών και κοινωνικών τους προεκτάσεων» (Miles, 1997, σ. 52). Οι περιπτώσεις αυτές εμφανίζονται εφήμερες και σχετιζόμενες «περισσότερο με τοπικές παρά παγκόσμιες αφηγήσεις», βάζουν σε προτεραιότητα τη «διαδικασία παραγωγής του έργου» - και άρα αναγνωρίζουν τη σημασία της εμπλοκής και της συμμετοχής σε δημιουργικές διαδικασίες, ενώ επιχειρούν να δημιουργήσουν «φανταστικούς χώρους εντός των οποίων κατασκευάζει ή επιτρέπει σε άλλους να κατασκευάσουν, ποικίλα διαφορετικά μέλλοντα» (Ο.π., σελ.99) – εισάγοντας τελικά έτσι ένα δοκιμαστικό πεδίο μέσα στην πόλη, εντός του οποίου οι συμμετέχοντες (εμπλεκόμενοι και κάποιες φορές και οι θεατές) μπορούν να βιώσουν (και όχι απλά να «αντικρύσουν») μια άλλη επιθυμητή δυνατότητα. «Ποιότητες όπως η πλουραλιστική συμπεριληπτικότητα, η πολυεθνική αναπαράσταση και η καλλιέργεια της έννοιας της συναίνεσης» (Κwon, 2002, σ. 107), θεωρούνται επίσης σημαντικές.



John Ahearn: Bronx Bronzes (1991)⁵

Επιστρέφοντας στις δραστηριοποιήσεις αυτές στη σύγχρονη Αθήνα, παρατηρούμε επίσης ότι πολλές από αυτές τις απόπειρες δραστηριοποιούνται σε «**προβληματικές**» **περιοχές κυρίως του Αθηναϊκού κέντρου** (π.χ. πεδίων του Άρεως, Πλατεία Βικτωρίας, Ομόνοια, Ελαιώνας): (Αυτό;)φορτισμένες με τις παραπάνω ιδιότητες, οι πρακτικές αυτές ίσως και

⁵ – Μια απόπειρα απεικόνισης της Αφροαμερικάνικης κοινότητας στο Βρονχ, την οποία όμως η κοινότητα απέρριψε ως απειλητική. Τα έργα, τελικά, μετακινήθηκαν άμεσα.

να αναζητούν να ανα-σκάψουν το μη ορατό και ίσως το «παρεξηγημένο» - φέρνοντας στο νου σε αντίστοιχες δοκιμές και στο εξωτερικό (ειδικά στην Αμερική) στις αρχές ανάπτυξης τους, όταν οι εκεί καλλιτέχνες αναζητούσαν τρόπους να εκπροσωπήσουν κοινωνικές ομάδες που συχνά βρίσκονταν στο περιθώριο (π.χ. Αφροαμερικάνοι σε φτωχικές συνοικίες) –όχι απαραίτητα με επιτυχία, συχνά, όμως με αναστοχασμό πάνω στα αποτελέσματα.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο σαν αυτό που μόλις περιγράψαμε θεωρούμε ότι εμπίπτει και η δράση της πλατφόρμας **UrbanDig Project**- μέλος της οποίας είναι και η γράφουσα. Με δραστηριοποίηση στο επίπεδο του τοπικού, έμφαση στη δημιουργική εμπλοκή της κοινωνικής βάσης και συλλογικές δράσεις και παραστάσεις εμπνευσμένες από και κατασκευασμένες για έναν συγκεκριμένο τόπο (site-specific performance), η ομάδα δοκιμάζει να γίνει όχημα δημιουργικής έκφρασης και αλληλεπίδρασης, με βασικό πεδίο δράσης το δημόσιο χώρο της πόλης. Πριν περάσουμε, όμως, στην περιγραφή της πλατφόρμας, κρίνεται σκόπιμο να δούμε περαιτέρω κάποιες έννοιες.

ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Ξεκινάμε από μια **έννοια** κρίσιμη στην παρούσα διερεύνηση- αυτή του **τόπου** στη σύγχρονη αστική συνθήκη: Τον αντιλαμβανόμαστε ως «ένα ιδιαίτερο σύνολο κοινωνικών σχέσεων που διαντιδρούν σε μια συγκεκριμένη τοποθεσία» (Massey, 1994, σ. 68) σε αλληλεπίδραση με την τοπική «συσσωρευμένη ιστορία» ως «επάλληλα στρώματα από διαφορετικές διασυνδέσεις» που, όμως, δεν περιορίζονται χωρικά, ενδυναμώνοντας μια ανοιχτή και δυναμική αντίληψη για την έννοια του τόπου (Massey στο (Βαΐου Ντίνα (επιστ. υπεύθ.) και συν., 2007, σ. 31)⁶ Σε αυτό το πλαίσιο, **η έννοια του κατοίκου** δεν περιορίζεται σε όσους/ες συνδέονται με μια περιοχή με όρους ιδιοκτησίας (ιδιοκτήτες/ ενοικιαστές σπιτιών και καταστημάτων) ή εγγραφής στα εκλογικά μητρώα, αλλά φτάνει ως την ιδιότητα του «να ζει κανείς τις ρουτίνες της καθημερινότητας στο χώρο της πόλης» (Purcell, 2002, p. 102) – γεγονός που σημαίνει, πως κάποιος/α που έλκεται από τις πρακτικές αυτές σε μια περιοχή δραστηριοποίησης, μπορεί να θεωρηθεί (έστω και προσωρινά) και αυτός/η κάτοικος. Κρίσιμος χώρος δράσης, ο **δημόσιος χώρος**, ο οποίος διεκδικείται ως χώρος κοινός και, επαν-οικειοποιημένος – με την **οικειοποίηση** να ειδώνεται ως «μια πράξη αναπροσανατολισμού. Επαναπροσανατολίζει την πόλη (...) (σ)το ρόλο της ως ενός ουσιώδους στοιχείου στο δίκτυο των συνεργατικών κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των κατοίκων του άστεως» (Purcell, 2013, σ. 149)

Δεδομένου, λοιπόν, ότι εστιάζουμε σε «σιγασμένες» αφηγήσεις και οπτικές σε σχέση με περιοχές που θεωρούνται επικίνδυνες ή/και υποβαθμισμένες, ανακύπτει η έννοια της **ταυτότητας του τόπου**: Από τη μία, η ταυτότητα που αποδίδεται σε μια περιοχή, επηρεάζοντας τον τρόπο που γίνεται αντιληπτή από τους «απ' έξω» (Βαΐου Ντίνα (επιστ. υπεύθ.) και συν., 2007β, σ. 42)– κατασκευή, συνθήως, του **κυρίαρχου λόγου**, ο οποίος κατασκευάζεται κυρίως από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, για να υιοθετηθεί –σε αρκετές περιπτώσεις- τελικά και από την ίδια την Πολιτεία (Καλαντζοπούλου, Κουτρολίκου, & Πολυχρονιάδη, 2011). Από την άλλη, η «πραγματική» ταυτότητα, αδύνατη, ωστόσο, να συλληφθεί, καθώς προκύπτει ως αντικείμενο διαρκούς διαπραγμάτευσης, κατά την αλληλεπίδραση πολλών διαφορετικών κοινωνικών ομάδων – και άρα ταυτοτήτων, που συχνά συγκρούονται. (Massey, 1991) Η ταυτότητα που επικρατεί σε έναν τόπο –για όσο διάστημα- φαίνεται να είναι κυρίως έργο της διαρκούς επιτέλεσης ταυτοτήτων των κυρίαρχων ομάδων που τον κατοικούν (Valentine, 2007). Αν και η σύνθεση της διαρκώς μεταλλασσόμενης ταυτότητας ενός τόπου φαντάζει πιο σύνθετη από αυτό – δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι υπάρχουν ομάδες, σε κάποιες περιπτώσεις,

⁶ Η έννοια αυτή, μαζί και με άλλες συγγενικές – φαίνεται να εμφανίζεται συχνά ως αντιστάθμισμα στα αποτελέσματα των μεγάλων γεωγραφικών αναδιαρθρώσεων, οι οποίες σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση και τη «συμπύσηση του χρονο-χώρου» (Harvey, Massey στο Ντίνα Βαΐου και Συνεργάτες, 2007, σελ.13). Ωστόσο, «το τοπικό δεν προϋπάρχει του πλανητικού άθικτο και απαραμείωτο, όπως και το πλανητικό δεν υφίσταται υπεράνω των τοπικών ιδιαιτεροτήτων. (...) Δεν πρόκειται για προσυγκροτημένες ουσίες, αλλά για τις συνιστώσες μιας δυναμικής διαλεκτικής σχέσης.» (Δεμερτζής, Άνοιξη 2000)

που βρίσκουν αμφίβολο χώρο δράσεις και έκφρασης. (κάτι για το οποίο θα μιλήσουμε περισσότερο στη συνέχεια)

Ποιες είναι, όμως, αυτές οι ταυτότητες; Κατά πως φαίνεται, οι **ταυτότητες των ατόμων** δεν βιώνονται ως απόλυτα «συμπεριληπτικές ολότητες», αλλά μέσα από συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες και συνδιαλλαγές, εντός των οποίων ενεργοποιούνται (Καργ, 1992, σσ. 3-4) Σε μια συνθήκη αυξανόμενων τάσεων εξατομίκευσης και απορρύθμισης διαδικασιών κοινωνικής ενσωμάτωσης «τα υποκείμενα εγκαλούνται πλέον από πολλαπλά αφηγηματικά σημεία, από πολλούς και εν πολλοίς ετερόκλητους λόγους έτσι, ώστε να διαμορφώνονται τόσο παραδοσιοκρατικές όσο και εύθραυστες και εφήμερες ταυτότητες». Φαίνεται, λοιπόν, πως «σήμερα σε όλες σχεδόν τις χώρες, οι συλλογικές ταυτότητες εισέρχονται σε μια περίοδο έντονων ανακατατάξεων» και τελικά αναδύονται συχνά «ως διακύβευμα με όχημα την «κοινότητα»⁷ (Δεμερτζής, Άνοιξη 2000)

Με τη σειρά της, η **έννοια της κοινότητας** φαίνεται να έχει νόημα να ειπωθεί ως μια συνθήκη ανοικτή και δυναμική, μακριά από φαντασιώσεις κλειστών ομάδων με αναφορά σε παραδοσιακά σχήματα του παρελθόντος. Αντίθετα, την αντιλαμβανόμαστε ως ένα σύνολο συναντήσεων «στις οποίες κουλτούρες, ταυτότητες και δεξιότητες» βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση, διαπραγμάτευση και εξέλιξη Καργ (1992, σσ. 3-4) ή ως ένα «πρόσφορο μέσο για έκφραση πολύ διαφορετικών και ενδιαφερόντων οραμάτων (...) ένα διαθέσιμο τρόπο συμπεριφοράς» (Cohen, 2001 [1985], σ. 108&118) – και άρα ως ένα θεμιτό και μη οριοθετημένο πλαίσιο συγκρότησης σχέσεων. Η έννοια της κοινότητας όπως είδαμε χρησιμοποιείται στις εν λόγω πρακτικές- ωστόσο φαίνεται πως πολλές φορές εμφανίζεται (και εκεί) με μια σχετική ασάφεια.

⁷ Στο ίδιο κείμενο, συνεχίζει «Δεν είναι τόσο οι «ομάδες», οι «τάξεις», τα «κοινωνικά κινήματα», οι «μάζες» και τα «κόμματα», όσο το σημαίνουν «κοινότητα», το οποίο αναλαμβάνει να εκφράσει μορφές συλλογικότητας στα παγκοσμιοποιημένα περιβάλλοντα της ύστερης νεωτερικότητας.» Βέβαια, οφείλουμε να σημειώσουμε πως η θεώρηση αυτή διατυπώνεται προ κρίσης – η οποία, υπήρξε καταλύτης δημιουργίας νέων συλλογικών αποκρίσεων. Ωστόσο, από τη στιγμή που οι καλλιτεχνικές πρακτικές αυτού του είδους βρίσκουν κάποια ανταπόκριση, αλλά και η έννοια εμφανίζεται συχνά σε διαφορετικά συμφραζόμενα (σε επιχειρηματικό επίπεδο, σε πολιτικό επίπεδο κλπ), το αίτημα της κοινότητας – εύστοχο ή άστοχο, σαφές ή ασαφές – φαίνεται να παραμένει.

Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ/ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ URBANDIG PROJECT

Η καλλιτεχνική/ερευνητική πλατφόρμα UrbanDig project ιδρύθηκε από την αστική μη κερδοσκοπική ομάδα παραστατικών τεχνών «Όχι παίζουμε», με στόχο την **από κοινού επαν-οικειοποίηση της πόλης και του δημοσίου χώρου, μέσα από τη συλλογική δράση, το παιχνίδι, τη συν-δημιουργία και το θέαμα**. Τα μέλη της πλατφόρμας – η οποία θέλει να είναι ανοιχτή στην υποδοχή όποιου/ας ενδιαφέρεται- προέρχονται τόσο από το χώρο της τέχνης (θέατρο, εικαστικά, χορός κλπ), αλλά και της αρχιτεκτονικής και της πολιτιστικής διαχείρισης. Πεδίο δραστηριοποίησης είναι το ίδιο το σώμα της πόλης, με έμφαση- όπως είδαμε- στο δημόσιο χώρο.

Η εκάστοτε δραστηριοποίηση ξεκινά με την ομάδα να επισκέπτεται έναν τόπο και να παραμένει σ' αυτόν (για 1/2-2 χρόνια) επιχειρώντας να **εμπλέξει κατοίκους και ενδιαφερόμενους** σε μια σειρά από **δράσεις**, γύρω από την ίδια την περιοχή και τις αόρατες πτυχές της. Η εξειδίκευση της αναζήτησης στην εκάστοτε περίπτωση διαμορφώνεται ανάλογα με αυτό που «εμπνέει» ο εκάστοτε τόπος.⁸



Στιγμιότυπο από τη site specific παράσταση στη γειτονιά του Δουργουτίου (Οκτώβριος 2015)

⁸ Το καλλιτεχνικό ερώτημα διαφέρει σημαντικά από το επιστημονικό (και) στο γεγονός ότι είναι δυνατό να καθοδηγείται από μια αίσθηση, εντύπωση ή/και επιθυμία και δεν απαιτεί απαραίτητα τεκμηριωμένη μεθοδολογία και στοιχεία (σε επίπεδο περιεχομένου) προκειμένου να αποδώσει καρπούς. Συνεπώς, πολλές φορές δεν οριοθετείται απαραίτητα εξαρχής με αυστηρότητα ένα πεδίο διερεύνησης, παρά μπορεί να διατηρείται ευέλικτο και ανοιχτό, με αποτέλεσμα συχνά να διαμορφώνεται και ανάλογα με το υλικό που συναντά.

Αφορμή και τελικός προορισμός είναι μια **επιτόπια παράσταση**: Η τελική παράσταση – υπό τη μορφή μιας **site-specific performance** – σε αντίθεση με τις κλασσικές θεατρικές πρακτικές βασίζεται σε μια θεώρηση που αντιλαμβάνεται τον τόπο ως «κυρίαρχο(ς) σηματοδότη(ς) και όχι απλά χώρο(ς) που περιέχει την performance (...) και, επομένως, τείνει να εμπλέκεται με τα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα που εμφανίζονται αδιαχώριστα» από την υλική διάσταση του τόπου. (McAuley, 2005)

Το ζητούμενο, λοιπόν, αυτό καθοδηγεί την ανάπτυξη ενός **πλέγματος δράσεων** που αντιστοιχεί σε μια πολύπλευρη διαδικασία «συλλογής ιστοριών και δεδομένων, αλλά και αποτύπωση των πολλαπλών εικόνων του χώρου και της κοινότητας, που δίνει τροφή στη δημιουργία ταυτότητας, αρχείου και τελικά σεναρίου» (www.urbandigproject.org, 2018) και στη μετατροπή του (δημόσιου) χώρου της πόλης σε ένα εργαστήριο έρευνας, δημιουργίας και καλλιέργειας σχέσεων. Μέσα από τη διαδικασία που ακολουθείται και μέχρι τέλους, σημαντικό ζητούμενο– πέρα από την επιτόπια παράσταση– είναι η δημιουργία ενός κοινού χώρου «όπου **άνθρωποι από διαφορετικές αφετηρίες και με διαφορετικά κίνητρα, συναντιούνται, αλληλεπιδρούν και συν-δημιουργούν**» στον αστικό χώρο (Ο.π.)



Ερευνητική δράση χαρτογράφησης περισσότερο και λιγότερο αγαπημένων σημείων στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας Βικτωρίας – σε συνεργασία με το ΣυνΑθηνά

Το περιεχόμενο των δράσεων και των συναντήσεων βασίζεται σε τρεις άξονες σε διαρκή διάλογο μεταξύ τους και μια σειρά εργαλείων, η οποία είναι ανοιχτή σε εξέλιξη και εμπλουτισμό (Ο.π.) και η οποία περιλαμβάνει **ποιοτική έρευνα** (π.χ. προφορική ιστορία, μη-δομημένες συνεντεύξεις, world cafés, συλλογική χαρτογράφηση), **κοινωνικές δράσεις** (εναλλακτικοί περίπατοι, στρογγυλά τραπέζια/ ανοιχτές συζητήσεις, χαρτογράφηση δεξιοτήτων και ενδιαφερόντων (κ.α.) και **καλλιτεχνικές παρεμβάσεις** (παραστατικές παρεμβάσεις και επιτόπιες παραστάσεις, οπτικές/ καλλιτεχνικές/ αρχιτεκτονικές εγκαταστάσεις, διαδραστικές/ on-line καλλιτεχνικές πρακτικές κ.α.) Οι συγκεκριμένες δράσεις που σχεδιάζονται και υλοποιούνται κάθε φορά (από αμιγώς καλλιτεχνικές ως και καθόλου) είναι ανοιχτές στο να συλληφθούν, υλοποιηθούν και συντονιστούν από οποιονδήποτε- εκτός πυρήνα βασικής ομάδας- ενδιαφέρεται να συμμετάσχει με αυτόν τον τρόπο, ανοίγοντας δρόμο σε **μια λογική οριζόντια δραστηριοποίησης, ισότιμης αλληλεπίδρασης και ενεργητικής εμπλοκής**. Η ομάδα, επίσης, επιδιώκει να παρακολουθεί τα αποτελέσματα της δράσης της μέσα από ένα αρχείο αναφορών που διατηρεί.

Πυξίδα της ομάδας έχει υπάρξει άλλοτε η θεωρία και άλλοτε η ίδια η πρακτική, ενώ έχουν φυσικά υπάρξει και φορές που έχουν προκύψει λάθη και αστοχίες. Η ανάπτυξη των πρακτικών της ομάδας έφτασε τα μέγιστα την περίοδο της δραστηριοποίησης της στην περιοχή του Δουργούτιου (Δεκέμβριος 2013 – Νοέμβριος 2015). Ακολούθησαν η περιοχή της Ομόνοιας (Νοέμβριος 2015-Ιούνιος 2017) και ο Λόφος του Στρέφη (Ιανουάριος- Ιούλιος 2018) – όλες περιπτώσεις με σαφώς διαφορετικά χαρακτηριστικά.

Η διερεύνηση αυτή αντλεί από τη δραστηριοποίηση στην Ομόνοια: μια περιοχή ειδικωμένη από πολλούς/ες μέσα από αρνητικές διαμεσολαβήσεις, συνδεδεμένη με αφηγήσεις εγκληματικότητας και φόβου (συχνά κατασκευή του κυρίαρχου λόγου), με χαμηλής ποιότητας κτισμένο και δημόσιο χώρο και συχνή χρήση από μεταναστευτικό πληθυσμό (τουλάχιστον, την περίοδο δραστηριοποίησης) – σε αντίθεση με την πληθώρα «χρηστών» που αντιλαμβάνονται την Ομόνοια ως πέρασμα.

ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η εμπειρία, λοιπόν, αυτή της δραστηριοποίησης, ειδικά σε μια περιοχή που θεωρείται «υποβαθμισμένη», «επικίνδυνη» και κατελημμένη από το «ξένο-Άλλο», οδηγεί στην εξής ιδέα: ότι η άσκηση καλλιτεχνικών πρακτικών στο δημόσιο χώρο έχει δυνατότητες θετικής επίδρασης⁹ στο πεδίο της συν-ύπαρξης των κατοίκων της πόλης, ακόμα και σε περιοχές που δέχονται τέτοιες πιέσεις.

Αντιλαμβανόμαστε την έννοια της αστικής συνύπαρξης τόσο σε επίπεδο καθημερινής ή συστηματικής αλληλεπίδρασης και καλλιέργειας σχέσεων στην πόλη, όσο και σε επίπεδο ιδέας για τον όποιο Άλλο - θεωρώντας ότι το ριζωμα ή η αλλαγή μιας εντύπωσης δύναται να οδηγήσει αντίστοιχα σε δράση. Άρα λοιπόν, μιλάμε για ουσιαστική, αρμονική και δημιουργική συνύπαρξη – ή, πιο σωστά, για την έλλειψη της- α) όταν οι κάτοικοι της πόλης νιώθουν φόβο –εξ αιτίας πραγματικών ή μη αιτιών- σε σχέση με συγκεκριμένα σημεία της πόλης και στοχοποιημένους «Άλλους» που –συχνά αφηρημένα- τους «απειλούν». Και μιλάμε πάλι – αλλά σε άλλο επίπεδο- για έλλειψη ποιότητας συν-ύπαρξης όπως αυτές που περιγράφουμε ωρρίτερα, β) όταν μιλάμε για την αποξένωση που βιώνουν συχνά οι κάτοικοι της σύγχρονης πόλης στην καθημερινότητα τους, καθώς τείνουν να αναδιπλώνονται στην ιδιωτικότητα του προσωπικού τους χώρου. Δεν αναζητούμε απαραίτητα κάποια σύνδεση μεταξύ αυτών των δύο πτυχών, αλλά τις αναγνωρίζουμε ως σημαντικές και δυνητικά «συν-υπάρχουσες», κάτω από την ευρύτερη εννοιολογική ομπρέλα της συνύπαρξης. Η πρώτη πτυχή θεωρούμε ότι συνδέεται άμεσα με την έμφαση σε περιοχές με τα χαρακτηριστικά που αναφέρουμε ωρρίτερα, ενώ η δεύτερη έμμεσα.

Οι σκέψεις αυτές τροφοδοτούνται από τις δυνατότητες που εκτιμάται ότι έχουν οι καλλιτεχνικές πρακτικές, και που εν προκειμένω μελετώνται μέσα από τη δραστηριοποίηση του UrbanDig Project: Την «από τα κάτω» συλλογική κατασκευή του αφηγήματος της περιοχής μέσα από συλλογικές δράσεις αναζήτησης και μια τελική επιτόπια παράσταση ως εργαλεία διάνοιξης χώρου και άρθρωσης ταυτοτήτων και τη δημιουργία μιας κοινότητας εμπλεκόμενων, οι οποίοι ιδανικά δρουν και σχετίζονται

⁹ Οι καλλιτεχνικές πρακτικές στην πόλη, ωστόσο, φαίνεται ότι μπορεί – συχνά χωρίς πρόθεση- να σχετισθούν με την απειλή του εξευγενισμού, ειδικά σε φτωχές γειτονίες (Zukin στο Guetzkow, 2002), καθώς «οι επιχειρηματίες της αγοράς ακινήτων και η δημόσια αρχή συχνά χρησιμοποιούν το συμβολικό κεφάλαιο «του καλλιτεχνικού τρόπου παραγωγής» για να εγκαθιδρύσουν νέες ταυτότητες τόπων (place-identities) για προβληματικές βιομηχανικές περιοχές, «ανα-βαφτίζοντας» (rebranding) τις «δημιουργικές» και αυξάνοντας την οικονομική τους αξία» (Zukin & Braslow στο Borrrup, 2016). Είναι επίσης ένα ζήτημα που χρήζει διερεύνησης - ωστόσο, το κέντρο της Αθήνας δε φαίνεται να είναι εύφορο έδαφος για την ανάπτυξη του φαινομένου του «εξευγενισμού», λόγω χαμηλής ποιότητας διαβίωσης σε ένα μεγάλο κομμάτι, αλλά και άλλων παραγόντων (Αλεξανδρή, 2013), ενώ ακόμα και σε περιπτώσεις θυλάκων (π.χ. Μεταξουργείο) όπου θεωρείται ότι εμφανίστηκε το φαινόμενο, κρίνεται ότι οι διαδικασίες που τον συνοδεύουν «δεν είναι ευδιάκριτες όσον αφορά τον κοινωνικό ανασχηματισμό των συνοικιών του κέντρου της πόλης» (Μαλούτας&Αλεξανδρή στο Αλεξανδρή, 2013, σελ. 198). Βέβαια, η εκτίμηση αυτή αφορά το διάστημα προ της «επέλασης» του Airbnb – το οποίο, όμως, δεν εμφανίζεται να έχει κάποια σχέση με τις προ μελέτη πρακτικές.

δημιουργικά γύρω από αυτό το κοινό ζητούμενο και τη διαχείριση των αποτελεσμάτων του, με οριζοντιότητα και ενεργητικότητα.

Ξεκινάμε τη διερεύνηση, με μια απόπειρα βαθύτερης κατανόησης της εξέλιξης της περιοχής της Ομόνοιας μέχρι την περίοδο της δραστηριοποίησης:

Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΣΥΜΒΑΝΤΑ, ΟΠΤΙΚΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΝΩ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΡΧΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΜΟΝΟΙΑ

Θα περιηγηθούμε στην περιοχή της Ομόνοιας από το 2000 και μετά – δηλαδή, από την εκκίνηση της τελευταίας ανάπλασης. Θα αναγνώσουμε την εξέλιξη της περιοχής με έμφαση στον Κυρίαρχο λόγο και τις οπτικές και δράσεις της Πολιτείας – δύο δυνάμεις με ισχυρή επίδραση τόσο στην ίδια την εξέλιξη της περιοχής, όσο και στην εντύπωση που κυριαρχεί για αυτή και οι οποίες βρίσκονται σε διάλογο. Η αναλυτικότερη σκιαγράφηση της περιοχής μέσα από αυτές τις οπτικές, μετά το πέρας της δραστηριοποίησης, κρίνεται σημαντική τόσο σε σχέση με την έννοια της «επικινδυνότητας» και της «υποβάθμισης» που αναφέρουμε νωρίτερα, όσο και, φυσικά, του πλαισίου της ίδιας της δραστηριοποίησης.

1999-2004: Η 9^η ανάπλαση στον αναβρασμό των επερχόμενων Ολυμπιακών αγώνων

Η «εμβληματική» πλατεία που το 1960 μετατρέπεται σε κόμβο αυτοκινήτων (με την πρότερη πλατεία να «υποκαθίσταται» από μια άλλη, «υπόγεια πλατεία» για «δευτέρας κατηγορίας πολίτες, τους πεζούς». [Σαρηνιάννης, Ιανουάριος 1994]), που έχει καθιερωθεί στην ιστορία της πόλης ως σημείο συνάντησης και υποδοχής επαρχιωτών (την περίοδο της εντατικής αστικοποίησης [Ανδριόπουλος, 2015]) και οικονομικών μεταναστών κατά την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα [Ανανιάδου-Τζημπούλου & Καραδήμου-Γερολύμπου, 2009], έχοντας υποστεί πλήθος αναπλάσεων, ετοιμάζεται εν όψει Ολυμπιακών αγώνων, για την 9^η ανάπλαση της.

Η αρχική εικόνα

Η επικείμενη ανάπλαση της Ομόνοιας εντάσσεται στο μεγαλύτερο, μέχρι τότε, πρόγραμμα πολεοδομικών παρεμβάσεων στο κέντρο της πόλης: Την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων και την ταυτόχρονη ανάπλαση του ιστορικού της κέντρου. Η προσπάθεια αυτή ξεκινάει ως πρωτοβουλία του ΥΠΠΟ και του ΥΠΕΧΩΔΕ, ενώ την ολοκλήρωση της αναλαμβάνει η «Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας Α.Ε.». [www.culture2000.tee.gr, 2018]

Η εικόνα τόσο της Πολιτείας, όσο και του τύπου για την προ-ανάπλασης Ομόνοια φανερώνει έντονη δυσαρέσκεια: Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της Ε.Α.Χ.Α. Α.Ε.¹⁰, η Ομόνοια της προ ανάπλασης περιόδου δίνει «μια εικόνα παρηκμασμένου δημόσιου χώρου, που χαρακτηρίζεται από την έλλειψη χώρων κοινής χρήσης (πεζοδρομίων,

¹⁰ Η Ε.Α.Χ.Α. έκλεισε το 2014. Αντίστοιχα, η ιστοσελίδα της astynet.gr δε βρίσκεται σε λειτουργία. Το υλικό αντλήθηκε από τη φοιτητική εργασία «Ο ρόλος των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου», 2012 (σελ. 140)

πλατωμάτων), από έναν οικοδομικό ιστό ο οποίος έχει εμφανή στοιχεία εγκατάλειψης και αδιαφορίας (κτήρια ασυντήρητα, παλιωμένα, με κατεστραμμένες όψεις), από παλαιωμένο ή και ανύπαρκτο αστικό εξοπλισμό (καλάθια ακρήστων, παγκάκια, φωτισμό), από την άναρχη τοποθέτηση διαφημιστικών πινακίδων αλλά και κάθε πινακίδας σήμανσης – πληροφόρησης», με την προκήρυξη του διαγωνισμού να θεωρεί πως «αρχίζει να διαφαίνεται μια ελπίδα για πρώτη, ίσως, φορά από το 1960»¹¹. Στη σχετική αρθρογραφία, το 1999, η πλατεία Ομόνοιας αναφέρεται ως μια περιοχή στους γύρω δρόμους της οποίας «το αλισβερίσι των ναρκωτικών γίνεται σε 24ωρη βάση μπροστά στα μάτια των περαστικών και κάτω από τη μύτη της Αστυνομίας», ενώ βρίθεται ληστειών. (Καραγιάννης, 1999)¹² – μια εικόνα εντελώς αντίθετη με την επιθυμητή προ-ολυμπιακή, όπου η Αθήνα εμφανίζεται ως μια σύγχρονη πόλη που «ανακαλύπτει το μητροπολιτικό της life style» (Καλαντζοπούλου, Κουτρολίκου, & Πολυχρονιάδη, 2011)

Η (αποτυχημένη) ανάπλαση και το νέο τοπίο

Η προοπτική της αναβάθμισης – τόσο λόγω του νέου σταθμού μετρό που εγκαινιάζεται το 2000, όσο και της ανάπλασης - λειτουργεί ως πόλος έλξης καταστημάτων κυρίως μεγάλων εταιριών, καθώς και αναβίωσης ξενοδοχείων, μετασχηματίζοντας το μέχρι τότε τοπίο. (Η Ομόνοια του 21ου αιώνα, 1999) Για τη νέα, πολλά υποσχόμενη εικόνα, ο τότε υπουργός ΠΕΧΩΔΕ, Κώστας Λαλιώτης δηλώνει: «*Η Ομόνοια θέλουμε να διατηρήσει αυτό που έχει, δηλαδή να είναι ένας χώρος επικοινωνίας, ένας χώρος ζωντανός, ένας τόπος πολιτισμικής αλλά και διαταξικής αναφοράς*» (Χαραλαμπίδου, 2001)

Η βραβευθείσα πρόταση επιχειρεί να διατηρήσει τον χαρακτήρα της πλατείας ως φορτισμένου συγκοινωνιακού κόμβου - δεν την αντιμετωπίζει ως χώρο αναψυχής ή στάσης των πεζών, αλλά ως χώρο διέλευσής τους. Η κεντρική ιδέα της πρότασης βασίζεται στην οργάνωση της πλατείας ως ενιαίας βαθιάς επιφάνειας, με ορισμένα τμήματα της να διαμορφώνονται με χαμηλά στοιχεία, τα οποία ορίζουν περιοχές στάσης και κίνησης, αποκαλύπτουν ενδιαφέρουσες θέες (όπως αυτής της κύριας «κερκίδας» προς την Ακρόπολη).(www.culture2000.ttee.gr, 2018)

Η υλοποίηση, όμως, δεν ακολουθεί πιστά την πρόταση – σύμφωνα μάλιστα με τη βραβευθείσα ομάδα «η μελέτη κακοποιείται, βρίθεται κακοτεχνιών» ενώ σημεία της πρότασης (φωτισμός, στέγαστρα, οθόνη προβολών, αντικατάσταση του σιντριβανιού με γυάλινο δάπεδο από το περίφημο γλυπτό του Ζογγολόπουλου) τελικά δεν πραγματοποιούνται. Ταυτόχρονα, η δυσκολία – λόγω του υπόγειου σταθμού - φύτευσης της επιφάνειας της Ομόνοιας, αφήνει χώρο μόνο για κάποια παρτέρια με λουλούδια και μερικούς νέους φοίνικες, επιπλέον αυτών που ήδη υπάρχουν (www.asda.gr, 2018) Τελικά, το 2004, λίγο πριν την έναρξη των Ολυμπιακών αγώνων, γίνεται φυτοτεχνική

¹¹ Ίδια πηγή με προηγούμενη υποσημείωση (σελ.141)

¹² Η διαδικτυακή αναζήτηση σχετικών άρθρων για την περίοδο αυτή δεν έφερε μεγάλα αποτελέσματα – ωστόσο, το γεγονός, ότι δε βρίσκονται στοιχεία που να εμφανίζουν (και) μια άλλη εικόνα είναι, θεωρώ, ενδεικτική, του κλίματος της εποχής.

παρέμβαση που περιλαμβάνει χλοοτάπητα και 10 ελιές, σύμβολα των 10 φυλών των Αθηνών.¹³ Η αναμόρφωση θεωρείται αποτυχία.

Το γεγονός ότι κατά την υλοποίηση, παραλείφθηκαν στοιχεία (όπως συγκεκριμένος φωτισμός και ειδικότερα τα στέγαστρα) που θα διευκόλυναν την (έστω και προσωρινή) παραμονή των χρηστών, αφήνει υπονοούμενα σε σχέση με πιθανές άλλες προθέσεις από μεριάς της πολιτείας: Ως «επιδίωξη να μην δημιουργηθεί μια λειτουργική και χρηστική πλατεία, αλλά μια πλατεία απλά διακοσμητική, που θα αναβάθμιζε την εικόνα τα πόλης» (Κιμισκίδης, 2010, σ. 65)



2005-2014: Μετα-Ολυμπιακή απογοήτευση, κρίση και «σκέψεις» για τη 10^η ανάπλαση και τον «επιθυμητό χρήστη»

Απογοήτευση, Εγκατάλειψη και Κυρίαρχος Λόγος

Μετά τους Ολυμπιακούς αγώνες, φαίνεται να αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση: “Η κατρακύλα άρχισε μετά τους Ολυμπιακούς, ρημάξαν όλα, κλείσαν τα μαγαζιά το ένα μετά το άλλο” σχολιάζει (το 2016) ο Κος Βασιλης, ο οποίος εργάζεται χρόνια στην περιοχή (λαχειοπώλης, ετών 83-Σεπτέμβριος 2016) (Αναγνωστοπούλου, 2018) Πίσω στο

¹³ Όπως προηγουμένως, από την σελίδα της Ε.Α.Χ.Α., όπως εντοπίστηκε στη ιστοσελίδα ardalion.wordpress.com

2008, ο κ. Γιώργος Δημητρακόπουλος (που την περίοδο συγγραφής του άρθρου διατηρεί πάγκο περιοδικών, γωνία Αγίου Κωνσταντίνου και Ομονοίας) περιγράφει για τις 2 όψεις – νυχτερινή και πρωινή- της Ομόνοιας: «Κάποια παιδιά που κυκλοφορούν εδώ τη νύχτα έχουν δεν έχουν λίγους μήνες ζωής. Ζωντανοί - νεκροί. Πριν από τους Ολυμπιακούς Αγώνες, πήγε κάτι να γίνει, κάτι να αλλάξει, αλλά γυρίσαμε πάλι πίσω στο μηδέν. Και πιο κάτω. Και όσο πάει, κατηφορίζουμε» (...) «Δες γύρω. Τα μικρά καταστήματα έχουν φύγει. Όλο αλυσίδες, απρόσωπες επιχειρήσεις, πολυεθνικές είναι πια η Ομόνοια. Τι τους νοιάζει αυτούς; Απλοί υπάλληλοι είναι!» (Γιάνναρου, Καρανάση, & Ονισένκο, 2008) Από τις λιγοστές αυτές αφηγήσεις – μιας και δεν εντοπίζονται ιδιαίτερα στοιχεία στη σχετική αρθρογραφία για το διάστημα από το 2005 μέχρι και την έναρξη της κρίσης – διαπιστώνεται μια πορεία προς την ολοένα αυξανόμενη συγκέντρωση ευπαθών ομάδων (ισχυρή ένδειξη ύπαρξης παράνομων δραστηριοτήτων στην – ευρύτερη- περιοχή) και την «απρόσωπη» Ομόνοια, πεδίο δράσης αλυσίδων και μεγάλων επιχειρήσεων.

Ωστόσο, μετά την έλευση της κρίσης, οι «νέοι παίκτες» φαίνεται, επίσης, να πλήττονται: Την άνοιξη του 2010 κλείνει το «Νέον» (που είχε ανακαινιστεί και επαναλειτούργουσε) και στη συνέχεια άλλα μαγαζιά αλυσίδων εστίασης (www.asda.gr, 2018), ενώ τον Ιούνιο της ίδιας χρονιάς ξηλώνονται παρτέρια, χωμάτινες επιφάνειες και οι ελιές, από το σώμα της πλατείας (εξ αιτίας διαρροών νερού στον υπόγειο σταθμό, καθώς και της θεώρησης τους ως εστιών μόλυνσης) (Χατζηγεωργίου, 2010), κάνοντας την πλατεία, ίσως ακόμα πιο «αφιλόξενη».

Η περίοδος αυτή φαίνεται να χαρακτηρίζεται από μια γενικότερη απογοήτευση: Η προσδοκίες της Πολιτείας και των επενδυτών για ένα νέο, «αναβαθμισμένο και προσοδοφόρο κέντρο» (Μαλούτας, 2013, σ. 49), μιας άλλης Αθήνας που ποτέ δεν ευοδώθηκαν, φαίνεται να συνδέεται με ένα μετέπειτα εκφερόμενο λόγο για την υποβάθμιση του κέντρου. (Καλαντζοπούλου, Κουτρολίκου, & Πολυχρονιάδη, 2011)

Συνεχίζοντας να ακολουθούμε την προηγούμενη διερεύνηση, βλέπουμε ότι η απογοήτευση αυτή συμπίπτει χρονικά με - ή, ίσως, ευστοχότερα, τροφοδοτεί- την αλλαγή της αφήγησης - με το 2007 να (επαν) εμφανίζεται στην εφημερίδα LIFO ο όρος «γκέτο» για το ιστορικό κέντρο της Αθήνας. «Η γκετοποιημένη Αθήνα» καθιερώνεται ως κυρίαρχη εικόνα και για άλλες περιοχές του κέντρου από το 2009, ενώ από το καλοκαίρι του 2010 η προαναφερθείσα εικόνα που ενισχύεται διαρκώς από τα media, υιοθετείται ως αντίληψη και από τους θεσμικούς φορείς. Ο κυρίαρχος λόγος εμφανίζει τους μετανάστες ως «υπ' αριθμόν ένα δημόσιο κίνδυνο», τοποθετώντας στη θέση του «ενόχου» τον ξένο «Άλλο» και σιγά σιγά εισχωρεί και στο λόγο των κατοίκων των αντίστοιχων περιοχών – επισκιάζοντας άλλα ζητήματα, ενδεχομένως πολύ σοβαρότερα για την καθημερινότητα τους.

Υπάρχουν βέβαια και λιγοστές φωνές που επιχειρούν να καταδείξουν μια άλλη ματιά: «Η Ομόνοια έπαψε να είναι ένας μονοδιάστατος κόμβος κυκλοφορίας αλλά επέστρεψε στη ζωή της πόλης, έγινε ξανά πλατεία. Επειδή στην πορεία η πλατεία δεν «γέμισε» με τη «ζωή» που θα επιθυμούσαμε, δεν αναιρεί μια θετική εξέλιξη, κατάκτηση που κατά τη

γνώμη μου εγγυάται καλύτερες ημέρες στο μέλλον» σχολιάζει ο Σάββας Κονταράτος, μέλος της κριτικής επιτροπής του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού του 1998, το 2010. (www.asda.gr, 2018)- παρότι έμμεσο ζητούμενο ήταν μάλλον το αντίθετο, καθώς, στο πλαίσιο της προαναφερθείσας αναδυόμενης αντίληψης, «η κατάληψη του χώρου από ξένους μετανάστες (αποτελούσε) μια εικόνα που θεωρήθηκε υπεύθυνη για την υποβαθμισμένη εικόνα της πόλης» (Τζαναβάρα, 2018)

Κάποιο καιρό μετά την έλευση της κρίσης, οι τίτλοι σχετικών άρθρων παγιώνουν μια δυστοπική εικόνα για το κέντρο: «Φόβος και τρόμος μόλις πέσει το σκοτάδι», «Υγειονομική βόμβα το κέντρο της Αθήνας», «Να γυρίσουν οι κάτοικοι στο κέντρο», «Οι πορείες κλείνουν τα μεγάλα ξενοδοχεία» κ.α.» - αντιλήψεις που επίσης συμμερίζεται η Πολιτεία (Χατζημιάλης, 2013, σ. 330)

Τα κυρίαρχα ζητήματα που φαίνεται να προκύπτουν μέσα από αυτό το λόγο είναι αυτά της εγκληματικότητας και του φόβου, το ζήτημα των κενών κτιρίων και το ζήτημα της «έλλειψης» κατοίκων. Ορίζοντας ως υπαίτιο για τα προαναφερθέντα ζητήματα τον «ξένο άλλο» φαίνεται να δημιουργούνται παραμορφωτικές εντυπώσεις, όπως ο στιγματισμός «ομάδων και περιοχών, αλλά και προβολές της ετερότητας ή/και των προβλημάτων και φόβων της κοινωνίας, μεταθέτοντας έτσι τις αιτίες των προβλημάτων σε συγκεκριμένες ομάδες και όχι σε πολιτικές αποφάσεις ή δομικά προβλήματα». Η αφήγηση αυτή, όπως είναι αναμενόμενο, εκτιμάται ότι ενισχύει το φόβο τόσο σε όσους κατοικούν μια περιοχή, όσο και στους πιθανούς επισκέπτες και ότι νομιμοποιεί μια κρατική απόκριση επιπέδου «εκτάκτων, αλλά αναγκαιών μέτρων» (Καλαντζοπούλου, Κουτρολίκου, & Πολυχρονιάδη, 2011)

Πρόταση για Ανάπλαση ξανά και «επιθυμητοί» κάτοικοι

Παράλληλα με αυτή τη συνθήκη μαρασμού και τη στοχοποίηση της ετερότητας, η πολιτεία, αποφασίζει τον «ανασχεδιασμό» του κέντρου μέσα από το διαγωνισμό «Rethink Athens». Η βραβευθείσα μελέτη, σύμφωνα με το σχετικό τεύχος (Okra, 2018), δομεί τη νέα εικόνα μέσα από τους άξονες της ανθεκτικής, της προσβάσιμης και της πόλης που «σφύζει από ζωή» και υπόσχεται μια Ομόνοια με διπλάσια επιφάνεια, τεχνολογίες που επιτρέπουν τη φύτευση πολλών μεγάλων δέντρων, υδάτινα στοιχεία και κιόσκια-πόλους εμπορικών δραστηριοτήτων. Όπως αναφέρεται στη σχετική ιστοσελίδα (www.rethinkathens.org, 2018), η ανάγκη γεννιέται από «τη μακρά πορεία υποβάθμισης και απαξίωσης σημαντικού τμήματος του οικονομικού και διοικητικού κέντρου της πρωτεύουσας», οδηγώντας σε μια «γενικότερη ανασύνθεση», η οποία «θα συνεισφέρει στη δημιουργία μιας πόλης που θα μπορεί να κατοικηθεί, να αγαπηθεί, και να αυξήσει την επισκεψιμότητά της», μέσω χρήσεων, όπως λέγεται παρακάτω, που θα την εξασφαλίζουν για τις περισσότερες ώρες του 24ώρου- «για πολίτες και τουρίστες» - επιβεβαιώνοντας πως η πραγματική αντιμετώπιση των -κυρίως- κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής φύσεως ζητημάτων του κέντρου δεν αποτελούν προτεραιότητα της ατζέντας αναδιαμόρφωσης και πως οι τωρινού του κάτοικοι είναι στην καλύτερη

περίπτωση αόρατοι και στη χειρότερη ρητά διατυπωμένα «ανεπιθύμητοι»¹⁴- εμπόδιο για τους προαναφερθέντες επιθυμητούς: «οι εραστές του καπουτσίνου, οι τουρίστες, οι μαθητές των σχολείων, οι φοιτητές, οι υπάλληλοι γραφείων, οι καλλιτέχνες, τα νέα ζευγάρια με παιδιά, οι ηλικιωμένοι, οι ιδιοκτήτες καταστημάτων και οι καταναλωτές» (Χατζημιχάλης, Οι φαντασιώσεις για τη "νέα κεντρικότητα", 2013) Οι λιγιστοί κάτοικοι και οι παλιές εμπορικές χρήσεις δεν φαίνεται να χωράνε στη νέα εικόνα του κέντρου, που σχεδιάζεται γεμάτο χρήσεις διασκέδασης και προβολής και μάλλον θα διατηρείται απρόσβλητο μέσα από ιδιωτική «επιτήρηση και ασφάλεια» (Χατζημιχάλης, 2014)



Η εικόνα της Ομόνοιας μετά την ανάπλαση του Rethink Athens

Στο πλαίσιο αυτό ο Βενέτης επαναλειτούργει το ιστορικό κτήριο του «NEON» (κλειστό από το 2010). Η πρόταση τελικά δε λαμβάνει την αναμενόμενη χρηματοδότηση το 2014 και τελικά δεν υλοποιείται – ωστόσο επιβεβαιώνει όσα ειπώθηκαν και παραπάνω, σε σχέση με τη στάση της πολιτείας όσον αφορά στον τρόπο αντίληψης, ιεράρχησης και αντιμετώπισης των ζητημάτων του κέντρου, ενώ γεννά ερωτηματικά σε σχέση με το ρόλο του ιδιωτικού κεφαλαίου πάνω στις αποφάσεις για το μετασχηματισμό της πόλης. Ταυτόχρονα, το κράτος φαίνεται να κάνει έναν αριθμό κινήσεων για το «ξαναζωντάνεμα» της Ομόνοιας: Συγκεκριμένα, γύρω στο 2012, παρότι μέχρι πρότινος δεν επιτρέπονταν τραπεζοκαθίσματα στις πλατείες Βικτωρίας και Ομοנוίας, λόγω ιστορικότητας, αποφασίζεται η αναθεώρηση του ισχύοντος πλαισίου: Με την «υποβάθμιση και την εγκληματικότητα (...) να πλήττουν θανάσιμα τα δύο ιστορικά ορόσημα της πόλης,» επιτρέπει στους επιχειρηματίες εστίασης να κάνουν χρήση του δημοσίου χώρου (www.iefimerida.gr, 2018) Το 2013, λοιπόν, φαίνεται να βγαίνουν τα πρώτα τραπέζια σε

¹⁴ Αξιοσημείωτο είναι πως, μεταξύ άλλων «συχνών ερωτήσεων» από «ενδιαφερόμενους πολίτες», τίθεται και το ερώτημα του αν «η κυριαρχία των πεζών» δίνει περισσότερο χώρο σε «παράνομους μετανάστες και ανθρώπους με παραβατικές συμπεριφορές». Η «politically correct»- απάντηση που δίνεται είναι πως οι «γκρίζες ζώνες» στις οποίες «συγκλίνουν άτυπες και ανεπίσημες κοινωνικές ομάδες» «φωτίζουν» «εκεί που κινείται αργά και σταθερά η ζωντάνια της πόλης»

καφέ γύρω από την Ομόνοια, στο πλαίσιο μια απόπειρας αναζωογόνησης «υποβαθμισμένων» πλατειών του κέντρου της Αθήνας (Ομόνοια, Βικτώρια, πλ. Κοτζιά). Τα τέλη κατάληψης δημόσιου χώρου για την Ομόνοια και τις άλλες 2 πλατείες τιμολογούνται στα 5 ευρώ/τ.μ./έτος. (www.euro2day.gr, 2018), την ίδια στιγμή, που στην πλατεία Κολοκοτρώνη η τιμολόγηση είναι 466,34 ευρώ/ τ.μ./ χρόνο. (Ονισένκο, 2013)

Επίσης, ο δήμος (και πάλι σε συνεργασία με το ίδρυμα Ωνάση) επιδιώκει την επαναλειτουργία των ιστορικών κτηρίων «Μπάγκειον» και «Μέγας Αλέξανδρος», όπου θα συστεγάζονται γραφεία μεμονωμένων επαγγελματιών ή ομάδων (με πολύ μικρό αντίτιμο) με στόχο τη δημιουργία Κέντρων Ανάπτυξης Επιχειρηματικότητας (Ρηγόπουλος, 2014), ενώ οι Υπουργοί Άμυνας και Παιδείας, το 2012, στοχεύουν στο μετασχηματισμό του ξενοδοχείου La Mirage σε φοιτητική εστία (www.protothema.gr, 2018)

Παράλληλα με αυτές τις πρωτοβουλίες, το κέντρο ερμώνει με την απομάκρυνση διοικητικών λειτουργιών και από την περιοχή της Ομόνοιας (Εφετείο (οδό Σωκράτους), Ειρηνοδικείο, ΙΚΑ (Πειραιώς) κ.α.) (Τράτσα, «Φαντάσματα» στο κέντρο της Αθήνας, 2012)

Τελικά, η Ε.Ε. τελικά, το 2014, αρνείται τη χρηματοδότηση για την – μέχρι τότε σχεδόν σίγουρη - υλοποίηση του έργου.

Μέσα από αυτή την πορεία, λοιπόν, **βλέπουμε ένα μοτίβο που με έναν τρόπο επαναλαμβάνεται και «εμπλουτίζεται»:**

Η Ομόνοια, λαμβάνει την ταυτότητα του «αποτυχημένου κέντρου» της πόλης της Αθήνας αποτελώντας, ίσως, ένα από τα κατεξοχήν παραδείγματα αποτύπωσης της συνήθους στάσης της Πολιτείας: Της επιδίωξης της επίλυσης ζητημάτων «από τα πάνω» μέσω αναπλάσεων, ενώ σκιαγραφείται το πορτραίτο του «επιθυμητού χρήστη» που διαφέρει από αυτό του πραγματικού. Σημαντική μερίδα των ήδη υπάρχοντων και πραγματικών κατοίκων και χρηστών της περιοχής αντιμετωπίζεται ως αόρατη ή ανεπιθύμητη με τμήμα αυτής συχνά να στοχοποιείται – πολλές φορές άδικα- ως υπαίτια για την υποβάθμιση του, καθώς και για ενέργειες εγκληματικότητας. Ταυτόχρονα, το κύριο κομμάτι του δημόσιου χώρου της περιοχής δε φαίνεται να γίνεται αντιληπτό ως πλατεία, παρά ως ένας χώρος άδειος, ένα «σημείο μηδέν» - με τη μεταφορική έννοια.

Η εικόνα που ακολουθεί, φαίνεται να είναι μια λίγο παραλλαγμένη εκδοχή της προηγούμενης: Αν και η σχεδιασμένη 10^η ανάπλαση δεν άφησε ποτέ τα αποτυπώματα της, αυτό που παρατηρείται είναι ότι ο δημόσιος χώρος της πλατείας και περιφερειακά αυτής συμπίεζεται ακόμη περισσότερο από τα ιδιωτικά καταστήματα εστίασης, ενώ η λειτουργίες που εντοπίζονται στο διάστημα αυτό ή αναμένονται στο κοντινό μέλλον, υπονοούν με τη σειρά τους «επιθυμητούς» χρήστες (π.χ. ξενοδοχεία) και άρα μια άλλη «επιθυμητή ταυτότητα»

2015-2017: Η Ομόνοια την περίοδο δραστηριοποίησης

Οι τίτλοι των εφημερίδων συνεχίζουν να τοποθετούν την Ομόνοια στο «χάρτη της εγκληματικότητας της Αθήνας» και να τη θεωρούν αποτυχία – συλλέγοντας μαρτυρίες συχνά κυρίως για ζητήματα φόβου και εγκληματικότητας. Ωστόσο, το φθινόπωρο του 2016, στη σχετική αρθρογραφία, η Ομόνοια προτείνεται ως ένα μέρος (και) για καφέ και στο οποίο, μπορείς να βρεις «1000 + 1 λόγους για να επιστρέψεις». (Αναγνωστοπούλου & Φαρμακόρη, 2018), ενώ τα τέλη για κατάληψη του δημοσίου χώρου από 5 ευρώ/τ.μ./ έτος αναπροσαρμόζονται στα 17 ευρώ/τ.μ./έτος στην περιοχή (www.euro2day.gr, 2018)

Η περιγραφή της Ομόνοιας ως ενός τέτοιου μέρους γίνεται βέβαια συγκρατημένα, με την εμπειρία να επαληθεύει την ύπαρξη αρκετών καφέ και ταχυφαγείων κυρίως αλυσίδων, αλλά και μικρότερα καταστήματα, περιφερειακά της Ομόνοιας. Μεταξύ αυτών, ο προαναφερθείς Βενέτης στη θέση του Νέον, ο Γρηγόρης, τα Απτικά Αρτοποιεία –των οποίων τα περιφραγμένα κουβούκλια εισχωρούν στην πλατεία δηλώνοντας σαφώς μια πρόθεση να διαχωριστούν από τον κόσμο που την κατοικεί.

Παράλληλα, ξενοδοχειακές μονάδες που παρέμεναν κλειστές, τίθενται ξανά σε λειτουργία: Το Athens Tiare Hotel (στην αρχή της οδού Πειραιώς) επαναλειτουργεί τον Αύγουστο του 2016, εκεί που στεγαζόταν το πρώην Fashion House Hotel, ενώ στη σχετική αρθρογραφία εμφανίζονται ενδείξεις πως θα δημιουργηθούν και άλλες νέες ξενοδοχειακές μονάδες, τόσο επί της πλατείας Ομόνοιας όσο και στους τριγύρω δρόμους (Κετσιετζής, 2018). Συγκεκριμένα, στο επόμενο διάστημα αναμένεται να ανοίξουν 16 (!) ξενοδοχεία στον άξονα «Πλατεία Ομοנוίας – Πλατεία Καραϊσκάκη» (Karageorgos, 2017)- κάτι που φαίνεται να ισχύει και για άλλες «υποβαθμισμένες» περιοχές του κέντρου, στο πλαίσιο της άνθισης του Αθηναϊκού Τουρισμού των τελευταίων ετών και που έρχεται σε αντίστιξη με αποτυπώματα της αρχής της κρίσης, όπου έκλεισαν περισσότερα από 80 ξενοδοχεία (Κετσιετζής, 2018)

Από τα κτήρια που ο δήμος είχε πρόθεση να ενεργοποιήσει, λειτουργεί τελικά μόνο το Μπάγκειο, το οποίο στεγάζει την πολιτιστική διοργάνωση Athens Biennale 2015-2017 – μέσω της οποίας γίνεται και η επαφή της ομάδας με την περιοχή (Νοέμβριος 2015).

ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ URBANDIG ΣΤΗΝ ΟΜΟΝΟΙΑ

Σε αυτό, λοιπόν, το τοπίο εμφανίζεται η ομάδα του UrbanDig Project το Νοέμβριο του 2015, στο πλαίσιο της Athens Biennale - ωστόσο περίπου τον Ιούνιο του 2016 ανεξαρτητοποιείται. Μέχρι τότε οι δράσεις της ομάδας έχουν περισσότερο ανιχνευτικό χαρακτήρα και συμβαίνουν εντός του χώρου της Biennale (ξενοδοχείο Μπάγκειον). Περίπου από εκείνο το διάστημα και μετά αρχίζει η πιο εντατική δραστηριοποίηση της ομάδας στους δρόμους και τις στοές της περιοχής.

Η πρώτη ανιχνευτική περίοδος αποκαλύπτει στοιχεία που διαφεύγουν του κυρίαρχου λόγου και τα οποία τροφοδοτούν μια σειρά από δράσεις περεταίρω διερευνήσεων, συνάντησης και δημιουργίας.

Πριν, όμως, περιγράψουμε με περισσότερη λεπτομέρεια τι ακριβώς συνέβη στην Ομόνοια, χρειάζεται να αναφέρουμε το εξής: Η δραστηριοποίηση δεν εξελίχθηκε με συνεχή, απόλυτα προγραμματισμένο τρόπο – όπως ίσως κανείς φαντάζεται. Αυτό σημαίνει πως ναί μεν κινήθηκε βάση αποφάσεων που αντλούσαν συστηματικά από τη μεθοδολογία της και τις αξίες της ομάδας, ταυτόχρονα, όμως, προχώρησε και με πιο αυθόρμητες κινήσεις, όπως και πρωτοβουλίες ατόμων εκτός ομάδας, οδηγώντας σε ένα λιγότερο οργανωμένο σύνολο ενεργειών.

Επομένως, η σκιαγράφηση που ακολουθεί αποτελεί – αντλώντας από την προσωπική εμπειρία και την κοινή δεξαμενή στοιχείων της δραστηριοποίησης- μια προσωπική απόπειρα να παρουσιάσω και να εκτιμήσω την πορεία της δραστηριοποίησης. Η απόπειρα αποτύπωσης δεν εξελίσσεται αυστηρά χρονικά, παρά αποπειράται να ξεκλειδώσει κάποιους βασικούς κόμβους ενός σχετικά ακανόνιστου, αλλά με στοχεύσεις βηματισμού.

Το ακριβές πεδίο δραστηριοποίησης

Μετά την πρώτη περίοδο δραστηριοποίησης, η οποία ήταν περισσότερο ανιχνευτική, οριοθετήθηκε (όχι αυστηρά) μια σαφέστερη περιοχή δράσης και μελέτης, περιγράφοντας την πλατεία και τα πρώτα οικοδομικά τετράγωνα και στοές που την περιβάλλουν. Αυτό σημαίνει πως δεν προχωράμε σε περεταίρω διερεύνηση όμορων περιοχών όπως το Γεράνι ή τριγύρω χωρικών αποτυπωμάτων εθνικών ομάδων που κατοικούν στα πέριξ (π.χ. Κινέζοι προς την Πλατεία Κουμουνδούρου, Βούλγαροι προς την πλατεία Βάθη) – η οποία ανίχνευση στοιχείων που προέρχεται από αυτά τα κομμάτια, συμβαίνει κυρίως εντός της ορισμένης περιοχής.

Ρωτώντας τους μαγαζάτορες στην περιοχή, επιβεβαιώσαμε την εντύπωση πως δεν υπάρχουν σχεδόν καθόλου σπίτια¹⁵ στο προς μελέτη κομμάτι – μάλιστα, φαίνεται πως τα σπίτια ξεκινούν περιφερειακά της πλατείας αρκετά πιο πέρα- ενώ, εντοπίζονται πολλοί κενοί χώροι, κυρίως πρώην επαγγελματικές στέγες. Τα –κυρίως- κενά κτίρια της περιοχής μελέτης εντοπίζεται – μέσα από τις συζητήσεις, για κάποια απ’ αυτά- πως ανήκουν, μεταξύ άλλων, στο Μετοχικό Ταμείο Στρατού, στο Δήμο, σε ομίλους που φαίνεται να επιλέγουν να μην επενδύσουν ακόμα στην περιοχή, σε οικογένειες εφοπλιστών.

Ετσι, λοιπόν, έχουμε μια περιοχή, η οποία εκτός από τα ενεργοποιημένα κτίρια, που λειτουργούν κυρίως μέσα από δραστηριοποιήσεις μεγάλων εταιρειών (π.χ. Βενέτης, Athens Tiare Hotel, Hondos Centre), κατοικείται στις στοές και στα ισόγεια από, κυρίως, μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Στο κέντρο: η «αποτυχημένη» πλατεία, γεμάτη ανθρώπους.



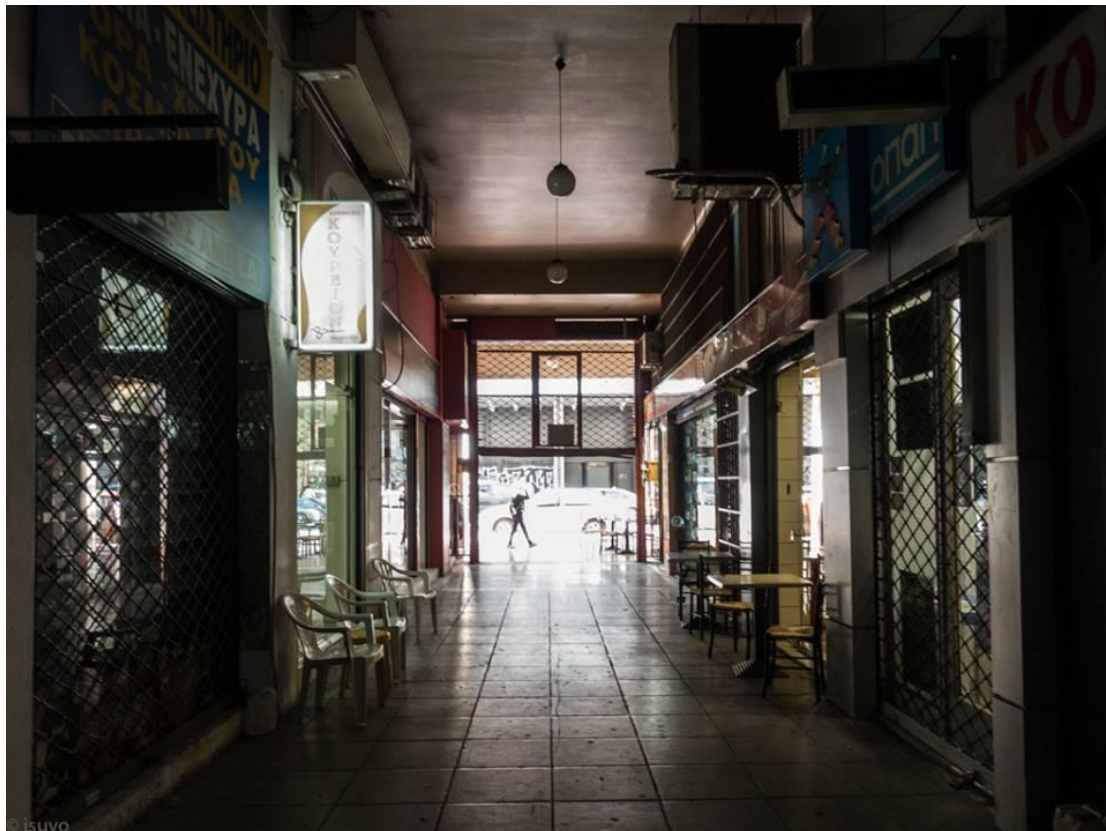
Οι κάτοικοι της Ομόνοιας

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η εμπειρία στο πεδίο για διάστημα περίπου ενός έτους εντοπίζει το σχηματισμό κάποιων άτυπων ομάδων: Αν επικαλεστούμε κριτήρια ετών κατοίκησης και βαθμού σύνδεσης με τον τόπο και τους λοιπούς κατοίκους, τότε ως κυρίαρχη¹⁶ ομάδα – αναδύεται η άτυπη ομάδα των Ελλήνων ιδιοκτητών μικρομεσαίων

¹⁵ Ανιχνεύεται η πιθανή ύπαρξη ενός διαμερίσματος σε πολυκατοικία της στοάς Πειραιώς 1 – με τους υπόλοιπους χώρους σε ορόφους να νοικιάζονται ως αποθήκες σε Κινέζους.

¹⁶ Η έννοια του «κυρίαρχου» εδώ δε σημαίνει σε καμία περίπτωση κάποιον/α που του/της αναγνωρίζουμε περισσότερα δικαιώματα στο χώρο. Χρησιμοποιείται για να περιγράψει τα υποκείμενα ή/και τις ομάδες που δείχνουν να αντιλαμβάνονται οι ίδιοι τους εαυτούς τους ως κυρίαρχη ομάδα και που η αντίληψη τους αυτή δε

(συνήθως οικογενειακών) επιχειρήσεων (ηλικίες: 50-70). Αν, όμως, ακολουθήσουμε την προαναφερθείσα έννοια του «κατοίκου», τότε σκιαγραφείται μια εικόνα κατοίκησης από κυρίως τρεις βασικές «ομάδες»¹⁷:



Η στοά στην Πειραιώς 4

-Περιφερειακά της πλατείας και ειδικά εντός στοών συγκεντρώνεται περισσότερο η ομάδα που περιγράψαμε πριν (μαζί και με κάποιους ξένους ιδιοκτήτες μαγαζιών, λίγες γυναίκες και άλλης φύσεως επαγγελματίες που, όμως, εργάζονται χρόνια στην περιοχή)

- *Ιδιοκτήτες τοπικών μαγαζιών: Ομάδα 1.*

- Δεύτερη άτυπη ομάδα είναι αυτή των κατοίκων της ίδιας της πλατείας: Η πλατεία φαίνεται να κατοικείται κυρίως από άνδρες μετανάστες, οι περισσότεροι εκ των οποίων «συγκεντρώνονται σε μικρές και μεγάλες παρέες και επιλέγουν να παρευρίσκονται στο κέντρο της πλατείας»¹⁸- *Οι «θαμώνες της πλατείας»: Ομάδα 2*

φαίνεται να συγκρούεται με γενικότερες αντιλήψεις-και είναι αναφορά στην έννοια του κυρίαρχου που αναφέρουμε νωρίτερα, κατά την περιγραφή της «ταυτότητας τόπου»

¹⁷ Οι ομάδες είναι σχηματικές, ώστε να μπορέσουμε να παρακολουθήσουμε καλύτερα τις αφηγήσεις που αποκαλύπτονται.

¹⁸ Από τα αποτελέσματα της συμπεριφορικής χαρτογράφησης

-Τρίτη άτυπη ομάδα είναι οι εργαζόμενοι σε καταστήματα αλυσίδων (Βενέτης, Γρηγόρης, Hondos Centre κλπ) που χωρικά εντοπίζονται ανάμεσα στην πλατεία και στην τοπική αγορά – *Υπάλληλοι μη τοπικής αγοράς: Ομάδα 3*

-Τέλος ως τέταρτη άτυπη ομάδα χρήσης και όχι κατοίκησης του χώρου, μπορούμε να θεωρήσουμε την πληθώρα περαστικών

Όπως υπονοούμε και παραπάνω, οι ομάδες αυτές δεν είναι φυσικά κλειστές – αν και παρατηρούνται προσδέσεις με συγκεκριμένα σημεία του χώρου. Κάνουμε αυτό το διαχωρισμό περισσότερο για να μπορέσουμε να παρακολουθήσουμε με μεγαλύτερη σαφήνεια τη διαφορά ανάμεσα στη σύνδεση με το μέρος, όπως και τη σκιαγράφηση του «ξένου-Άλλου» – όπως ορίζεται από τον κυρίαρχο λόγο.

Επιλέγουμε να εστιάσουμε σε δύο ομάδες: Τους μικρομεσαίους επιχειρηματίες της τοπικής αγοράς ως τους μακροβιότερους κατοίκους της περιοχής (Ομάδα 1) και τους θαμώνες της πλατείας – που είναι υπαρκτά πρόσωπα, παρά τα λεγόμενα του κυρίαρχου λόγου και οι μόνοι κάτοικοι του δημόσιου χώρου της (Ομάδα 2)

Κάτι που εδώ έχει ενδιαφέρον είναι ότι οι δύο ομάδες κατοικούν κατά βάση σε δύο διαφορετικούς χώρους, που δε φαίνεται να βρίσκονται σε ιδιαίτερη επικοινωνία: Στην πλατεία ως χώρο που δε μοιάζει να βρίσκεται σε συνέχεια με όσα την περιβάλλουν και στην περιφέρεια αυτής, ως χώρο της τοπικής αγοράς (όχι μόνο, αλλά εμείς εκεί εστιάζουμε). Αν και ο διαχωρισμός αυτός δεν ακολουθείται σφικτά σε όλα τα στάδια της δραστηριοποίησης, τελικά αναδεικνύεται σε – άτυπο- βασικό της στοιχείο.

Η σκιαγράφηση των ζητούμενων στη νέα περιοχή

Από την έλευση της ομάδας στην περιοχή και ειδικά μετά την ανεξαρτητοποίηση της δραστηριοποίησης της, ξεκινά η διοργάνωση μιας σειράς δράσεων που αποσκοπούν στη διερεύνηση ερωτημάτων που εμπνέονται από σχετική προ-έρευνα, καθώς και από μια πρώτη εμπειρία της Ομόνοιας, ώστε να συλλεχθούν ιστορίες, οπτικές και άτυπες πρακτικές που θα τροφοδοτήσουν την τελική επιτόπια παράσταση. Η μεθοδολογία δραστηριοποίησης – ανεπτυγμένη και δοκιμασμένη στην περιοχή του Δουργουτίου το διάστημα Δεκέμβρης 2013- Νοέμβρης 2015¹⁹ – καλείται τώρα να μπει στην υπηρεσία μιας νέας περιοχής με πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά, συνιστώντας στην ουσία ένα είδος δοκιμής της ίδιας σε διαφορετικές συνθήκες.

Αυτό οδηγεί σε κάποιες επιλογές: Αν στο Δουργούτι – μια εσωστρεφή προσφυγική γειτονιά, άγνωστη στους πολλούς- έχει νόημα²⁰ π.χ. η πρακτική της ιστορικής

¹⁹ <http://dourgouti.gr/>

²⁰ Φυσικά, δεν ήταν όλες οι δράσεις επιτυχημένες – άλλωστε συχνά μόνο το ίδιο το πείραμα είναι ικανό να δώσει απαντήσεις.

χαρτογράφησης και γενικότερα δράσεις με έμφαση στο παρελθόν – προς την ανάδειξη του προσφυγικού χαρακτήρα της γειτονιάς, όπως και της αντιστασιακής δράσης των κατοίκων στην περιοχή – μια αισθητηριακή χαρτογράφηση - η οποία δεν «μπλοκάρεται» από τον υπερβολικό θόρυβο ή τη μη καθαριότητα- ή η χρήση πρακτικών εμπλοκής σαφώς υπάρχουσας κοινότητας²¹, σχεδόν τίποτα απ' όλα αυτά δε φαίνεται να ισχύει στην Ομόνοια:

Στην περίπτωση αυτή δεν έχουμε πια ένα παρελθόν που καλεί σε ανάδειξη, αλλά ένα παρόν που (ισχυριζόμαστε πως) καλεί σε αποκατάσταση λανθασμένων εντυπώσεων. Επίσης, υπάρχει ένας κεντρικός κόμβος κυρίως διέλευσης, δεν υπάρχουν κατοικίες, παρά οι λιγστοί κάτοικοι (με την έννοια που τους αντιλαμβανόμαστε σε όλη τη διερεύνηση) που καταγράφουμε παραπάνω, οι οποίοι θεωρούνται συχνά από άορατοι ως ανεπιθύμητοι, αρκετοί από τους οποίους χρησιμοποιούν το συμπιεσμένο δημόσιο χώρο της περιοχής. Ταυτόχρονα, αντίθετα με το Δουργούτι, όλοι γνωρίζουν την Ομόνοια, οι περισσότεροι από εμάς κάπως, κάποτε έχουμε περάσει από εκεί είτε λίγες, είτε πολλές φορές, ενώ επικρατεί η εντύπωση ότι γίνεται αντιληπτή κυρίως ως αρνητικά φορτισμένη: Είτε αποτυχημένη αισθητικά, είτε βρόμικη, είτε επικίνδυνη, είτε όλα αυτά μαζί, η Ομόνοια είναι ένας τόπος ιδιαίτερα φορτισμένος, για τον οποίο κάθε ένας και κάθε μία από εμάς έχει συνδέσει τουλάχιστον με μία εντύπωση.

Αντλώντας, λοιπόν, από την ερμηνεία της έννοιας του τόπου ως στενά συνδεδεμένου με ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων, βασικό πρώτο βήμα της ομάδας στο πεδίο αποτελεί η ανάπτυξη επαφών, αρχικά, με την κυρίαρχη ομάδα (από άποψη μακροβιότητας) αυτή των επιχειρηματιών της τοπικής αγοράς. Η καλλιτεχνική ομάδα, με μια εσώστρεφη δράση, επιχειρεί να κερδίσει την εμπιστοσύνη τους μέσα από μια σειρά από ημι-δομημένες συνεντεύξεις, οι οποίες είναι το «νόμισμα» για να κερδίσει κάποιος/α ένα προσωπικό τραγούδι. Η «συμφωνία» λειτουργεί και σύντομα ξεκινά το χτίσιμο των σχέσεων με κάποιους/ες από τους μαγαζάτορες – χάρη στις οποίες, διευκολύνεται η παρουσία και η διερεύνηση στην περιοχή.

Εδώ πρέπει να διευκρινίσουμε ότι αυτή δεν είναι ημερολογιακά η πρώτη δράση της ομάδας στο πεδίο. Ωστόσο, θεωρώ πως είναι η δράση-κλειδί άτυπης «εγκαινιάσεως» του κύριου σώματος της δραστηριοποίησης, όπως περιγράφεται από εδώ και πέρα.

Ξεκινάει, λοιπόν, μια σειρά από δράσεις, οι οποίες ορμώνται από την εστίαση στη ζωή της τοπικής αγοράς και του δημόσιου χώρου της περιοχής με έμφαση στην πλατεία-διατηρώντας πάντα ανοικτό το ενδεχόμενο για νέες πορείες και ανακαλύψεις. Επόμενο βήμα αποτελούν ερευνητικές δράσεις εμπάθουσας, γύρω από ζητήματα που σχετίζονται με τις ομάδες αυτές (χωρίς, ωστόσο, να αποκλείονται ευρήματα που ξεφεύγουν εκτός

²¹ Η περίπτωση του Δουργουτίου είναι ιδιαίτερη, καθώς η περιοχή δίνει την εντύπωση πως είναι σαφώς οριοθετημένη: Μια άγνωστη σε πάρα πολλούς γειτονιά με μικρές μέχρι πρότινος «εξωτερικές» εισροές – η οποία έγινε ευρύτερα γνωστή από την περίπου διετή δραστηριοποίηση της πλατφόρμας- και η οποία αποτελείται σχεδόν αποκλειστικά από κατοικίες (οι οποίες στην πλειοψηφία τους είναι πανομοιότυπες εργατικές πολυκατοικίες)

αυτών). Οι ενότητες ερωτημάτων που απασχολούν, θα μπορούσαν να μπουν κάτω από τους εξής υπότιτλους:

1) Σχέσεις, ζητήματα και τακτικές επιβίωσης στην τοπική αγορά

2) Ο συμπιεσμένος δημόσιος χώρος της περιοχής με επίκεντρο την πλατεία: Χρήσεις και επιθυμίες

Υπό αυτά τα ζητήματα, αναπτύσσεται μια σειρά από ερωτήματα, κάποια από τα οποία στην πορεία εξελίχθηκαν, ενώ προέκυψαν και πτυχές που τα υπερέβησαν και οι οποίες κρατήθηκαν για να εμπλουτίσουν την τελική κατασκευή του τοπικού αφηγήματος.

Με τη σειρά τους, τα ερωτήματα αυτά καθοδηγούν κάποιες επιλογές σε επίπεδο πρακτικών: Δεν κρίνεται πρωτίστης σημασίας, λοιπόν, μια ιστορική ή αισθητηριακή χαρτογράφηση, αλλά μπαίνουν σε προτεραιότητα από τη μία η συλλογή οπτικών, ιστοριών και πρακτικών καθημερινότητας των κατοίκων που δεν αναγνωρίζονται από τον κυρίαρχο λόγο –ήτοι της Ομάδας 2- (μέσα από ανοιχτές ή κλειστές δράσεις ημι-δομημένων συνεντεύξεων), η αποσαφήνιση της δυσaráσκειας των περαστικών και η καταγραφή επιθυμιών σε σχέση με το μέρος, η απόπειρα προσέλκυσης ατόμων «εκτός» περιοχής μέσα από εναλλακτικούς περιπάτους κ.α.

Πάμε να δούμε πιο αναλυτικά τα ευρήματα, και στη συνέχεια, τις δράσεις που πυροδότησαν:

Τα ευρήματα της δραστηριοποίησης: Άτυπες σχέσεις, πρακτικές και οπτικές πίσω από την Ομονοιακή Βουή

Οργανώνουμε τα ευρήματα με βάση τα δύο κεντρικά ζητήματα που αναφέρουμε νωρίτερα και αντλούν από τη συλλογική δεξαμενή συνεντεύξεων της ομάδας. Το υλικό συλλέχθηκε κυρίως μέσα από τις δύο ακόλουθες δράσεις και διατηρείται σκόπιμα ανοικτό στην κοινότητα του UrbanDig. Η επεξεργασία που ακολουθεί είναι προϊόν προσωπικής δουλειάς - κατά τη διάρκεια αυτής της διερεύνησης - σε μια απόπειρα σύνθεσης μιας πιο συγκροτημένης εικόνας όσων τμηματικά αποκαλύπτονταν, οδηγώντας σε περαιτέρω δράσεις και διερευνήσεις κατά τη διάρκεια της δραστηριοποίησης²²

²²Περισσότερα αποσπάσματα από συνεντεύξεις που συνθέτουν την εικόνα που πρόκειται να παρουσιαστεί ακολουθούν στο Παράρτημα I

Δράσεις συλλογής υλικού UrbanDig²³

1. «Τροβαδούροι»: Συνεντεύξεις από την άτυπη ομάδα 1 με στόχο τη συλλογή των ιστοριών των συνεντευξαζόμενων από την Ομόνοια. Οι ιστορίες μετασχηματίζονται σε τραγούδια και «επιστρέφονται» στους αφηγητές τους (Περίοδος συνεντεύξεων Σεπτέμβρης – Οκτώβρης 2016)

2. Ανοιχτή εβδομάδα συνεντεύξεων και συμπεριφορικής χαρτογράφησης²⁴ στην πλατεία γύρω από τα πυρηνικά ερωτήματα «Πως σου φαίνεται η Ομόνοια και τι θα άλλαζες». Οι εβδομάδα συλλογής υλικού διενεργήθηκε από μια ανοιχτή, σε όποιον/α ήθελε να συμμετάσχει και να συν-διαμορφώσει (σ)τη διαδικασία, ομάδα ερευνητών με ποικιλία καταβολών (Φεβρουάριος 2017)

Οι κύριες συγκροτημένες δράσεις συλλογής υλικού που διενεργήθηκαν είναι οι προαναφερθείσες (και στις δύο περιπτώσεις διενεργούνται ημι-δομημένες συνεντεύξεις). Ωστόσο, δεν ήταν λίγες οι φορές που ένα άλλης φύσεως οργανωμένο ή άτυπο δρώμενο (μια καλλιτεχνική παρέμβαση, συστηματικές πρόβες στο δημόσιο χώρο κ.α.) κινητοποίησαν γνωριμίες και συζητήσεις.

Κεντρικά ζητήματα

1) Σχέσεις, ζητήματα και τακτικές επιβίωσης στην τοπική αγορά

Σύνδεση με την περιοχή

Βλέπουμε – κάτι που δε γεννά έκπληξη- πως στην πλειοψηφία της, η ομάδα 1 αισθάνεται ιδιαίτερα συνδεδεμένη με την περιοχή. Αυτό δείχνει να επιβεβαιώνει την αντίληψη τους ως «κυρίαρχη» ομάδα κατοίκων.

«Βγαίνω έξω και στενοχωριέμαι. Γιατί εγώ την Ομόνοια την έζησα στην ωραιότερη εποχή της. (...) Άμα ανοίξεις την καρδιά μου εμένα εδώ, τα σπλάχνα μου θα δεις Ομόνοια, τίποτα άλλο.. Εγώ αν φύγω από την Ομόνοια θα πάθω έμφραγμα»

Π., Έλληνας, Ετών 70, στην Ομόνοια από μικρός

Όταν ρωτήθηκε τα χρώμα έχει η Ομόνοια, έδωσε την εξής απάντηση:
«Κατάμαυρο - το χρώμα της αγάπης (...) η αγάπη σκεπάζει τα πάντα (...) Είναι πανέμορφη (η Ομόνοια), αλλά μπορεί να γίνει ακόμα καλύτερη»

Φ., Έλληνας, 35 χρόνια στην Ομόνοια

²³ Περιλαμβάνονται οι κυριότερες ενδεικτικά

²⁴ Πρωτοβουλία, συντονισμός και επεξεργασία αποτελεσμάτων κομματιού συμπεριφορικής χαρτογράφησης: Νάσια Ντελέκου

Σχέσεις και συλλογικές αποκρίσεις στη σκιά της Πολιτειακής απουσίας

Όσον αφορά τις μεταξύ τους σχέσεις τα ευρήματα είναι ενδιαφέροντα: Εκτός από σύνδεση με την Ομόνοια ως τόπο εν γένει, φαίνονται ειδικότερα ακόμα πιο συνδεδεμένοι/ες με τα επιμέρους σημεία δραστηριοποίησης τους. Η κάθε στοά προσομοιάζει σε αυτόνομη κοινότητα με σαφή χωρικά όρια, εντός της οποίας, στη σκιά της Πολιτειακής απουσίας, αναπτύσσονται πρακτικές προς όφελος της ευημερίας ή/και της προστασίας των καταστημάτων που τις απαρτίζουν, υπερβαίνοντας, κατά πως φαίνεται και τις όποιες εθνικές διαφορές.

«Μέσα στη στοά είναι σα να είσαι σε χωριό, σε μια μικρή κοινωνία, είμαστε όλοι αγαπημένοι»²⁵

Ε., Ελληνίδα, ετών 55, λίγους μήνες ιδιοκτήτρια μαγαζιού εντός στοάς στην περιοχή

«Ήρθε ο Δήμος και έγραφε (...) έχεις εδώ λέει κατάληψη (δείχνει καρέκλες, τραπέζια).. Ρε αμάν (τους λέω) η στοά είναι δικιά μου! (...) Έτυχε κι ήμουνα διαχειριστής (της στοάς) -μόνο στα μαγαζιά πάνω κάτω... (...) Πάνω κι εγώ που λες και κάνω μια αγωγή στο δήμο. Ε όχι αγωγή, εξώδικο του 'στειλα του δήμου και ζητάω από το 1962 που έγινε η στοά τόσα εκατομμύρια που έχουμε πληρώσει στο ρεύμα, τόσα εκατομμύρια που έχουμε πληρώσει στην καθαρίστρια, τόσα εκατομμύρια..γιατί είχαμε και φύλακα νυχτερινό (μέχρι πριν 10-12 χρόνια). Τώρα τον έχουμε σταματήσει λόγω του οικονομικού (...) Και λαμβάνω μία απάντηση και τι μου λέει «ρωτήσαμε την πολεοδομία (...) το αίτημα σας είναι απαράδεκτο, να μας ζητάτε τα λεφτά αυτά, γιατί η στοά είναι ιδιωτική» (...) Σταματήσανε. (...) Εμάς είναι ελεύθερη (η στοά). Και είναι ελεύθερη χάρη σ' εμάς»
Θ., Έλληνας, ετών 65, στην Ομόνοια από το 1964

Αυτό φαίνεται να ισχύει και εκτός στοών, ακόμα και μεταξύ εργαζομένων που δε γνωρίζονται χρόνια μεταξύ τους:

«Αν θα δούνε κάτι σε φάση με το περίπτερο - γιατί μας ξέρουν τόσα χρόνια, έχουμε ανταλλάξει και μια κουβέντα, έχουμε πει κι έναν καφέ (...) όπως κι εγώ αν δώ κάτι θα το υπερασπιστώ και θα πάω να το πάρω από αυτόν που το 'κλεψε, έτσι κι αυτός θα 'ρθει να μου πει, αυτό κι αυτό (...) Αλληλεγγύη, επικοινωνία με τα γύρω μαγαζιά υπάρχουνε (...) Πάλι καλά δηλαδή που έχουμε εδώ και τα παιδιά απ' τα ταξί, μας ξέρουνε τόσα χρόνια κι όχι απλά στηριζόμαστε, συνεργαζόμαστε κι όλας»

Θ., Έλληνας, 25 ετών, Νυχτερινός υπάλληλος στην Ομόνοια από το 2013

²⁵ Παρά το μικρό χρόνο παραμονής στην περιοχή, η αγάπη του συγκεκριμένου προσώπου για το μέρος, το γεγονός ότι είναι ιδιοκτήτρια επιχείρησης και η φιλόξενη παρουσία της μας ωθούν στο να την τοποθετήσουμε τελικά εντός της άτυπης Ομάδας 1. Πρόκειται για μία από τους λίγους κατοίκους που ήταν πολύ ενεργά ανοικτή προς την ομάδα και τις δράσεις της.

Ωστόσο, όταν η συζήτηση έρχεται σε άλλες στοές ή γωνιές τις περιοχής, δεν υπάρχει πια διάθεση αλληλο-υποστήριξης – παρά ανιχνεύεται περισσότερο μια (ήπια) αίσθηση ανταγωνισμού, αποτέλεσμα της κρίσης.

Ζητήματα της περιοχής: Εγκληματικότητα, χαμηλή ποιότητα περιβάλλοντα χώρου και πτώση εμπορικής κίνησης

Εστιάζοντας στα ζητήματα που ανακύπτουν σε σχέση με την καθημερινότητα τους, καθώς και στο πως αποκρίνονται σε αυτά εντοπίζουμε τα εξής στοιχεία: Άποψη της ομάδας αυτής είναι πως η εγκληματικότητα συνεχίζει να υφίσταται εξ αιτίας συγκεκριμένων ομάδων, αλλά σε σαφώς μικρότερο ή λιγότερο ορατό βαθμό. Δεν ακυρώνουν την κυρίαρχη αρνητική εικόνα της Ομόνοιας – ωστόσο, ως βασικοί «μάρτυρες» της τοπικής καθημερινότητας για χρόνια, τη θεωρούν υπερβολική, δεν την αποδέχονται με τον τρόπο που κατασκευάζεται, διαχωρίζουν μέχρι ενός σημείου την έννοια της μαφίας, από αυτή της ετερότητας, ενώ υπογραμμίζουν την προσωπική και συλλογική τους συμβολή στο να διαφυλάξουν τον εργασιακό και καθημερινό τους χώρο, ελλείψει μέριμνας της πολιτείας.

«Έχει υποβαθμιστεί και πάρα πολύ γιατί ο κόσμος – τουλάχιστον όσος δε μένει στο κέντρο της Αθήνας- έχει την εντύπωση ότι η περιοχή της Ομόνοιας είναι επικίνδυνη..Υπάρχουν άνθρωποι που μένουν σε προάστια που νομίζουν ότι με το που θα έρθουν στην Ομόνοια θα τους σφάξουνε..Το οποίο..Τελείως φανταστικό δηλαδή..(...) Η μόνη περιοχή που δεν αισθάνθηκα ποτέ ανασφάλεια είναι η Ομόνοια (...) Δε λέμε τώρα για κάτω από την Αθηνάς, ξέρω 'γω δεν ξέρω, εκεί δεν πηγαίνω...»

N., Έλληνας, ετών 74, στην Ομόνοια από τότε που γεννήθηκε

Άλλο ζήτημα που θίγεται από όλες τις ομάδες είναι το ζήτημα της έλλειψης καθαριότητας – στο οποίο αποκρίνονται πάλι συλλογικά, εξ ανάγκης:

«Τώρα έγινε κι άλλο πράγμα. Επειδή τα μαγαζιά κλείσανε έγινε δημόσιο ουρητήριο. (...) Εμείς καθαρίζουμε το πρωί. Πρέπει να πάρουμε το φαράσι να κλείσουμε (κλείνει τη μύτη του) ή να βάλουμε μάσκα (...) με κλωρίνες κάθε μέρα είμαστε, αν δε ρίξεις κλωρίνες, άμα βγεις έξω θα σε πάρει η μυρωδιά, δεν υπάρχει περίπτωση, θα σας κάνω μια βόλτα εδώ στο τετράγωνο να το δείτε.»

Θ., Έλληνας, γύρω στα 60, στην Ομόνοια από το 1979

Ωστόσο, οι μαγαζάτορες δεν αποδίδουν το πρόβλημα τις αγορές τόσο στο ζήτημα του φόβου, της έλλειψης καθαριότητας και στη χαμηλή ποιότητα υποδομών, όσο στη λειτουργία της στάσης του μετρό. Άλλα θέματα που αναδεικνύονται είναι η έλλειψη πρασίνου, η απουσία μικροπωλητών (των οποίων η δραστηριοποίηση συνέβαλε στην

εμπορική κίνηση), η αποκέντρωση των υπηρεσιών και το κλείσιμο του μινιόν (για το αντίστοιχο κομμάτι, περιφερειακά της πλατείας).

Η εικόνα της Ομόνοιας τη νύχτα, ωστόσο, προκύπτει ως αισθητά πιο επικίνδυνη:

«Δεν είμαστε μόνο πωλητές, είμαστε και σεκιούριτι (...) μου 'χουνε βγάλει και μαχαίρι. Γιατί; Για 2 μπύρες.»

Θ., Έλληνας, 25 ετών, Νυχτερινός υπάλληλος στην Ομόνοια από το 2013

2) Ο συμπιεσμένος δημόσιος χώρος της περιοχής με επίκεντρο την πλατεία: Χρήσεις και επιθυμίες

Η πλατεία Ομοנוίας ως τόπος συνάντησης και παραμονής

Οι θαμώνες της πλατείας είναι η πληθυσμιακή ομάδα 2, όπως περιγράφουμε νωρίτερα – εντός της οποίας εντοπίζονται 2 διαφορετικές «τάσεις»: Οι άντρες, κυρίως καταγωγής από τη Μέση Ανατολή και οι οποίοι φαίνεται να αντιλαμβάνονται την Ομόνοια ως ένα σχετικά «φιλόξενο» μέρος σε σχέση με άλλες περιοχές της Αθήνας, ένα μέρος που δεν υφίστανται (ή υφίστανται λιγότερο) το ρατσιστικό λόγο κάποιας μερίδας Ελλήνων, χωρίς, ωστόσο, να αισθάνονται απόλυτη ασφάλεια. Φαίνεται πως χρησιμοποιούν την πλατεία είτε ως σημείο συνάντησης, είτε παραμονής – ένα σημείο, σαφώς ορισμένο, εντός του οποίου έχουν αλληλεπίδραση κατά βάση μεταξύ τους. Αντίθετα, οι γυναίκες μετανάστριες – κυρίως από τη Βουλγαρία- επισκέπτονται την Ομόνοια τις Κυριακές, εκδηλώνοντας, όμως, κυρίως αρνητικές εντυπώσεις για την περιοχή (τόσο σε επίπεδο κτισμένου περιβάλλοντος, όσο και σύνθεσης θαμώνων).

«Αυτό που ξέρω είναι ότι η πλατεία Ομοנוίας, η πλατεία Βικτωρίας είναι για τους Άραβες, ξέρεις νιώθουμε ασφάλεια γι' αυτό..Για παράδειγμα, δεν μπορώ να πάω στο Μοναστηράκι (...) Αλλά εδώ, μπορώ να δω τους φίλους μου (...) Ο αδερφός μου είναι 14 και ήθελε να έρθει εδώ να φάει και του είπα «συγγνώμη, αλλά μετά τις 10 μ.μ.. κανένας έξω απ' το σπίτι» Δε φοβόμαστε, αλλά ξέρεις, να προσέχουμε (...) Δε μιλάω για τους Έλληνες, μιλάω για τη μαφία»

Α., Σύριος, γύρω στα 30, δουλεύει στην Ελλάδα σα μεταφραστής

«Όταν έχουμε ρεπό περνάμε από εδώ..Την Κυριακή (...) Πιο πολύ (καθόμαστε) γύρω γύρω, γιατί δεν είστε οι Έλληνες στην Ομόνοια, μόνο ξένοι. Δεν μπορούμε να κάτσουμε εδώ, έχουμε φόβο (...) δεν είναι πολύ καθαρό (...) δε συμβαίνει τίποτα, δεν έχουμε προμπλέμο, αλλά φοβάμαι (...) Πιο εύκολα έχουμε ραντεβού εδώ και μετά θα φύγουμε από εδώ»

Αγ, Βουλγάρα, γύρω στα 55, 4 χρόνια στην Αθήνα

Επιβεβαιώνεται ότι λειτουργεί ως πλατεία κυρίως για το τμήμα του ανδρικού πληθυσμού της ομάδας 2 που περιγράφουμε νωρίτερα (και ως σημείο συνάντησης και προσωρινής

στάσης για το γυναικείο της ομάδας 2). Βέβαια, η Ομόνοια, δε σχεδιάστηκε εξ αρχής ως πλατεία παραμονής (παρά διέλευσης και σύντομης στάσης) και υλοποιήθηκε ακόμα λιγότερο ως τέτοια. Οι θαμώνες της περιόδου που περιγράφουμε φαίνεται να βρίσκονται εκεί κυρίως εξ ανάγκης και όχι τόσο εξ επιλογής – ωστόσο, η πλατεία χρησιμοποιείται. Στη πραγματικότητα, η επιβεβαίωση αυτής της υπόθεσης έχει να κάνει με δύο σημεία: Όπως είπαμε, η πλατεία Ομονοίας δε σχεδιάστηκε ως χώρος παραμονής και αλληλεπίδρασης, ενώ παράλληλα αποτελεί εξαιρετικά πολυσύχναστο κόμβο διέλευσης (ατόμων, τροχοφόρων). Ωστόσο, η επιβεβαίωση αυτού του ισχυρισμού στην πραγματικότητα θέλει περισσότερο να υπογραμμίσει α) την υπαρκτή παρουσία των «αόρατων» ομάδων ως χρηστών του κέντρου της πόλης και β) την ύπαρξη δημόσιου χώρου στην περιοχή, ο οποίος όμως βρίσκεται υπό μεγάλη συμπίεση.

Ο «ξένος Άλλος»

Ο «ξένος-Άλλος» δεν ειδώνεται ως μια ενιαία αφηρημένη οντότητα από τις ομάδες αυτές- αντίθετα, οι μεταναστευτικές ομάδες γίνονται αντιληπτές, ορθά ή μη, μέσα από συγκεκριμένες πρακτικές (εγκληματικές ή μη, π.χ. από το ποια εθνική ομάδα πουλάει ένα συγκεκριμένο είδος ναρκωτικού μέχρι ποια ψωνίζει περισσότερο) που αντιστοιχίζονται σε κάθε μία, ενώ φαίνεται να είναι εφικτή η διάκριση μεταξύ «μαφίας» και ετερότητας. Οι Σύριοι πρόσφυγες, όπως είναι αναμενόμενο, γίνονται αντιληπτοί ως μη απειλητικοί και συχνά με σχετική κατανόηση, ενώ ο πιο «επιθυμητός άλλος» εμφανίζεται να είναι οι γυναίκες πελάτισσες, κυρίως από χώρες του πρώην Σοβιετικού μπλοκ.

Για όσους βρίσκονται στην πλατεία: *«Οι περισσότεροι είναι αλλοδαποί που δεν έχουν που να πάνε.. Σύριοι, ξέρεις..Ιρακίνοί (...) Περιμένουνε (...) Είναι ήσυχοι, δεν κάνουν φασαρίες (...) Ψωνίζουνε και λίγα παρατάκια εδώ που έχουμε φτηνά δηλαδή..»*

Π., Έλληνας, ετών 59, στην Ομόνοια από το 1988

«Οι Αλβανοί ήτανε στα ναρκωτικά.. Τώρα να σου πω..ακόμα; (ότι είναι) Εδώ στην Ομόνοια δεν πουλάγανε πιστόλια; Ανοιχτά; (...) Απλώς έχει, όχι μειωθεί – καμουφλισθεί»

Θ., Έλληνας, ετών 65, στην Ομόνοια από το 1964

«Οι πιο άνετοι..όχι άνετοι. Αυτοί που ψωνίζουνε είναι αυτοί που έχουνε χρόνια εδώ (...) Βουλγάρες, Πολωνοί, Ουκρανοί, ειδικά οι γυναίκες τους (...) Γεωργιανούς έχουμε (...) γενικά Ανατολικό μπλοκ και Αλβανούς»

Π., Έλληνας, ετών 59, στην Ομόνοια από το 1988

Παρ' ότι υπάρχει ρατσιστικός λόγος στην περιοχή, θα λέγαμε πως η Ομόνοια εν γένει σκιαγραφείται ως ένα πεδίο που «ανέχεται το «Άλλο» (UrbanDig Project, 2017). Από τη σκοπιά της ομάδας 2, εντοπίζεται μια εσωστρέφεια στις σχέσεις (δεν εντοπίζονται δια-

εθνικές σχέσεις) και οι μόνες σχέσεις με τους «εκτός πλατείας» που καταγράφονται είναι κυρίως αυτές του «πελάτη - μαγαζάτορα», με την ομάδα των γυναικών Βουλγάρικης καταγωγής να παίρνει συχνότερα αυτό το ρόλο. Παρά τη διάσταση της ανεκτικότητας, βιώνουν και εκείνοι/ες εμφανώς το φόβο, είτε στην ίδια την Ομόνοια α) παρασυρμένοι από τον προαναφερθέντα κυρίαρχο λόγο με αποτέλεσμα να διαχωρίζονται από τις υπόλοιπες εθνότητες (π.χ. Βουλγάρες), είτε β) λόγω των υπαρκτών «μαφιών», τις οποίες κάποιος έχει δει ή και συναντήσει λόγω της καθημερινότητας τους στην περιοχή, είτε «από την ανάποδη», ως θύματα ενός ευρύτερου ρατσιστικού λόγου που τους ωθεί στην περιοχή, την οποία αντιλαμβάνονται ως ασφαλέστερο, από άλλα, σημείο.

Ακριβώς αυτή η θεώρηση της Ομόνοιας ως επικίνδυνη από κάποιους/ες, σε συνδυασμό με τη μη θέαση των μεταναστών/τριών ως ισότιμων χρηστών της περιοχής, οδηγεί στο να μην είναι επίσης ορατή η –μη εκτεταμένη, αλλά υπαρκτή- παρουσία γυναικών και παιδιών (Σε σχετική έρευνα, μάλιστα, οι Έλληνες κάτοικοι απάντησαν πως δεν υπάρχουν παιδιά στην περιοχή, σε αντίθεση με τις απαντήσεις άλλων Εθνοτήτων).²⁶

Γυναίκες και παιδιά στην Ομόνοια

Σε ερώτηση για το πώς θα ένιωθε για το ενδεχόμενο να έπιανε η κοπέλα του δουλειά στην Ομόνοια: «Δεν υπήρχε περίπτωση να την άφηνα εγώ»
Θ., Έλληνας, 25 ετών, Νυχτερινός υπάλληλος στην Ομόνοια από το 2013

«Θα μπορούσε να 'ναι ένα μέρος που έχει σωστές καφετέριες, που έχει σωστό κόσμο, να μπορείς να κυκλοφορείς, να πάρεις και το παιδί σου και να του δείξεις κάτι»

Αγ, Ελληνίδα, γύρω στα 25, Υπάλληλος τηλεφωνίας σε έξοδο μετρό, λίγο καιρό στην Ομόνοια

Ωστόσο, υπάρχει η αντίθετη άποψη από τις ίδιες γυναίκες και παιδιά που βρίσκονται στην περιοχή:

«Το να'σαι γυναίκα στην Ομόνοια... Δεν έχω.. ειλικρινά, δεν έχω ιδιαίτερα προβλήματα. Φεύγω τη νύχτα, παίρνω την τσαντούλα μου, χαζεύω λίγο τα φώτα, πάω στο μετρό. (...) Δεν έχω το φόβο. (...) Αυτό το καφενείο ήταν πολύ «αντρικό» μαγαζί παλιά. (...) Ο κύριος Κώστας, ο προηγούμενος ιδιοκτήτης, πέρασε από δω και ήτανε περισσότερες γυναίκες απ' ότι άντρες και μου λέει «Πω πω, έγινε και γυναικείο το καφενείο, που παλιά δεν τολμούσαν ούτε να μπουν μέσα».

Ε., Ελληνίδα, ετών 55, λίγους μήνες ιδιοκτήτρια μαγαζιού εντός στοάς στην περιοχή

²⁶ Alternative Tours of Athens. (2015). Συμμετοχικός σχεδιασμός στο οικόπεδο Μενάνδρου, Βερανζέρου και Ξούθου. Αθήνα

«Μ' αρέσει, παίζω με τα περιστέρια, με τον τοίχο.. Μου αρέσει εδώ γιατί έχει χώρο και μπορώ να τρέχω»

A., Σύριος, 11 ετών, 1 χρόνο στην Αθήνα (έρχεται στην Ομόνοια όταν δε δουλεύουν οι γονείς του)

Τι αρέσει, τι δεν αρέσει και τι χρειάζεται να αλλάξει;

Ξεκινώντας από το τι «δεν αρέσει» - το οποίο συνήθως οδηγεί και στο «τι χρειάζεται να αλλάξει»- όλες οι ομάδες φαίνεται να συμφωνούν στη δυσάρεστη εικόνα της πλατείας, σε επίπεδο μορφής και υποδομών, ενώ κρίσιμο αναδεικνύεται το ζήτημα της βρωμιάς. Κάτι που υπερβαίνει τη μορφολογία ή τις υποδομές της περιοχής είναι η απογοήτευση – εκ μέρους της Ομάδας 1- από τη στάση της Πολιτείας σε σχέση με τις ανάγκες τους.

Στο «τι αρέσει», η Ομάδα 1 δε φαίνεται να μπορεί να από-συσχετίσει την απάντηση από τη σύνδεση της με την περιοχή: Φαίνεται να αντιλαμβάνονται τη σχέση τους με την Ομόνοια ως στοιχείο ταυτότητας και αναπόσπαστο στοιχείο της ζωής τους. Η Ομάδα 3 εμφανίζεται από-συνδεδεμένη και όχι ιδιαίτερα θετική, ενώ η Ομάδα 2, όπως περιμέναμε, διστάζει να εκφέρει άποψη, επιβεβαιώνοντας πως «οι ομάδες χωρίς «φωνή» σπανίως διαθέτουν «όραμα» για ευρύτερα ζητήματα όπως το κέντρο της πόλης» (Zukin στο Μαλούτας, 2013, σελ.31)

Οι γυναίκες από τη Βουλγαρία δηλώνουν περισσότερο πως δεν εντοπίζουν τίποτα θετικό στην περιοχή- εκτός από το ότι τα μαγαζιά είναι φτηνά-, ενώ οι άντρες που εντάσσουμε στην ομάδα αυτή διστάζουν να απαντήσουν – ωστόσο, κάποιος από αυτούς μπαίνουν στη διαδικασία να οραματιστούν την (αναγκαστική;) πλατεία της καθημερινότητας τους διαφορετικά.

«Δεν έχει να κάτσουμε, όχι να κάτσουμε εδώ το τιμμέντο (...) Δεν μπορεί να αλλάξει και πολύ πράγματα...(...)τι να αλλάξεις;»

Αγ, Βουλγάρα, γύρω στα 55, 4 χρόνια στην Αθήνα

Ωστόσο, υπάρχουν και μερικοί «τολμηροί», οι οποίοι έμμεσα δηλώνουν ότι αισθάνονται οικεία στην Ομόνοια:

«Η Ομόνοια είναι διάσημο μέρος στην Αθήνα (...) εδώ βλέπω όλους μου τους φίλους. Αλλά υπάρχουν dealers και ελπίζουμε ότι αυτό το πράγμα θα σταματήσει (...) Θα ήθελα η Ομόνοια να είναι πιο καθαρή και πιο φιλική, ώστε να μπορώ κάποια στιγμή να φέρω την κόρη μου και να χρησιμοποιούμε την πλατεία όχι μόνο για να καθόμαστε, αλλά και για να διασκεδάζουμε»

F., Ιρακινός, γύρω στα 30, μένει στη Νέα Σμύρνη (ελεύθερη μετάφραση από τα Αγγλικά)

Αν θέλαμε να κλείσουμε με ένα συνολικό συμπέρασμα την ενότητα αυτή, θα λέγαμε ότι η εικόνα που αναδύεται σε σχέση με την καθημερινότητα των υπαρκτών κατοίκων, μαρτυρά την ύπαρξη τοπικών ποιότητων και σχέσεων, στο πλαίσιο ενός δυναμικού «οικοσυστήματος επιβίωσης» (UrbanDig Project, 2017) Οι συμμαχίες που προκύπτουν, φυσικά, δεν είναι συνειδητές κινήσεις ορμώμενες από την πίστη στη συλλογική δράση, αλλά αποκρίσεις που συσπειρώσουν με βασικούς παρονομαστές το κοινό εμπορικό συμφέρον, (ειδικά στις περιπτώσεις των στοών), την ανάγκη προστασίας- λόγω ελλιπούς παρουσίας της Πολιτείας- αλλά και την εθνικότητα.

Οι λιγστοί και ίσως αδύναμοι – σε σχέση με τις «από τα πάνω» βουλές – αλλά υπαρκτοί κάτοικοι, η ύπαρξη πραγματικών προβλημάτων (μειωμένης αλλά υπαρκτής εγκληματικότητας (κυρίως το βράδυ) και έλλειψης υποδομών), η θέση και η σημασία της περιοχής σε συνδυασμό με την αυξημένη της χρήση, ως μέρος μεταβατικό από τους «εκτός Ομόνοιας» περαστικούς (που εκτιμάται ότι, εφ' όσον παραμένουν «περαστικοί», η κύρια εικόνα που έχουν για την Ομόνοια είναι αυτή του κυρίαρχου λόγου) δίνει την εντύπωση ότι η άρθρωση αυτών των όψεων της «εκ των έσω» ταυτότητας της Ομόνοιας κόντρα σε αυτή που της έχει αποδοθεί «απ' έξω», δεν είναι εύκολη υπόθεση – ωστόσο, οι συνεργατικές πρακτικές και πρωτοβουλίες και ο «Άλλος» ως ένα υποκείμενο από εμάς που δεν είναι αφηρημένο, αλλά έχει πολλά πρόσωπα, και που νιώθει επίσης φόβο και κρατά το δημόσιο χώρο της περιοχής ζωντανό, είναι ιστορίες που αξίζει κανείς να ψηλαφήσει περεταίρω, όπως και να αποπειραθεί να αφηγηθεί.

Ημερολόγιο δράσεων στην Ομόνοια²⁷

Μπάγκειο (Εντός πλαισίου Biennale) και άλλοι πολιτιστικοί χώροι

19-29/11/2015:	Δεκαήμερο γνωριμίας με το νέο τόπο και τους δυνητικά εμπλεκόμενους (ανοιχτό γραφείο, συλλογή ιστοριών, performances)
15-24/4/2016	Δεύτερο δεκαήμερο παραμονής στο Μπάγκειο (ανοιχτό γραφείο, σωματικό εργαστήριο σε συνεργασία με τους Βούλγαρους Ideas Factory Association)
Μάιος 2016	Εργαστήριο πάνω στην εμπειρία της Ομόνοιας με άτομα σε απεξάρτηση (ΚΕΘΕΑ)
17-18/9/2016	Καλλιτεχνικό δρώμενο σε συνεργασία με τον Κορεάτη Seong Kyun Yoo

Ανεξάρτητη δράση στην Ομόνοια

31/7/2016	Παιχνίδι παντομίμας στα πλαίσια συμμετοχικού σχεδιασμού
-----------	---

²⁷ Δεν αναφέρονται οι δράσεις της ομάδας εκτός Ομόνοιας για την περίοδο αυτή. Επίσης, δεν αναφέρονται οι κλειστές δραστηριότητες της ομάδας (π.χ. πιο προσωπικές συνεντεύξεις, πρόβες), καθώς και το πρόγραμμα «Ανοιχτά σχολεία» που αποτελεί ξεχωριστή ενότητα από μόνο του.

	(οικόπεδο του NAT, Ξούθου, Βερανζέρου και Μενάνδρου, σε συνεργασία με την ομάδα Alternative Tours of Athens, την Caritas Hellas και της Βουλγάρικη ομάδα Ideas Factory Association)
Οκτώβριος 2016	Συνεντεύξεις τοπικής αγοράς για το project «Τροβαδούροι»
19-20/11/2016	Site-specific performance: Miss Omonia (επί της πλατείας και υπόγειας στοάς Πειραιώς 1) και τραγουδιστική περιήγηση «Τροβαδούρων» (τοπική αγορά)
10/12/2016	Παρουσίαση δράσεων της ομάδας, χωρισμός ερευνητικών ομάδων και συνδιαμόρφωση προγράμματος (Ουζερί, στοά Πειραιώς 1)
5/1/2017	Βόλτα παρατήρησης στην προσωρινή Χριστουγεννιάτικη αγορά (πλατεία Ομοιοίας) και συζήτηση παρατηρήσεων (πολυχώρος Ρομάντσο)
7/1/2017	Ξενάγηση στην περιοχή από την Πάολα Ρεβενιώτη (σε συνεργασία με τους Alternative Tours of Athens) Συζήτηση πάνω στην περιοχή και στις επόμενες δράσεις (Καφέ Βενέτη)
13/1/2017	Ανοιχτή ξενάγηση στην τοπική αγορά και την πλατεία, με τη συμμετοχή του Institute of Place Management και συζήτηση (καφενείο, στοά Πειραιώς 4)
21/1/2017	Πρόσκληση σε προβολή ντοκιμαντέρ για το UrbanDig_Ομόνοια και συζήτηση (καφενείο Δώρου και Σατωβριάνδου)
27/1/2017	Performance «Τέντα φωνής» (πλατεία και υπόγεια στοά Πειραιώς 1, σε συνεργασία με την Βουλγάρικη ομάδα Ideas Factory Association)
4/2/2017	Ανοιχτή συνάντηση συγκρότησης ερευνητικού πλάνου ερχόμενης εβδομάδας (καφενείο, στοά Πειραιώς 4)
5-11/2/2017	Εβδομάδα συνεντεύξεων χρηστών της πλατεία Ομοιοίας
12/2/2017	Συνάντηση αποτίμησης αποτελεσμάτων (καφενείο, στοά Πειραιώς 4)
15/2/2017	Εργαστήρι κατασκευής μάσκας για το καρναβάλι και απογευματινή γιορτή (πλατεία Ομοιοίας)
19/2/2017	Εργαστήρι κατασκευής μάσκας στο καρναβάλι (πλατεία Ομοιοίας)
3-4/3/2017	Περιήγηση στην τοπική αγορά στο πλαίσιο του 3 ^{ου} συνεδρίου για τις πολιτιστικές βιομηχανίες
21-23/4/2017	Εργαστήριο σκίτσου για την εφαρμογή The Village Omonia (σε συνεργασία με τους Ολλανδούς company new heroes, υπόγειο στοάς Πειραιώς 1 και καφενείο στοάς Πειραιώς 4)
25/4/2017	Τεστάρισμα λειτουργίας της εφαρμογής περιήγησης (γύρω και στην πλατεία)
29-30/5/2017	Εργαστήριο κατασκευής origami πουλιών για το σκηνικό της επερχόμενης παράστασης (πλατεία Ομοιοίας)
20-25/6/2017	Τελική παράσταση: «Στάση Ομόνοια: Τρυπών(ον)τας στην πλατεία»

Τα ευρήματα της προηγούμενης υπο-ενότητας με τη σειρά τους, τροφοδοτούν ένα νέο κύκλο δράσεων, καθώς και το τελικό παραστατικό αφήγημα. Να σημειώσουμε, και εδώ, πως η αλληλουχία δράσεων δεν ήταν αυστηρά πρώτα οι ερευνητικές και μετά οι υπόλοιπες – αντίθετα, υπήρχε μια παράλληλη εξέλιξη.

Παραπάνω παραθέτουμε ένα αναλυτικό ημερολόγιο δράσεων – χωρίς, ωστόσο, να αναλύουμε την κάθε μία από αυτές. Ανάλογα με την περίπτωση θα αναφέρονται κάποια/ες ενδεικτικά.

Στην προκειμένη περίπτωση, αναφέρουμε ενδεικτικά δύο δράσεις: Μία που στόχο είχε τους θαμώνες της πλατείας και μία με επίκεντρο την τοπική αγορά.

-Εργαστήριο κατασκευής πουλιών οριγκάμι ως μερών από τα σκηνικά της παράστασης (Μάιος 2017, Πλατεία Ομόνοιας)



Το εργαστήριο έλαβε χώρα δύο συνεχόμενα απογεύματα επί της πλατείας και ως εκ τούτου ήλξε -και τις δύο μέρες- θαμώνες της σε μεγάλο βαθμό (άντρες μετανάστες και κάποια παιδιά), όπως και κάποιους περαστικούς, αλλά και συμμετέχοντες εκτός Ομόνοιας που ήρθαν για τη δράση: Παρά το, ίσως, φαινομενικά εξεζητημένο του περιεχομένου της δράσης, η επιλογή εύκολων κατασκευών από χαρτί, λειτούργησε ως πόλος έλξης και δοκιμών και τελικά, ως προσωρινός χώρος κοινωνικοποίησης και έκφρασης για όλες τις ηλικίες.

-Τροβαδούροι (Τοур επαν-απόδοσης των τραγουδιών στους μαγαζάτορες της Ομόνοιας, διάφορες ημερομηνίες)

Οι ιστορίες των χρόνια εργαζόμενων της Ομόνοιας επαν-αποδίδονται σε αυτούς μέσω τραγουδιών που ερμηνεύει μια κινούμενη κομπανία. Τα τραγούδια της Ομόνοιας

τραγουδήθηκαν πολλές φορές. Κάποιες από αυτές στα πλαίσια τουρ περιήγησης με έμφαση στην αγορά και στο δημόσιο χώρο της περιοχής, πολλές φορές με συνομιλία με τους μαγαζάτορες, οι οποίοι φαίνεται να αντιμετωπίζουν τις δράσεις αυτές ως «βήμα» για να μιλήσουν για τα ζητήματα της καθημερινότητας τους στην περιοχή.



Καλλιτεχνικές επαν-αφηγήσεις

Η σύνθεση καλλιτεχνικών και κοινοτικών πράξεων επικοινωνίας (τελική επιτόπια παράσταση, εναλλακτικοί περίπατοι κ.α.) έγινε αντλώντας υλικό από τα παραπάνω ευρήματα – τα οποία, όμως, δεν υπήρξαν τροφοδότες ως μια αντίστοιχη απόπειρα οργανωμένης μορφής με την προηγούμενη. Περισσότερο η ίδια η εμπειρία και η συστηματική επαφή με το μέρος (όπως φυσικά και η δυνατότητα να ανατρέχει κανείς στην κοινή δεξαμενή συλλογής υλικού) δημιούργησαν νέες εντυπώσεις και σχέσεις που με τη σειρά τους οδήγησαν σε αποφάσεις.

Η επιλογή των όψεων που ανιχνεύθηκαν, ώστε να μετατραπούν σε καλλιτεχνικό έργο έγινε από την ομάδα και όχι με βάση την επιθυμία να επιτευχθεί μια ρεαλιστική απεικόνιση των προηγούμενων ευρημάτων, δεδομένου ότι δεν αποπειρόμαστε μια πιστή μεταφορά αυτού που ήδη συμβαίνει σε έναν άλλο χώρο (θέατρο). Στόχος υπήρξε, αντλώντας από αυτά, να επιχειρήσουμε να αναδείξουμε δυσ-διάκριτες πτυχές που θεωρήσαμε σημαντικές και άξιες αναφοράς, ανα-νοηματοδοτώντας το χώρο, μέσα από μια δοκιμή να συνθέσουμε πραγματικό και φανταστικό. Κινηθήκαμε προς την ανάδειξη πρακτικών συν-ύπαρξης, αναγκών, αιτημάτων και επιθυμιών και προσώπων που πάνε κόντρα στα στερεότυπα (ιδιαίτερα γυναικείες και παιδικές φιγούρες) και που «επιμένουν» να δραστηριοποιούνται στην τοπική αγορά.

Θέματα που τίγονται

- Το στοιχείο των υπάρχοντων άτυπων ομάδων που συμπράττουν και που προσπαθούν να συνυπάρξουν, όπως και η αναγνώριση της λειτουργίας της πλατείας τροφοδοτούν την ανάγκη της σηματοδότησης- μέσω της καλλιτεχνικής πράξης- ενός χώρου με συνθήκες ευνοϊκές για συνάντηση και συνύπαρξη.

- Η Πολιτειακή απουσία, καθώς και άλλα ζητήματα που επέδρασαν στην εμπορική ροή τροφοδοτούν την κατασκευή ενός σκηνικού «μανιφέστου» που καλεί σε μια από τα κάτω κινητοποιήση για μια Ομόνοια, όπως τη θέλουμε.

- Η παρουσία του «Άλλου», με τον τρόπο που ορίστηκε παραπάνω: Πρώτα απ' όλα, η λειτουργία της Ομόνοιας ως χώρος υποδοχής και συνάντησης «ξένων», καθώς και η γυναικεία και παιδική παρουσία τροφοδοτούν τη δημιουργία – «διογκωμένων»- χαρακτήρων που επιχειρούν, εκτός από το να καταστήσουν τις ομάδες που εκπροσωπούν ορατές, να σκιαγραφήσουν μια εικόνα που τους παρουσιάζει ως «δρώντες» (και όχι ως αποδέκτες συνθηκών).

- Η άνθρωποι που κρατούν ζωντανή την τοπική αγορά της Ομόνοιας – και για τους οποίους, όπως είδαμε, γράφονται τραγούδια ως ήρωες του καθημερινού, τα οποία παρουσιάζονται μέσα από ένα μουσικό περίπατο «καντάδων» έξω από τα καταστήματα τους.

Ενδεικτικά²⁸:

«Στάση Ομόνοια: Τρυπών(ον)τας στην πλατεία» (Τελική παράσταση, Ιούνιος 2017)²⁹

Οι όψεις που σημειώνονται, αναδεικνύονται μέσα από επί μέρους ιστορίες χαρακτήρων: Κάποιος θέλει να φυτέψει ένα πλάτανο στο κέντρο της πλατείας ως σύμβολο της αόρατης λειτουργίας της «πλατείας», κάποιος θέλει να φτιάξει ένα χαμάμ που θα υποδέχεται τον «Άλλο» ως φιλοξενούμενο, κάποιες άλλες προσπαθούν να βοηθήσουν ένα μικρό αγόρι που γυρνάει στην πλατεία να φτάσει στο φεγγάρι και κάποια άλλη διεκδικεί δημόσιες τουαλέτες (και) ως έμβλημα ενός δημόσιου χώρου που αντιστέκεται στην παρακμή. Γυναίκες και άντρες χαράζουν διαδρομές στην Ομόνοια και καλούν τους θεατές να τους ακολουθήσουν, παροτρύνοντας τους να αναρωτηθούν για το πως όλα αυτά τα στοιχεία που ήδη εντοπίζονται στο χώρο – ως τάσεις; – μπορούν να αποκτήσουν μορφή και έκταση μέσα από συλλογικές διαδικασίες, «ουτοπικά και ρεαλιστικά μαζί, ξεπερνώντας αυτή την αντίθεση».³⁰

²⁸ Ομοίως, δεν αναφέρονται αναλυτικά όλα τα παραγόμενα, παρά κάποια που θεωρούμε ενδεικτικά

²⁹ Η παράσταση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου. Ακολουθεί αναλυτικότερο παράρτημα στο τέλος της εργασίας

³⁰ Παράφραση από το Lefebvre, H. (2007 [1968]). Δικαίωμα στην πόλη. Μτφ: Π. Τουρνικιώτης- Κ. Λωράν, Αθήνα: ΚΟΥΚΙΔΑ. σελ. 150



Ταυτόχρονα, οι ήρωες καλούν τους θεατές να συμμετέχουν ενεργητικά στη δράση τους: Να μοιράσουν ενημερωτικά φυλλάδια για τη δημόσια τουαλέτα, να κουβαλήσουν μαζί με τον αντίστοιχο ήρωα το δέντρο που πρόκειται να φυτευτεί, να επιτρέψουν στο δυνητικό οικοδεσπότη του χαμάμ να τους φροντίσει στην Ομόνοια, «στο σπίτι του».

Η παράσταση κλείνει με το σύνολο των χαρακτήρων να συναντιούνται στην πλατεία Ομονοίας και να συνειδητοποιούν πως τους ενώνει κατά βάθος ένα κοινό αίτημα: Μια Ομόνοια, σημείο συνάντησης ενεργών υποκειμένων που διεκδικούν τον τόπο που φαντάζονται, δρουν στην προσπάθεια να τον δημιουργήσουν και είναι έτοιμα να ενώσουν τις δυνάμεις τους για να τον πραγματώσουν ανοίγοντας μια τρύπα που θα ξανα-βγάλει τον κόσμο από το υπόγειο του μετρό στην επιφάνεια, επαναφέροντας την κίνηση της περιοχής σε περιόδους προ μετρό και κρίσης.

Η έμφυλη διάσταση του (συγκεκριμένου) χώρου διατρέχει το σύνολο της παράστασης, διαρρηγνύομενος από ισχυρές γυναικείες φιγούρες και δημιουργία εικόνων ισχυρής γυναικείας παρουσίας με στοχευμένο τρόπο, πάνω στην ίδια την πλατεία.

Σε κάποιες από τις διαδρομές, όπως προαναφέρθηκε, συμμετείχαν και κάποιοι μαγαζάτορες, είτε ανοίγοντας το μαγαζί τους, είτε συμμετέχοντας στην ίδια την παράσταση.



ΠΕΡΕΤΑΙΡΩ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗ: ΕΚΤΙΜΩΝΤΑΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Κατόπιν αυτής της προσπάθειας απεικόνισης της λειτουργίας της πλατφόρμας στην Ομόνοια, επόμενο ζητούμενο είναι η απόπειρα κατανόησης των αποτελεσμάτων της. Τα ερωτήματα, τα οποία θα μας καθοδηγήσουν προς αυτή την κατεύθυνση, συγγενεύουν με τις αρχικές υποθέσεις. Στόχος είναι αρχικά να καταλάβουμε τι πέτυχε η ομάδα βάση των κύριων ζητούμενων της, όπως και τι νέα ευρήματα προκύπτουν τα οποία μπορούν, ενδεχομένως, σε επόμενο στάδιο να τροφοδοτήσουν πιθανές προεκτάσεις.

Τα ζητούμενα αυτά μπορούν να μεταφραστούν ως εξής:

- 1) Η κατασκευή ενός συλλογικού εναλλακτικού αφηγήματος για την περιοχή της Ομόνοιας που μέρη του εκπροσωπούν όσους/ες την κατοικούν
- 2) Η μετατόπιση απόψεων για την περιοχή πλησιέστερα σε όσα εντοπίσαμε και τα οποία ο κυρίαρχος λόγος επισκιάζει
- 3) Η δημιουργία μιας κοινότητας ποικίλων ενδιαφερομένων που εμπλέκονται ενεργά και αλληλεπιδρούν με αντικείμενο την περιοχή.

Προκειμένου να προσεγγίσουμε τα παραπάνω ερωτήματα, θα αντλήσουμε, στοιχεία α) επεξεργασμένα και μη, από το αρχείο καταγραφών της ομάδας και β) από μια σειρά συνεντεύξεων – αποτέλεσμα προσωπικής πρωτογενούς έρευνας, ένα χρόνο μετά το πέρας της δραστηριοποίησης. (Ιούνιος του 2018) Ερωτήθηκαν άτομα «εκτός Ομόνοιας» που συμμετείχαν στη δραστηριοποίηση, είτε ως θεατές είτε ως συμμετέχοντες σε κάποια δράση, όπως και στην πλειοψηφία των επιχειρηματιών με τους οποίους είχαμε επαφή. Δυστυχώς, οι θαμώνες τις πλατείας δεν εντοπίστηκαν- η πλατεία ήταν άδεια και τότε και αργότερα που τους ξανα-αναζήτησα. Για την ομάδα αυτή, έγιναν έμμεσες εκτιμήσεις, με βάση τις αντιδράσεις τους σε πρότερες δράσεις.

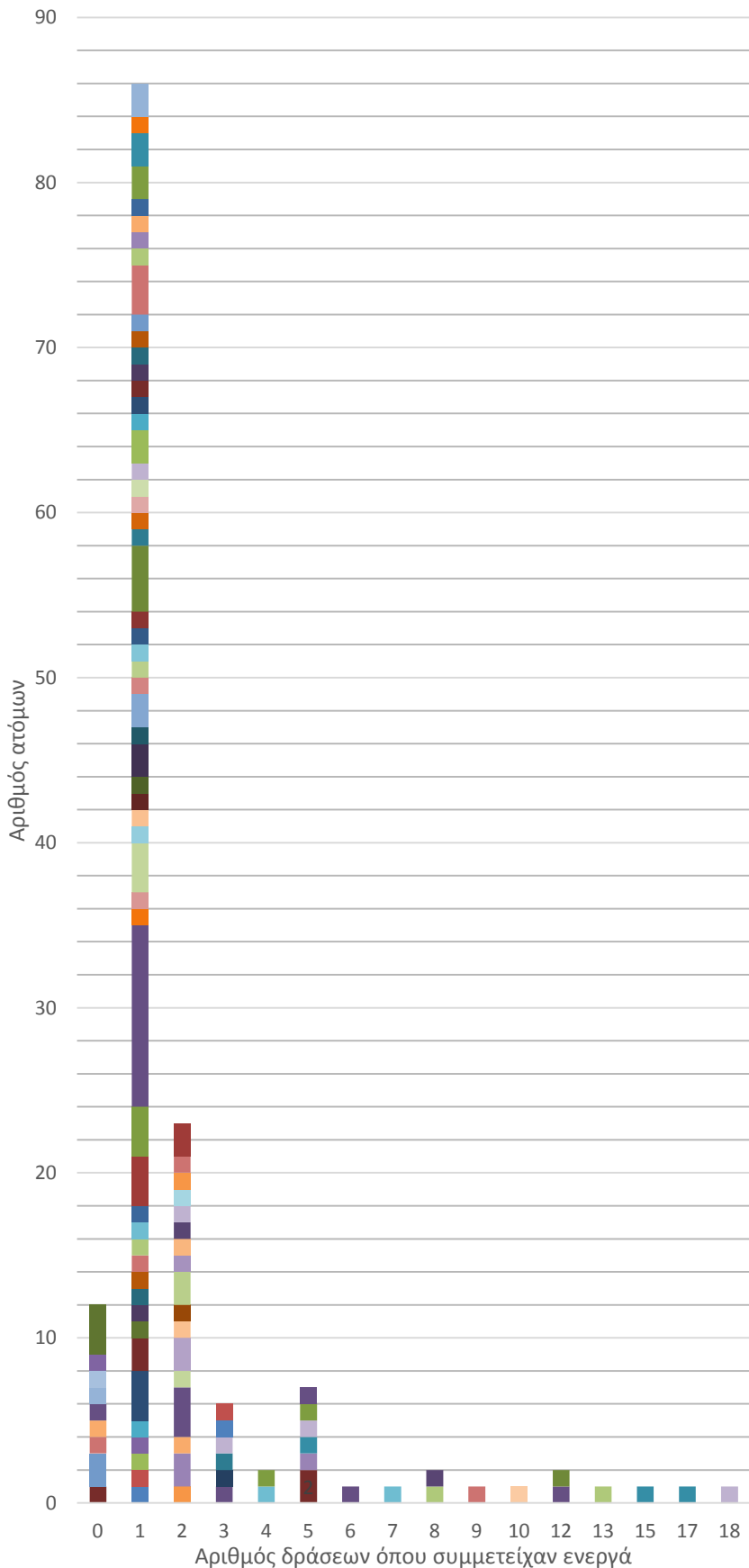
Αρχειακές καταγραφές

Μέσα από την επεξεργασία του αρχείου της ομάδας, επιχειρούμε να κατανοήσουμε τα χαρακτηριστικά, καθώς και τον αριθμό και τη συστηματικότητα παρουσίας των συμμετεχόντων.

Στο αρχείο της ομάδας είναι καταγεγραμμένα³¹ 148 άτομα, ως το σύνολο των ατόμων που ήρθαν σε επαφή με τη δραστηριοποίηση- από την ελάχιστη ως τη μέγιστη.

³¹ Υπήρξαν και άλλα άτομα τα οποία δεν καταγράφηκαν. Ωστόσο, πρόκειται για περιπτώσεις που δεν εμφανίστηκαν πάνω από μια φορά, επομένως αυτό δεν μας εμποδίζει να παρακολουθήσουμε τι συμβαίνει στις περιπτώσεις που εμφανίστηκαν επαναλαμβανόμενα.

Βαθμός εμπλοκής ατόμων (αριθμός δράσεων όπου συμμετείχαν ενεργά)



- Ψυχολόγος
- Ψυχίατρος
- Χορωδός
- Χορογράφος
- Χορευτής
- Φωτογράφος
- Φοιτητής Πολιτιστικής Διαχείρισης
- Φοιτητής Ιστορίας/Τέχνης
- Φοιτητής Ιστορίας/Τέχνης
- Φοιτητής Ιστορίας/Αρχαιολογίας
- Φοιτητής ΕΜΠΟ
- Φοιτητής Αρχιτεκτονικής
- Φοιτητής
- Φιλολόγος
- Φαρμακοποιός
- Υπάλληλος Λαχαναγορά
- Υπάλληλος
- Τυροπιτάς
- Τυπογράφος
- Τραγουδιστής
- Ταξιτζής
- Ταξιδιωτικός πράκτορας
- Συναξιούχος
- Συνθέτης
- Σύμβουλος Αθλητισμού
- Συμβ. Πολιτιστικής Διαχειρ.
- Στιχουργός
- Σκηνοθέτης
- Ρολογάς
- Πωλητής καρτοτηλεφωνίας
- Πρόεδρος
- Προγραμματιστής
- Πολιτιστικός Διαχειριστής
- Πολιτικός Μηχανικός
- Πολεοδόμος
- Περιπεράς
- Παντοπωλής
- Παχνιδάς
- Παιδαγωγός
- Ξενοδοχος
- Μουσικός
- Μεταπτυχιακός φοιτητής πολιτισμικής διαχείρισης
- Μεταπτυχιακός φοιτητής
- Μαθηματικός
- Μάγειρας αφγανικής κουζίνας
- Μάγειρας
- Κοινωνιολόγος
- Κοινωνική ανθρωπολόγος
- Κλειδαράς
- Καφετζής
- Καταστηματάρχης ενδυμάτων
- Καταστηματάρχης
- Καθηγητής
- Ιστορικός
- Ιδιοκτήτης
- Ιδ. Υπάλληλος
- Θεατρολόγος
- Ηθοποιός
- Εστιάτορας
- Ερευνητής
- Επίκουρος καθηγητής ΕΜΠΟ
- Επικοινωνιολόγος
- Ελεγκτής ασφαλείας
- Εκδότης
- Εικαστικός
- Δημοσιογράφος
- Δερματέμπορος
- Γεωπόνος
- Βουλευτής
- Αρχιτέκτων-πολεοδόμος
- Αρχιτέκτων-μηχανικός
- Αρχιτέκτων
- Άνεργος
- Ακτιβιστής
- Αγρότης
- Tantem project manager cultural exchange
- Software engineer
- Coordinator
- Cofounder Feast

Ελάχιστη σημαίνει ότι έδειξαν ενδιαφέρον αφήνοντας τα στοιχεία τους για περαιτέρω επικοινωνία, αλλά δεν εμφανίστηκαν σε κάποια δράση. Μέγιστη σημαίνει οργάνωση ή/και συντονισμός κάποιας δράσης.

Όπως βλέπουμε στο προηγούμενο διάγραμμα³², πάνω από τα μισά άτομα (86 από τους 148) ήρθαν μόνο σε μία δράση και 12 άτομα σε καμία (αν και υπήρξαν τα στοιχεία τους καταγεγραμμένα). Σχετικά με τους ανθρώπους που ήρθαν από δύο φορές και πάνω: τουλάχιστον δύο δράσεις έχουν στο ενεργητικό τους 50 άτομα (περίπου το 1/3 δηλαδή), 27 άτομα ήρθαν σε τουλάχιστον 3 δράσεις, 21 άτομα σε 4 δράσεις, 19 άτομα σε 5, 12 άτομα σε 6 δράσεις και από εκεί και πέρα έχουμε μια σχετικά σταθερή μείωση.

Θεωρώντας ως ελάχιστο ικανό ενδιαφέρον τις 2 συμμετοχές, τα χαρακτηριστικά των εμπλεκόμενων είναι τα εξής:

Ηλικιακά το 39% αντιστοιχεί στην ομάδα 20-30, το 34% στο 30-40, το 23% στην ομάδα 40-50 και μόλις το 5% στην ομάδα άνω των 50 – ευρήματα που μοιάζουν με αυτά των ερωτηματολογίων. Όσον αφορά στο φύλο, το 61% είναι γυναίκες, το 37% άντρες και το 2% αντιστοιχεί σε διεμφυλικό άτομο. Εδώ εντοπίζεται σημαντική απόκλιση από τα ερωτηματολόγια. Εκτιμούμε πως αυτό συμβαίνει, γιατί οι κάτοικοι των ομάδων 1 και 2 με τους οποίους αλληλεπιδράσαμε ήταν κατά βάση άντρες (δεν συμπεριλαμβάνουμε το Βουλγάρικο γυναικείο πληθυσμό των Κυριακών, μιας και δεν υπήρξε ιδιαίτερη αλληλεπίδραση μαζί τους κι έτσι δεν είναι καταγεγραμμένος) – επομένως, θεωρούμε ότι η παρουσία των «εκτός Ομόνοιας» είναι περισσότερο «γυναικεία» από το ποσοστό που αναφέρουμε παραπάνω και πλησιέστερα στο ποσοστό που εμφανίζεται στα ερωτηματολόγια.

Όσον αφορά στις καταβολές των ενεργητικότερα εμπλεκόμενων, βλέπουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία (59%) εμπίπτει στο πεδίο των παραστατικών τεχνών, και ακολουθούν η Αρχιτεκτονική και οι σπουδές του Χώρου (9%), οι λοιπές Τέχνες (με έμφαση στις εικαστικές) (9%), οι Κοινωνικές Επιστήμες (7%) και η Πολιτιστική Διαχείριση (7%).

Ωστόσο, αναζητώντας να μιλήσουμε για ενεργητικότερη εμπλοκή, θεωρούμε ότι έχει νόημα να δούμε τι συμβαίνει από κάποιο αριθμό συναντήσεων και πάνω. Περνώντας στη σύνθεση όσων έχουν στο ενεργητικό τους τουλάχιστον 5 συναντήσεις, βλέπουμε ότι ισχύει κάτι αντίστοιχο: οι μισοί εμπίπτουν στο κομμάτι των παραστατικών τεχνών, περίπου το ¼ στις σπουδές του χώρου και σχεδόν το υπόλοιπο ¼ στις τέχνες (με ελάχιστες εξαιρέσεις). Σε αυτή την ομάδα, λοιπόν, δεν υπάρχουν καθόλου κάτοικοι με τον τρόπο που τους έχουμε ορίσει – όπως εμμέσως έχει ήδη αναφερθεί και νωρίτερα. Η μόνη παρουσία κατοίκων σε δράσεις ήταν ως οικοδεσπότες (μιλάμε για την ομάδα 1) – σε κάποιες περιπτώσεις με μεγάλη συστηματικότητα- σχεδόν ποτέ, όμως, ως συμμετέχοντες/ουσες.

Δε θεωρούμε σε καμία περίπτωση ότι αυτές οι μετρήσεις αποδίδουν επαρκώς όσα διαμείφθηκαν – ειδικά από τη στιγμή που δεν ξέρουμε κατά πόσο συνυπήρξαν μεταξύ

³² Το διάγραμμα, παρατίθεται όπως εντοπίζεται στο αρχείο

τους όσοι/ες ενεπλάκησαν από έναν αριθμό φορών και πάνω. Μας επιτρέπουν, όμως, να σχηματίσουμε μια σχετική εικόνα μέσω της οποίας μπορούμε να καταλάβουμε ότι δεν υπήρξε ποικιλομορφία και ενεργητική συμμετοχή των κατοίκων σε επίπεδο δόμησης σχέσεων. Είναι σαφές ότι ενεπλάκησαν κυρίως άτομα που ενδιαφέρονταν για τις πρακτικές αυτού του είδους.

Όσον αφορά στη μέγιστη επαφή με τη δραστηριοποίηση - ήτοι την ανάληψη συντονισμού δράσης από κάποιον/α συμμετέχοντα/ουσα, καταγράφονται τα εξής - μέσα και πάλι από την προσωπική εμπειρία, την οποία φιλτράρουμε μέσα από τις αρχειακές καταγραφές, ώστε να μειώσουμε την πιθανότητα λάθος αναμνήσεων λόγω χρονικής απόστασης³³:

Παρουσίαση δράσεων της ομάδας, χωρισμός ερευνητικών ομάδων και συν-διαμόρφωση προγράμματος (Ουζερί, στοά Πειραιώς 1, Δεκέμβριος 2016)

Πραγματοποιείται μια ανοικτή συνάντηση με περίπου 30 συμμετέχοντες - στη συντριπτική τους πλειοψηφία εκτός Ομόνοιας, όπου και παρουσιάζονται τα μέχρι τότε ευρήματα της δραστηριοποίησης, όπως και οι επιθυμητές κατευθύνσεις εργασίας. Η συνάντηση εξελίσσεται σε έντονη συζήτηση και ζωντανή ζύμωση, με κατάληξη τον σχηματισμό 4 θεματικών ομάδων. Τελικά, όμως, μόνοι οι 2 εξ αυτών προχωρούν, με συντονίστριες δυο προϋπάρχοντα μέλη της ομάδας.

10ήμερο συνεντεύξεων χρηστών της πλατείας Ομοנוίας (Πλατεία Ομονοίας, Φεβρουάριος 2017)

Προσωπική εκτίμηση είναι ότι η δράση αυτή υπήρξε μία από τις πιο πετυχημένες δράσεις της ομάδας - αν και αντιμετώπισε κάποια ζητήματα: Ο λάθος προγραμματισμός εκ μέρους της ομάδας, άφησε τη δράση χωρίς «επίσημο» συντονιστή κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων. Ωστόσο, η ομάδα ερευνητών που σχηματίστηκε, πολύ ομαλά κατέληξε να λειτουργεί αυτόνομα. Πρόκειται για μια δράση με συστηματικότητα και διάρκεια, η οποία ξεκίνησε με μια ανοικτή συνάντηση διαμόρφωσης ερωτηματολογίου των ημι-δομημένων συνεντεύξεων, όπως και προγράμματος διενέργειας τους, το οποίο σύντομα κατέστη γνωστό στην ευρύτερη «κοινότητα» του UrbanDig από την οποία -πράγματι - προσελκύνθηκαν άτομα. Υπήρξαν πρωτοβουλίες σε αυτό το διάστημα: από την απόφαση διενέργειας συμπεριφορικής χαρτογράφησης εκ μέρους πρόσφατης συμμετέχουσας, μέχρι απόπειρες νυχτερινών συνεντεύξεων, δοκιμές στις προσεγγίσεις λήψης συνεντεύξεων και προτάσεις στους αλλοεθνείς θαμώνες για διοργάνωση δράσεων με θέμα δικές τους πολιτιστικές πρακτικές (δυστυχώς, αν και κάποιοι έδειξαν ενδιαφέρον, π.χ. να παρουσιάσουν παραδοσιακούς χορούς τους, τελικά, δεν εμφανίστηκαν). Το υλικό συγκεντρώθηκε σε ένα κοινό αρχείο, προσβάσιμο σε όλους χωρίς περιορισμούς (αυτό

³³ Οι δράσεις σε κάποιες περιπτώσεις παρουσιάζονται αναλυτικότερα, όχι μόνο για να εξυπηρετήσουν τον εκάστοτε σκοπό - αλλά και για να δώσουν, έστω και τμηματικά, μια πιο πλήρη εικόνα της δραστηριοποίησης

υπήρξε και το αρχείο από το οποίο κατά βάση άντλησε η παρούσα διερεύνηση για να παράσχει οργανωμένα συμπεράσματα για τις αόρατες, προς αναζήτηση πτυχές). Το δεκαήμερο έκλεισε με μια συνάντηση αποτίμησης του – η οποία είχε θετικό πρόσημο. Συμμετείχαν συνολικά 18 άτομα (με διαφορετική συστηματικότητα εμφάνισης), εκ των οποίων τα 5 ήμασταν μέλη της πυρηνικής ομάδας.

Εκτιμάται ότι η συστηματικότητα, το σαφές πλαίσιο κίνησης, αλλά και η ταυτόχρονη ελευθερία κινήσεων εκ μέρους όλων των συμμετεχόντων εντός αυτού έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επιτυχία της δράσης.

Ωστόσο, εξ αυτών οι μισοί περίπου δεν επέστρεψαν ως συμμετοχοί σε κάποια δράση – παρά μόνο, κάποιοι από αυτούς ως θεατές. Στο αίτημα αποτίμησης της δράσης μετά από κάποιο διάστημα δυστυχώς οι περισσότεροι δεν ανταποκρίθηκαν. Οι λιγστοί/ες που ανταποκρίθηκαν επικαλέστηκαν κυρίως προσωπικούς λόγους. Τη συνθήκη, ίσως, φωτίζει λίγο περισσότερο η συζήτηση με ένα οικείο άτομο (και άρα πιο ανοιχτό στο να είναι ειλικρινές) που ανταποκρίθηκε στην πρόσκληση της διερεύνησης, αλλά δεν επέστρεψε ιδιαίτερα σε επόμενες δράσεις: *«Ένωσα ότι δεν ήταν καθαρό το γιατί το κάνουμε αυτό. Πέρασα ωραία, αλλά από ένα σημείο και μετά... Θέλω να πω, αν αυτά που μαζεύουμε δε θα χρησιμοποιηθούν στην παράσταση³⁴, στο τέλος, τότε δεν καταλαβαίνω γιατί με θέλουν να το κάνω»* Αντίθετα, στην ίδια ομάδα ερευνητών, υπήρξαν άτομα που συμμετείχαν εξ αρχής με καθαρότερες προσωπικές στοχεύσεις (όπως, π.χ. τη συγγραφή μιας εργασίας). Εξ αυτών, 2 άτομα πήραν πρωτοβουλία ή συμμετείχαν ενεργά και σε επόμενες δράσεις.

Αποτελέσματα συνεντεύξεων

Στόχος στο συγκεκριμένο σημείο είναι να παρακολουθήσουμε τι αλλάζει τόσο για τις ομάδες που περιγράψαμε νωρίτερα ως κατοίκους, όσο και για τα άτομα που προσέλκυσε η δραστηριοποίηση στην περιοχή – τόσο ως εμπλεκόμενους σε δράσεις, όσο και ως θεατές. Τα ζητούμενα στοιχεία συλλέχθηκαν μέσω συνεντεύξεων (Ιούνιος 2018 – ένα χρόνο μετά το πέρας της δραστηριοποίησης, αριθμός συνολικών ερωτηθέντων: 36), οι οποίες διενεργούνται με τη μέθοδο του διαθέσιμου δείγματος (availability sample)³⁵

Στην περίπτωση της Ομάδας 1, η διερεύνηση περιορίζεται στους μαγαζάτορες οι οποίοι συνδέθηκαν άμεσα με καλλιτεχνικές επαν-αφηγήσεις και εκ των οποίων απάντησε μεγάλο τμήμα. Όσον αφορά στην Ομάδα 2 -τους «θαμώνες» της πλατείας- δεν ήταν εύκολο να εντοπιστούν (ο δημόσιος χώρος της πλατείας, άλλωστε, την περίοδο που διενεργήθηκε η έρευνα πεδίου ήταν άδειος, ενώ πλέον είναι κλειστός, λόγω έργων). Έτσι θα αποπειραθούμε να σχηματίσουμε εικόνα, βάση εκτιμήσεων που προκύπτουν μέσα

³⁴ Σχόλιο που αναφέρεται σε συζήτηση την πρώτη μέρα της συνολικής δράσης και όπου η διερεύνηση παρουσιάστηκε με τρόπο ιδιαίτερα ανοιχτό. Αυτό, ίσως, υπονοεί πως η ομάδα, σε εκείνη τη φάση, θεωρεί – λανθασμένα- αυτόνομο ότι οι συμμετέχοντες έχουν κοινές ανάγκες και κοινό κώδικα με την ίδια.

³⁵ Σύμφωνα με την Κυριαζή στο (Η κοινωνιολογική έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών, 2011)

από το αρχείο αναφορών για τις δράσεις της ομάδας³⁶. Η προαναφερθείσα ομάδα 3 (υπάλληλοι μεγάλων υπερ-τοπικών επιχειρήσεων) θεωρείται πιο κοντά τους «εκτός» κατοίκων Ομόνοιας, για τους λόγους που περιγράφηκαν νωρίτερα και έτσι, δεν επιδιώχθηκε να ερωτηθούν ξεχωριστά.

Όσον αφορά στους/στις «εκτός Ομόνοιας» που προσελκύνθηκαν στην περιοχή εξαιτίας της δραστηριοποίησης, θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε διαφορές, ανάμεσα σε όσους/ες ενεπλάκησαν ενεργητικότερα σε δράσεις και σε όσους/ες επισκέφθηκαν την περιοχή ως θεατές. Και στις δύο περιπτώσεις, ο αριθμός των συνεντεύξεων είναι μικρός σε σχέση με το συνολικό αριθμό συμμετεχόντων - βοηθάει, όμως, ίσως στο να πάρουμε μια αίσθηση πιθανών μετατοπίσεων.

Οι ερωτήσεις σε κάποιες περιπτώσεις διατηρούνται σκόπιμα ανοικτές - αλλά όχι πάντα «υποχρεωτικές», ώστε να μην αποτρέψουν πιθανούς συμμετέχοντες/ουσες.

Οι κάτοικοι: Ομάδα 1- Μαγαζάτορες με τους οποίους αναπτύχθηκε σχέση (εμπλοκή μέσω προγράμματος Τροβαδούρων, λοιπών δράσεων και τελικής παράστασης)

Χαρακτηριστικά ερωτηθέντων

Από την ομάδα αυτή³⁷ συλλέξαμε στοιχεία από 7 από τις 8 περιπτώσεις που απεικονίστηκαν, μέσω (κυρίως) των τραγουδιών και άλλων τρόπων, με «ευθύ» τρόπο - με την έννοια ότι οι καλλιτεχνικές αφηγήσεις παρουσιάστηκαν όλες τις φορές συσχετισμένες με τα πρόσωπα που τις ενέπνευσαν και τα οποία εκπροσωπούν. Οι τοπικές επιχειρήσεις συμμετείχαν στις δραστηριοποιήσεις συνήθως ως χώροι φιλοξενίας δράσεων (παράσταση, μουσική περιήγηση των Τροβαδούρων κ.α.) και αφηγητές ιστοριών - λαμβάνοντας, βέβαια, υπόψη ότι στις περισσότερες περιπτώσεις, η όποια συμμετοχή ήταν ανταπόκριση σε πρόσκληση της ομάδας και όχι δική τους πρωτοβουλία.

Οι περισσότεροι/ες ήταν **γυναίκες** (57%)- είτε ιδιοκτήτριες είτε εργαζόμενες (συνθετέτερα) στην οικογενειακή επιχείρηση³⁸ και στη συντριπτική τους πλειοψηφία **Ελληνικής καταγωγής** (1 ήταν Αλβανικής). Όσον αφορά στις ηλικίες, μοιράζονται ανάμεσα στα 45-55 και 55-64, με έναν/μία να είναι άνω των 65.

³⁶ Και την οποία θα εξετάσουμε τελευταία γι' αυτό το λόγο

³⁷ Όπως προσδιορίσαμε και νωρίτερα πρόκειται για ομαδοποίηση βάση ιδιότητας και δεσμών με την περιοχή, η οποία προεκτείνει την άτυπη ομαδοποίηση που προέκυψε κατά τη διάρκεια της δραστηριοποίησης. Οι κάτοικοι δεν αυτοπροσδιορίζονται ως μέλη αυτής της ευρύτερης ομάδας- όπως είδαμε και νωρίτερα- παρά μόνο σε κάποιες περιπτώσεις που δραστηριοποιούνται στην ίδια στοά ή πιάτσα.

³⁸ Τα ερωτηματολόγια απαντήθηκαν από το μέλος ή τα μέλη που βρίσκονταν εκείνη τη στιγμή στην επιχείρηση

Σε σχέση με την περιοχή

Στην ερώτηση «**Επέδρασε η δράση του UrbanDig στη γνώμη σας για την περιοχή;**», τρεις απάντησαν «Αρκετά», δύο «Λίγο» και οι λοιποί δύο «Πολύ» και «Πάρα πολύ». Δυστυχώς, στην εκτενέστερη απάντηση που ζητήθηκε οι περισσότεροι/ες δεν απάντησαν. Στο δίπολο λέξεων που ζητήθηκε (περιγράψτε το πριν και το μετά), δόθηκαν οι εξής απαντήσεις: «γκρι-λευκό», «Πολύ αγαπημένη η γειτονιά μας - χρώμα/μουσική/μεγάλη ευαισθητοποίηση για την περιοχή μας», «το μαγαζί μου – το τραγούδι μου»

Στην ερώτηση, «**Ποιοι θεωρείτε ότι είναι οι κάτοικοι της Ομόνοιας**», δόθηκαν ποικίλες απαντήσεις: «Όλες οι εθνικότητες (2 φορές)», «Συμπύκνωση της Ελληνικής κοινωνίας», «Οι εργαζόμενοι και οι νοσταλγοί», «Αυτοί που αγαπάνε την Ομόνοια (εγώ δεν την αγαπάω, την εκμεταλλεύομαι εμπορικά)», «Εμποροι(κυρίως παλιοί)/ Κόσμος που ψωνίζει και επιστρέφει σε μια παλιά γειτονιά/Πιο πολλοί τουρίστες από παλιά»

Στην ερώτηση «**Θεωρείτε ότι η δραστηριοποίηση άφησε αποτύπωμα στην περιοχή;**» - με την έννοια του αποτυπώματος να αφήνεται σκόπιμα ανοιχτή και να ζητάται να προσδιοριστεί στη συνέχεια από τους/ις ίδιους/ες – οι περισσότεροι (οι 5 στους 7) απάντησαν θετικά. Από αυτούς, στη συνέχεια, σημειώθηκε κυρίως, το ζήτημα της ορατότητας και της μετατόπισης αντιλήψεων: «Ομόρφυνε για λίγο το μουντό χρώμα της περιοχής», «Έγινε γνωστή η πιο μεγάλη στοά του κέντρου», «Άρχισε να αλλάζει προς το καλύτερο η άποψη του κόσμου για την περιοχή», «Ανάδειξη του κέντρου της Αθήνας» Όσοι/ες θεώρησαν ότι δεν υπήρξε ευρύτερο αποτύπωμα, διευκρίνισαν ότι σε προσωπικό επίπεδο υπήρξε επίδραση, παρ' ότι στην περιοχή δεν παρατήρησαν κάτι περισσότερο.

Προσωπικές εκτιμήσεις για τη δραστηριοποίηση του UrbanDig και τέτοιου είδους πρακτικών

Στην ερώτηση «**τι περιμένατε από τη δραστηριοποίηση**» βλέπουμε μια ποικιλία απαντήσεων. Κάποιοι/ες φαίνεται πως είχαν πιο συγκεκριμένες προσδοκίες (όπως η προαναφερθείσα επίδραση στην αντίληψη για την Ομόνοια), ενώ άλλοι/ες κάτι «περισσότερο»: «Να ομορφύνει τη γειτονιά μας/ να δείξει ότι μπορούν να γίνουν έργα και δράσεις», «Περισσότερα», «Αναβάθμιση», «θα περίμενα τη συνέχιση του για να βοηθήσει την περιοχή μας», «Αναγνωρισιμότητα» (2 φορές)

Στην ερώτηση «**Πόσο ευχαριστημένοι/ες είστε από τη δράση του UrbanDig στην περιοχή;**», όλοι/ες απάντησαν από «αρκετά»³⁹ και πάνω (Αρκετά: 42%, Πολύ: 29%, Πάρα πολύ: 29%)

³⁹ Δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα σίγουροι ότι δεν υπήρξαν αρνητικές εντυπώσεις, δεδομένου ότι η παρούσα έρευνα διενεργήθηκε από μέλος της ομάδας (και άρα ότι ενδεχομένως οι ερωτηθέντες/ είσες ήταν διστακτικότεροι/ες στο να απαντήσουν με απόλυτη ειλικρίνεια). Ωστόσο, πρέπει να σημειώσουμε ότι τα ευρήματα (σε σύνολο) είναι κοντά σε αυτά που προσδοκούσαν.

Στην ερώτηση «Τι σας έμεινε από τη συμμετοχή σας στο πρόγραμμα» επίσης δεν απάντησαν όλοι/ες: «Το όμορφο τραγούδι και η θετική ενέργεια των ανθρώπων που δούλεψαν για το πρότζεκτ», «Η ζωντάνια της στοάς», «Ικανοποίηση», «Συγκίνηση», «Ενθουσιασμός για το τραγούδι/ αισθάνθηκα ξανά παιδί, αλλαγή ψυχολογίας», «Δεν είμαι καλλιτεχνικός τύπος, το ευχαριστήθηκα, αλλά δε μου λείπει κι όλας»

Σε σχέση με τις δραστηριοποιήσεις αυτές γενικότερα, φαίνεται να επικρατεί θετική άποψη, χωρίς, ωστόσο να λείπουν οι οπτικές που αναζητούν κάτι διαφορετικό. Κοινή ανάγκη, η μεγαλύτερη συστηματικότητα: «Καλό θα ήταν να γίνονται συχνότερα!!», «Πιο ουσιαστικές δράσεις/ πιο κατανοητές/ πιο συχνές» (2 φορές), «Συστηματική επανάληψη ίσως βοηθήσει την περιοχή μας, Έχω θετικές σκέψεις ότι προωθεί την περιοχή»

Στην ερώτηση αν «θεωρείτε ότι αυτού του τύπου οι δραστηριοποιήσεις μπορούν να αφήσουν αποτύπωμα στην πόλη;» οι απαντήσεις μοιάζουν με τις προηγούμενες: Λίγο πάνω από τους μισούς θεωρούν πως μπορούν «Αρκετά» και οι υπόλοιποι «Πολύ» ως «Πάρα Πολύ».

Οι κάτοικοι: Ομάδα 2 - Οι Θαμώνες της πλατείας

Όπως είπαμε, αποπειρόμαστε να εκτιμήσουμε τη στάση των θαμώνων μέσα από τις ήδη υπάρχουσες καταγραφές καλλιτεχνικών δράσεων και παρεμβάσεων. Ενδεικτικά αναφέρονται κάποιες χαρακτηριστικές:

Παραδείγματα Δράσεων⁴⁰

Εργαστήριο κατασκευής μάσκας για το επερχόμενο καρναβάλι και γιορτή στην πλατεία (Φεβρουάριος 2017, πλατεία Ομονοίας)

Το εργαστήριο έλαβε χώρα μεσημέρι Τετάρτης επί της πλατείας και ως εκ τούτου ήλξε κατ' αποκλειστικότητα τους θαμώνες της: Άντρες μετανάστες (κυρίως από Συρία, Πακιστάν και Αφγανιστάν) κυρίως νέους ηλικιακά, καθώς και κάποια παιδιά των προαναφερθέντων εθνικοτήτων που βρίσκονταν εκεί, είτε με τον πατέρα, είτε με τη μητέρα τους. Στόχος ήταν η κατασκευή μάσκας για το επερχόμενο καρναβάλι που θα περνούσε λίγες μέρες μετά από την ίδια την πλατεία. Το εργαστήριο λειτούργησε με επιτυχία ως προσωρινός χώρος κοινωνικοποίησης και έκφρασης για όλες τις ηλικίες. Ωστόσο, παρά τη συμμετοχή και την θετική ανταπόκριση στην πρόσκληση για συμμετοχή στο επερχόμενο καρναβάλι (5ημέρες μετά - με στόχο μια πιο συστηματική αλληλεπίδραση και, ιδανικά, την ανάπτυξη σχέσεων), την ημέρα εκείνη δεν εμφανίστηκε σχεδόν κανείς.

⁴⁰ Στο σημείο αυτό αναφέρονται αναλυτικότερα κάποιες από τις δράσεις, καθώς και τα εκτιμώμενα αποτελέσματά τους (ποιοτική εκτίμηση). Τα στοιχεία αντλούνται από τις αναφορές αποτίμησης δράσεων της ομάδας. Επιλέγονται περιπτώσεις όπου υπήρξε δραστηριοποίηση πάνω στην πλατεία – τόπο παραμονής των «θαμώνων».



Εργαστήριο κατασκευής οπτικού κομματιού ψηφιακής εφαρμογής (Απρίλιος 2017, Υπόγεια Στοά Λυκούργου 14 και καφενείο εντός στοάς Πειραιώς 4)

Η αρχική πρόθεση ήταν η εμπλοκή κατοίκων της Ομόνοιας, αναφορικά με την υλοποίηση αυτού του κομματιού: Προηγούμενη παρουσία στην πλατεία (π.χ. συνεντεύξεις, εργαστήριο μασκών) είχε αποκαλύψει την ύπαρξη κατοίκων της πλατείας, οι οποίοι είχαν δεξιότητες ζωγραφικής και σχετικό ενδιαφέρον. Ωστόσο, παρά την καταγραφή στοιχείων επικοινωνίας στάθηκε δύσκολο να τους ξανα-εντοπίσουμε και να λάβουμε μια ενεργητική αποδοχή της πρόσκλησης στο εργαστήριο. Έτσι, το εργαστήριο πραγματοποιήθηκε με –κυρίως νεαρής ηλικίας- μη κατοίκους της Ομόνοιας και οι οποίοι/ες ξεναγήθηκαν στο χώρο μέσα από τα προαναφερθέντα δυσδιάκριτα στους «εκτός» ευρήματα.

Τελική παράσταση (Ιούνιος 2017, πλατεία Ομονοίας)



Κατά τις τελικές πρόβες επί της πλατείας (και τις προετοιμασίες των παραστάσεων), οι «κύριοι θαμώνες» (κυρίως νέοι άντρες μετανάστες από το Πακιστάν και το Αφγανιστάν) συμμετείχαν, με δική τους πρωτοβουλία, προσπαθώντας να βοηθήσουν όσο μπορούσαν: Φύλαξη και μεταφορά πραγμάτων, βοήθεια σε διάφορων ειδών εργασίες κ.α. Η καθημερινή παρουσία στην πλατεία, τελικά έγινε αφορμή για δημιουργία σχέσεων. Ενδιαφέρον έχει το σχόλιο ενός από τους θαμώνες, καθώς κερνούσε νερά μέλη της ομάδας «*Εσείς είστε εδώ και κάνετε κάθε μέρα θέατρο για μας τζάμπα*».

Οι «Εκτός» Ομόνοιας:Θεατές

Χαρακτηριστικά ερωτηθέντων

Οι ερωτηθέντες/είσες ήταν 16 – 11 γυναίκες και 5 άντρες. Οι περισσότεροι/ες (10 άτομα) ηλικίας 25-34, 3 άτομα 35-44, 2 άτομα 45-54 και 1 κάτω των 18 και όλοι/ες Έλληνες/ίδες. Αν και δεν απάντησαν όλοι/ες, εντοπίζονται «ιδιότητες» που ξεπερνούν το εύρος όσων ενδιαφέρονται περεταίρω για ενεργητικότερη επαφή με αυτού του είδους τις πρακτικές (π.χ. υπάρχει καταγεγραμμένη αρχιτέκτονας και ηθοποιός, εντοπίζονται όμως και επαγγέλματα, όπως παιδαγωγός, κοινωνικός επιστήμονας, μαθηματικός)

Σε σχέση με την περιοχή

Στην ερώτηση «**Ποια ήταν η γνώμη σας για την περιοχή πριν την εμπλοκή σας;**» η μεγαλύτερη μερίδα είχε αρνητική άποψη για την περιοχή (το 44% σχετικά αρνητική και το 19% πολύ αρνητική), το ¼ ουδέτερη και μόλις 2 στους 16 σχετικά θετική.

Η εντύπωση όλων μετατοπίζεται μετά την παράσταση: Για αρκετούς (37.5%) η **μετατόπιση** αυτή περιγράφεται ως μέτρια, ενώ για αντίστοιχο αριθμό από «Πολύ» ως «Πάρα Πολύ» (4 και 2 άτομα αντίστοιχα). Τέλος, 4 εξ αυτών (25%) απαντούν λίγο,

Όσον αφορά στη νέα **εντύπωση**, οι μετατοπίσεις είναι μόνο θετικές, με μια αίσθηση μιας φιλικότερης και ασφαλέστερης εικόνας: *Ανακάλυψη, πορώδης, ασφαλέστερο, υφίσταται, χρώμα, καλύτερη, Είδα κάποια σημεία από άλλη οπτική, Δυναμική, ακίνδυνη, επίπεδα, ζωντάνια, φιλική, μαγική, Συναρπαστικοί*

Διερευνώντας λίγο περισσότερο το ζήτημα της μετατόπισης σε σχέση με την αρχική εντύπωση των θεατών για την περιοχή, θα λέγαμε πως συνεχίζουμε να συλλέγουμε σχετικά θετικά αποτελέσματα:

Στην ερώτηση «**Ήρθατε πιο κοντά στις ανάγκες όσων βρίσκονται στην περιοχή; (Ελληνίδων και μεταναστριών);**» λίγο περισσότεροι από τους μισούς απάντησαν θετικά, ενώ στην ερώτηση «**Διευρύνθηκαν οι γνώσεις σας σε σχέση με την περιοχή;**» λίγο περισσότεροι/ες από τους μισούς απάντησαν «Πολύ», τρεις (19%) «Πάρα πολύ», τρεις (19%) «Λίγο» και ένας «Μέτρια».

Στην ερώτηση «**ποιοι πιστεύετε ότι είναι οι άνθρωποι της περιοχής;**», οι απαντήσεις ήταν μάλλον ενδιαφέρουσες. Πολλοί ανέφεραν γενικά ή συγκεκριμένα υπαρκτές ομάδες της περιοχής, κοντά σε ό,τι περιγράψαμε νωρίτερα, καθώς και «*πόρνες και τοξικομανείς*». Δόθηκαν και απαντήσεις που φανερώνουν, όμως, μια άλλη αντίληψη σχέσης με το χώρο: «*Όσοι περνώντας στέκονται να κοιτάξουν ένα σημείο της*», «*Ο κόσμος που δεν τη φοβάται*», «*Όλοι*»

Τέλος, ερωτώμενοι/ες αν «**θεωρείτε ότι η παρέμβαση άφησε αποτύπωμα στην περιοχή;**», περίπου οι μισοί (44%) απάντησαν «Δε γνωρίζω», με αυτούς/ες που την αποτιμούν θετικά (31%) και αρνητικά (25%) να είναι κοντά σε αριθμό.

Η παραπάνω ερώτηση, σίγουρα δεν είναι εύκολο να απαντηθεί από κάποιον/α που δε γνωρίζει το σύνολο της δραστηριοποίησης. Για όσους/ες απάντησαν ναι, η αντίληψη τους για το αποτύπωμα εμφανίζεται κυρίως μη υλική: *εξοικείωση, «ομαδικότητα», «ανθρωπιά», ο πλάτανος ως «συγκινητική προσπάθεια»*

Οι εκτός Ομόνοιας: Εμπλεκόμενοι/ες σε δράσεις

Χαρακτηριστικά ερωτηθέντων

Αποκρίθηκαν 13 αποκρίσεις, εκ των οποίων οι 12 ήταν γυναίκες και ο ένας (1) άντρας. Περίπου τα μισά άτομα είναι ηλικίας μεταξύ 25-34 (7 στα 13), 3 βρίσκονται στην ηλικιακή ομάδα 35-44, 2 σε αυτή των 18-24 και μόνο ένα είναι άνω των 45. Όλα τα άτομα είναι Ελληνικής καταγωγής, εκτός από 1 που είναι Αλβανικής. Οι συμμετέχοντες/ουσες προέρχονται – όπως ήταν αναμενόμενο- κυρίως από τα πεδία της αρχιτεκτονικής και των τεχνών.

Σε σχέση με την περιοχή

Στην ερώτηση «**Ποια η γνώμη σας για την περιοχή, πριν τη συμμετοχή σας;**», η πλειοψηφία δηλώνει «σχετικά αρνητική» (8 στους 13), 3 άτομα «ουδέτερη», ενώ πολύ λιγότεροι «σχετικά θετική» και «πολύ αρνητική» (από ένα άτομο στην κάθε περίπτωση). Αντίστοιχα, στην ερώτηση «**Άλλαξε η γνώμη σας για την περιοχή μετά τη συμμετοχή σας;**», η διαφορά με την προηγούμενη περίπτωση είναι αισθητή: 9 στους 13 μετατοπίζονται από «Πολύ» ως «Πάρα πολύ» (4 και 5 αντίστοιχα), τρεις μετατοπίζονται «μετρίως» και μόλις 1 «Λίγο».

Παρατηρούμε, πως, σε σχέση με την προηγούμενη ομάδα, η (θετική) μετατόπιση σε επίπεδο άποψης είναι σημαντικά μεγαλύτερη. Η νέα **εντύπωση**, φανερώσει πράγματι την αναγνώριση ενός τόπου (συμπεριλαμβανομένης και της πλατείας): *μικρόκοσμος, υπάρχει ζωή, 3x πλατεία, κήπος, στρώματα, πολυεπίπεδη, καταπληκτικό, αλληλεγγύη, ζεστασιά*

Στην ερώτηση «**Ποιοι πιστεύετε ότι είναι οι άνθρωποι της περιοχής;**», οι απαντήσεις είναι συγγενείς (χωρίς αναφορές σε ευπαθείς ομάδες). Στις υπόλοιπες, κυριαρχεί η απάντηση «Όλοι» (*σκέτο, οι Αθηναίοι, οι δρώντες, όσοι της δίνουν ζωή*), ενώ σημειώνουμε ειδικότερα την εξής (τμήμα της) ως ένδειξη εμβάθυνσης: «*Οι άνθρωποι της Ομόνοιας είμαστε όλοι, ο καθένας με την ιδιαιτερότητα της προσωπικότητάς του. Η Ομόνοια είναι τόπος συνάντησης ετεροτήτων, πάντα ήταν, για αυτό ο καθένας μπορεί να υπάρξει εκεί*»

Αντίστοιχα, διερευνώντας λίγο περισσότερο τη μετατόπιση των συμμετεχόντων/ουσών, βλέπουμε πως στην ερώτηση «**Ήρθατε πιο κοντά στις ανάγκες όσων βρίσκονται στην περιοχή (Ελλήνων/ίδων και μεταναστών/ριών);**» η πλειοψηφία απάντησε θετικά (οι 10 στους 13), ενώ στην ερώτηση, «**Διευρύνθηκαν οι γνώσεις σας σε σχέση με την περιοχή;**», οι περισσότεροι απάντησαν από «Πολύ» ως «Πάρα Πολύ» (6 και 4 αντίστοιχα), 2 «Λίγο» και 1 άτομο μέτρια – αντίστοιχα, δηλαδή έχουμε αυξημένες θετικές αποκρίσεις και σε αυτή την περίπτωση, σε σχέση με την ομάδα των θεατών.

Τέλος, ερωτώμενοι/ες αν «**θεωρείτε ότι η παρέμβαση άφησε αποτύπωμα στην περιοχή;**», αντίστοιχα, υπάρχει ένας (δικαιολογημένος) δισταγμός όποιων

αποτελεσμάτων, με αρκετούς/ες (8 άτομα) να απαντούν «Δε γνωρίζω», και τους υπόλοιπους να αποτιμούν τη δραστηριοποίηση θετικά: «*Το δέντρο και η φροντίδα, Συλλογική μνήμη, Οι ντόπιοι (καταστηματαρχές) επιζητούν την επιστροφή τέτοιων δράσεων*», «*Περνάμε δίχως φόβο*», «*Όσοι ήταν παρόντες βλέπουν αλλιώς πια την Ομόνοια*»

Σε σχέση με τη συμμετοχή τους

Στην ερώτηση «**Τι περιμένετε από τη συμμετοχή σας;**», οι περισσότεροι/ες εστίασαν στη συμμετοχή, στην ανάπτυξη επαφών, στην εμπειρία και στην έννοια της εξερεύνησης. Αντίστοιχα, στην ερώτηση «**Τι σας έμεινε από τη συμμετοχή σας;**», οι απαντήσεις (που δυστυχώς δεν είναι πλήρεις) *Φίλοι, Γειτονιά, Σύνδεση, Αναμνήσεις, Οι άνθρωποι, Εμβύθιση, Οικειότητα, Καθαρμός, Η αλληλεγγύη*

Στην ερώτηση «**Πόσο ευχαριστημένοι/ες είστε από τη συμμετοχή σας;**» η συντριπτική πλειοψηφία εμφανίζεται από «Πολύ» μέχρι «Πάρα πολύ» (5 και 7 αντίστοιχα), ενώ ένα άτομο εμφανίζεται «Λίγο».

Στην ερώτηση «**Θεωρείτε ότι οι καλλιτεχνικές πρακτικές εν γένει μπορούν να αφήσουν αποτυπώματα στην πόλη;**» και στις δύο περιπτώσεις, οι συμμετέχοντες/ουσες είναι πολύ θετικοί/ες: Η συντριπτική πλειοψηφία απαντά από «Πολύ» (7 άτομα) ως «Πάρα πολύ» (19 άτομα) – από το σύνολο των 29 ατόμων και των δύο περιπτώσεων.

Ενδιαφέρον έχουν οι πιο εκτεταμένες απαντήσεις που μερικοί/ες αποφασίζουν να δώσουν στη συνέχεια και οι οποίες, σε λίγες γραμμές, διαπραγματεύονται έννοιες πολύ κοντά σε αυτές που διαπραγματεύεται η ίδια η διερεύνηση: Μιλούν κυρίως για «συμμετοχή» και «συν-δημιουργία», «επαν-οικειοποίηση» της πόλης, «διάλογο με τον τόπο και τους ανθρώπους του», τη «σημασία της διαδικασίας» περισσότερο από αυτή του αποτελέσματος, βίωμα στον ίδιο το χώρο και όχι στον «προστατευμένο χώρο του θεατρου».

Συζήτηση Αποτελεσμάτων

1) Η κατασκευή ενός συλλογικού εναλλακτικού αφηγήματος για την περιοχή της Ομόνοιας που μέρη του εκπροσωπούν όσους/ες την κατοικούν

Ομάδα 1- Επιχειρηματίες

Όσον αφορά στους μαγαζάτορες που βρέθηκαν σε συνδιαλλαγή με το σύνολο της δραστηριοποίησης, έχει σημασία να σταθούμε στα εξής σημεία: Αρκετά από τα μαγαζιά με τα οποία αναπτύξαμε σχέσεις συμμετείχαν στην παράσταση (κάποιοι/ες συμμετείχαν

και ως πρόσωπα). Όλοι/ες εμφανίστηκαν πολύ θετικοί σε σχέση με τις «ευθείες» απεικονίσεις τους: Το πρότζεκτ «Τροβαδούροι» αποδεικνύεται ιδιαίτερα επιτυχημένο, μιας και το τραγούδι είναι αυτό που οι περισσότεροι/ες θυμούνται, αφού δημιουργήθηκε για και συσχετίστηκε άμεσα με εκείνους/ες - ίσως μιας και εμπίπτει σε δράσεις «πιο κατανοητές», όπως σημειώνει κάποιος/α από τους ερωτηθέντες/είσες - αν και δεν εντοπίζονται περαιτέρω προεκτάσεις σε σχέση με την περιοχή. Δε φαίνεται να αναγνωρίζουν κάποια άλλη συσχέτιση μεταξύ του εαυτού τους και της παράστασης.

Η δραστηριοποίηση στο σύνολό της προσλαμβάνεται θετικά και πολλοί/ες επιθυμούν τη συνέχιση της - παρότι εντοπίζονται δυσανάλογες, ίσως, προσδοκίες σε σχέση με τις όποιες δυνατές επιδράσεις. Θεωρούν πως επέδρασε επί του πως γίνεται ευρύτερα αντιληπτή η Ομόνοια (από μετατόπιση αντιλήψεων, μέχρι ανακάλυψη άγνωστων - εμπορικών- γωνιών) και ακόμα και στις περιπτώσεις που θεωρούν πως δεν αποτυπώθηκε κάτι στην περιοχή, σχολιάστηκε (και πάλι θετικά) η επίδραση σε προσωπικό επίπεδο. **Δε σημειώνεται, ωστόσο, κάποια μετατόπιση, ούτε αλληλεπίδραση με τους θαμώνες της πλατείας.**

Επιπλέον αυτών των παρατηρήσεων, σημειώνονται και κάποιες άλλες ενδιαφέρουσες: Το ζήτημα του «κατοίκου» της περιοχής φαίνεται να γίνεται αντιληπτό πράγματι κοντά σε αυτό που έχουμε υποθέσει. Αίσθηση, ωστόσο, κάνει η εξής απάντηση: «*Αυτοί που αγαπάνε την Ομόνοια -εγώ δεν την αγαπάω, την εκμεταλλεύομαι εμπορικά*». Ταυτόχρονα, λαμβάνουμε άλλες απαντήσεις που αναφέρονται στην Ομόνοια ως «*περιοχή μας*» ή ακόμα και «*γειτονιά μας*» - βλέποντας πως η Ομόνοια είναι πράγματι τόπος κάποιων, αν και ίσως όχι ακριβώς αυτών που έχουμε υποθέσει.

Ομάδα 2 – Θαμώνες της πλατείας

Όσον αφορά στους αλλοεθνείς θαμώνες της πλατείας, δεν είναι τόσο εύκολο να βγάλουμε συμπεράσματα: Πρώτον δεν ήταν τόσο σταθερός πληθυσμός και δεύτερον, τα δεδομένα που υπάρχουν μπορούν να οδηγήσουν μόνο σε πιο αδρές εκτιμήσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, δε φαίνεται να αναγνωρίζουν κάποια συσχέτιση με την παράσταση - στην οποία, άλλωστε η απεικόνιση είναι και λιγότερο σαφής. Αντίστοιχα, με την προηγούμενη ομάδα αυτό που δείχνει να τους αφορά είναι περισσότερο η **συστηματική παρουσία μιας άλλης, ανοικτής στην αλληλόδραση, ομάδας ανθρώπων επί της πλατείας**⁴¹ - η οποία μοιάζει να συμβάλει, έστω και προσωρινά, στη δημιουργία πιο πυκνών συνθηκών για συνάντηση, αλλά και «θέαμα», μετατοπίζοντας, ίσως το ακούσιο της παραμονής σε αυτό το μέρος λίγο εγγύτερα στο εκούσιο.

⁴¹ Κατά πάσα πιθανότητα, μέρος αυτής της ομάδας έκανε διακίνηση χασις στην πλατεία. Δεν το ερευνήσαμε περαιτέρω - για ευνόητους λόγους. Το σχόλιο αυτό γίνεται για να δείξει πως η παρουσία στην πλατεία, ίσως είναι για κάποιους στενά συνδεδεμένη με αυτού του είδους τις δραστηριοποιήσεις και όχι με την έννοια της συνάντησης.

2) Η μετατόπιση απόψεων για την περιοχή πλησιέστερα σε όσα εντοπίσαμε και τα οποία ο κυρίαρχος λόγος επισκιάζει

Οι θεατές

Βλέπουμε ότι η πλειοψηφία αρχικά είχε κυρίως αρνητική εικόνα για την περιοχή, η οποία, μετά την παράσταση, μετατοπίστηκε για τους περισσότερους σαφώς θετικά (κυρίως από «μέτριο» βαθμό και πάνω) προς μια «ασφαλέστερη» και φιλικότερη εντύπωση. Η μετατόπιση, επίσης, περιλάμβανε σημαντικά περισσότερη γνώση σε σχέση με την περιοχή. Όσον αφορά το ζήτημα των κατοίκων της Ομόνοιας, είναι φανερό (και αναμενόμενο) ότι οι συμμετέχοντες/ουσες αυτής της ομάδας κρατούν κυρίως το ρόλο του παρατηρητή – ενώ ταυτόχρονα υπήρξε σημαντική μερίδα θεατών που ένοιωσε να πλησιάζει στις ανάγκες των «κατοίκων», τις οποίες παρακολουθεί, όπως είδαμε και νωρίτερα, στον ίδιο τον τόπο, ως «αλληλο-επικαλυπτόμενες ιστορίες «χρήσης»» του (McAuley, 2005)

Ενδιαφέρον και εδώ έχει το ποιος/α θεωρείται **κάτοικος** της περιοχής από τους/τις ερωτηθέντες/είσες: Πέρα από αυτούς/ες που έχουμε περιγράψει μέχρι στιγμής, παρατηρείται μια **διευρυμένη αντίληψη σε σχέση με την έννοια αυτή**. Ίσως χαρακτηριστικότερη απάντηση να είναι η εξής: «*Ο κόσμος που δεν τη φοβάται*» - η οποία συμπληρώνεται από την προαναφερθείσα απάντηση «*Αυτοί που την αγαπάνε*», οδηγώντας τη συζήτηση στη σφαίρα του βιώματος που αναφέρουμε νωρίτερα και υπογραμμίζοντας τη σημασία της σχέσης με έναν τόπο (και) μέσα από αυτό το πρίσμα.

Αντίστοιχα, υπό το ίδιο πρίσμα, μια (ελεύθερη) ερμηνεία της απάντησης «*υφίσταται*», ίσως και να καταδεικνύει ακριβώς τη σχέση ανάμεσα σε αυτό που κανείς φαντάζεται και αυτό το οποίο κανείς τελικά συναντά.⁴² Τέλος, κοντά σε αυτή τη λογική, ερμηνεύουν οι ερωτηθέντες/είσες την έννοια του «αποτυπώματος»: Ως μια μετατόπιση σε επίπεδο νοητικό και τελικά, βιωματικό (π.χ. «*εξοικείωση*» ή, ίσως, η «*συγκινητική προσπάθεια*» ως ελπίδα;)

Συμμετέχοντες/ουσες σε δράσεις

Όσοι/ες ενεπλάκησαν σε δράσεις, φαίνεται πως η **άποψη τους μετατοπίστηκε αισθητά περισσότερο** από όσους/ες υπήρξαν απλά θεατές: προς την αναγνώριση ενός τόπου με «*επίπεδα*» και σχέσεις, μιας πλατείας, αναγκών κατοίκων και την απόκτηση σημαντικής γνώσης για την περιοχή. Το ίδιο ισχύει και σε σχέση με τις ανάγκες των ευρισκόμενων στην περιοχή, όπως και τις γνώσεις για το μέρος – το οποίο θεωρείται αναμενόμενο.

⁴² Πιθανότατα, βέβαια, αυτό που κανείς/καμιά συναντά, διαβάζεται – συχνά – μέσα από αυτό που περιμένει. Όπως, είπαμε και νωρίτερα, όμως, υποθέτουμε πως όσοι/ες υπήρξαν πρόθυμοι/ες να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο, κάνοντας την επιλογή να δουν μια τέτοια παράσταση, υπήρξαν διαθέσιμοι/ες και σε νέες οπτικές

Ως προς το ζήτημα των κατοίκων της Ομόνοιας καταγράφονται απαντήσεις κοντά σε αυτό που παρατηρεί και η παρούσα διερεύνηση – με την ομάδα αυτή, όμως, να συμπεριλαμβάνει με έναν τρόπο (και) τον εαυτό της, είτε άμεσα ως «άνθρωποι της Ομόνοιας είμαστε όλοι», είτε έμμεσα ως «όσοι της δίνουν ζωή».

Επίσης, πιο θετικοί/ες τοποθετούνται και στο ζήτημα του αποτυπώματος στην περιοχή (με μεγάλο βέβαια, και εδώ, ποσοστό δισταγμού όποιας εκτίμησης) – με τα σχόλια εδώ να είναι λίγο πιο συγκεκριμένα- εννοώντας να φεύγουν από αφηρημένες έννοιες (π.χ. «ομαδικότητα») σε περισσότερο «απτές» παρατηρήσεις (π.χ. «οι ντόπιοι επιζητούν την επιστροφή τέτοιων δράσεων» ή «περνάμε δίχως φόβο»). Ίσως μία –έστω και μεμονωμένη- επαφή με το από καθημερινό της Ομόνοιας, έναντι του διαμεσολαβημένου και συμβολικού μιας παράστασης να είναι η αιτία αυτής της μικρής διαφοράς.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι και στις δύο περιπτώσεις (θεατών και εμπλεκομένων σε δράσεις) υπάρχουν μετατοπίσεις: Στην περίπτωση όσων ενεπλάκησαν σε δράσεις παρατηρούμε εγγύτητα στις καταβολές και στα ενδιαφέροντα και μεγαλύτερες μετατοπίσεις – πιθανότατα εξαιτίας της ίδιας παρουσίας στην περιοχή και της διάθεσης ενασχόλησης με τέτοιες πρακτικές και διερεύνησης πίσω από το κυρίαρχο.

Στην περίπτωση παρακολούθησης μιας επιτόπιας παράστασης με τα χαρακτηριστικά που έχουμε περιγράψει, φαίνεται να επιτυγχάνονται μικρότερες μετατοπίσεις, αλλά ευρύτερη απεύθυνση (αναφορικά με τις «καταβολές» των θεατών) . Η δημιουργία νέων δράσεων και εικόνων σε ξεχασμένα σημεία της περιοχής – που συχνά ο βιαστικός περαστικός δεν έχει επισκεφθεί, ούτε γνωρίζει βαθύτερα τι καθημερινότητες κρύβουν (π.χ. υπόγειες στοές) – αλλά και μια απόπειρα επανα-νοηματοδότησης χαρακτηριστικών και «στιγματισμένων» σημείων (π.χ. πλατεία) με νέες εικόνες και συμπεριφορές σχηματίζουν μια εικόνα, η οποία εκτός από το να τονίζει το δυσδιάκριτο, κάνει μία δοκιμή για το «πως αλλιώς θα μπορούσε να είναι» - μέσα από μια θεώρηση της θεατρικής πράξης ως «δοκιμαστική πράξη με μειωμένες συνέπειες» (Puchner, 2011, σ. 24)

Ετσι, λοιπόν, όλα αυτά δε συμβαίνουν καθώς ο θεατής βρίσκεται στον οικείο χώρο του σαλονιού του και επεξεργάζεται νοητικά μια δισδιάστατη εικόνα – αντίθετα γίνεται «εκεί», επιδιώκοντας νέες σχέσεις – νοητικά και σωματικά- με τον τόπο τον ίδιο. Ταυτόχρονα, αυτή η νέα εμπειρία βιώνεται μαζί με άλλους- ανοίγοντας δυνατότητες κατασκευής κοινών αναφορών σε σχέση με την Ομόνοια. Ενδιαφέρον έχει να αναφέρουμε εδώ μια κοινή διαπίστωση 2 γυναικών θεατών στο τέλος της παράστασης⁴³ : «Νομίζω ότι είναι η πρώτη φορά που στέκομαι στην πλατεία Ομοנוίας»

⁴³ Δε γνωρίζονταν μεταξύ τους και δε βρέθηκαν ταυτόχρονα στο χώρο

3) Η δημιουργία μιας κοινότητας ποικίλων ενδιαφερομένων που εμπλέκονται ενεργά και αλληλεπιδρούν με αντικείμενο την περιοχή.

Αν επικαλεστούμε την ευρεία έννοια της κοινότητας ως, δηλαδή, ενός ιδιαίτερα ανοικτού σχηματισμού, μπορούμε να πούμε ότι ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται.

Σε αρκετές δράσεις οι συμμετέχοντες είναι αρκετοί και υπάρχει μείξη κατοίκων και μη κατοίκων σε κάποιες περιπτώσεις (σχεδόν ποτέ μεταξύ των δύο ομάδων κατοίκων, ωστόσο) – όμως, παρατηρείται μικρή επαναληψιμότητα στις συμμετοχές και λίγες περιπτώσεις λήψης πρωτοβουλιών. Επομένως, σχηματίζεται πράγματι μια ευρύτερη κοινότητα συμμετεχόντων, υπάρχουν λήψεις πρωτοβουλιών και συγκεντρώνονται άνθρωποι διαφορετικών καταβολών γύρω από το ίδιο τραπέζι, ωστόσο η κοινότητα αυτή δεν κινείται ως μια μικρή ή μεγάλη ενιαία ομάδα – λειτουργεί περισσότερο αποσπασματικά, επιτυγχάνοντας αλληλεπιδράσεις, αλλά όχι στο μέγιστο του δυνατού. Η μόνη περίπτωση που συνυπάρχουν όλες οι ομάδες ταυτόχρονα για λίγο είναι το εορταστικό παραστατικό φινάλε στην πλατεία στο τέλος.

Τα δείγματα που έχουμε για την προσδοκία των ατόμων που συμμετείχαν σε τουλάχιστον μία δράση είναι πως **ενεπλάκησαν κυρίως για την «ανάπτυξη επαφών», για την συμμετοχή και την έννοια της εξερεύνησης – και η οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις καλύφθηκαν σε μεγάλο βαθμό.** Το γεγονός αυτό υπονοεί πως η επιθυμία συγκρότησης σχέσεων και βιωμάτων που ξεφεύγουν του καθημερινού (χωρίς, ταυτόχρονα, όμως, να γίνονται προϊόντα) ωθούν κάποιους προς τις καλλιτεχνικές πρακτικές αυτού του είδους. Προς επίρρωση αυτής της ιδέας, έρχονται όσα συγκράτησαν οι συμμετέχοντες/ουσες μετά το πέρας της εμπλοκής τους: Υπάρχουν πολλές αναφορές (άμεσα ή έμμεσα) στις κοινωνικές σχέσεις – από προσωπικές «κατακτήσεις» (*φίλοι, οικειότητα, σύνδεση*) μέχρι παρατηρήσεις, που εστιάζουν τελικά σε όσους/ες είναι εκεί (*γειτονιά, οι άνθρωποι, η αλληλεγγύη*)

Παρατηρούμε, ωστόσο, πως **δεν υπάρχει ιδιαίτερη ποικιλομορφία**, μιας και πρόκειται για άτομα κυρίως σχετικά νεαρά σε ηλικία, συχνότερα γυναίκες και στη συντριπτική τους πλειοψηφία με καταβολές από το πεδίο των τεχνών (κυρίως των παραστατικών, αλλά και άλλων) και των σπουδών του χώρου.

Επίσης, **δεν υπάρχει συστηματική παρουσία κατοίκων ως ενεργητικών συμμετεχόντων**, και κατ' επέκταση **δεν υπάρχουν στοιχεία που να μαρτυρούν γεφυρώσεις ανάμεσα σε διαφορετικούς πληθυσμούς** ή ενδυνάμωση σχέσεων εντός των άτυπων ομάδων μέσω της δραστηριοποίησης.

Για τις ομάδες αυτές εκτιμώνται τα εξής:

Η **ομάδα 1** προσκλήθηκε σε δράσεις, η ανταπόκριση, όμως, ήταν χαμηλή (όχι ανύπαρκτη ωστόσο). Δεν εμφανίστηκε να επιθυμεί να εμπλακεί περεταίρω και ενεργά σε δράσεις⁴⁴ –

⁴⁴ Υπάρχει δε η αίσθηση ότι η διάθεση να απαντηθούν εκτενέστερα τα ερωτηματολόγια είναι ανάλογη ή σχετίζεται με την επιθυμία (ή όχι) του να εμπλακεί κανείς σε δημιουργικές δραστηριοποιήσεις.

δείχνει ενδιαφέρον, όμως, για την ύπαρξη τους, καθώς θεωρεί πως αυξάνουν την κίνηση και επιδρούν στη βελτίωση της γνώμης για την περιοχή.

Η μεγαλύτερη ανταπόκριση υπήρξε σε μορφές συμμετοχής που τα άτομα δε δραστηριοποιούνταν ενεργά, παρά έπαιρναν βήμα να μιλήσουν για την κατάσταση στην Ομόνοια σε «μη-Ομοιοακούς» (π.χ. εναλλακτικοί περίπατοι σύστασης της αγοράς της Ομόνοιας). Εξαιρεση αποτελεί η τελική παράσταση, στην οποία, οι μαγαζάτορες με τους οποίους αναπτύχθηκαν περισσότερο σχέσεις, συμμετείχαν ενεργά στην παράσταση με βάση τα ενδιαφέροντα και τις δεξιότητες τους (απαγγέλοντας και χορεύοντας). Εκτιμούμε ότι γι' αυτό ευθύνεται ο περιορισμένος χρόνος («Μια Κυριακή έχω – πάλι να κατέβω στην Ομόνοια;») και το χαμηλό ενδιαφέρον για το περιεχόμενο των δραστηριοποιήσεων – σε αντίθεση με όσους συμμετείχαν περισσότερο.



Στιγμιότυπο από την τελική παράσταση στο καφενείο «Εν Ομόνοια»

Όσον αφορά τους **θαμώνες της πλατείας**, παρατηρούμε ότι ενεπλάκησαν σε δράσεις επειδή βρίσκονταν τυχαία εκείνη τη στιγμή στην πλατεία. Σε όλες τις περιπτώσεις – όπως είδαμε, ενδεικτικά και νωρίτερα – υπήρξαν θετικοί στην αλληλεπίδραση, ωστόσο δεν έδειξαν ενδιαφέρον στο να έρθουν σε επόμενες δράσεις. Η μόνη περίπτωση που υπήρξε περεταίρω αλληλεπίδραση –όπως είδαμε- ήταν όταν υπήρξε μια παράλληλη δράση σε επανάληψη: Η συστηματική παρουσία μιας άλλης «ομάδας» με «φιλικές διαθέσεις» στο

συγκεκριμένο χώρο για κάποιο διάστημα (όπως το διάστημα των προβών) τελικά οδήγησε σε ένα βαθμό εμπλοκής, τον οποίο δεν πέτυχαν οι πρότερες δράσεις. Αυτό υπονοεί πως υπάρχει επιθυμία για κοινωνικοποίηση, όπως και ότι οι πληθυσμοί αυτοί δύσκολα δεσμεύονται ή μετακινούνται σε κάτι έξω από το «χώρο» τους (τόσο με την κυριολεκτική, όσο και με την ευρύτερη έννοια)- πιθανότατα μάλλον λόγω συνολικότερης επισφάλειας συνθηκών διαβίωσης.



Στιγμιότυπο από τη δράση κατασκευής αποκριάτικης μάσκας στην πλατεία (Φεβρουάριος 2017)

Επομένως, θεωρούμε ότι η δραστηριοποίηση σε σχέση με τις ομάδες αυτές απέτυχε σε κάποια σημεία, αλλά πέτυχε, ίσως, σε κάποια άλλα: Δεν ενέπλεξε επαρκώς τους/τις επιχειρηματίες, ούτε τους θαμώνες της πλατείας, ούτε κατάφερε να δημιουργήσει πεδία πυκνής αλληλεπίδρασης μεταξύ ετερόκλιτων πληθυσμών – ωστόσο, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι κάτι τέτοιο ήταν εφικτό, ούτε και ακριβώς «αναγκαίο». Η έννοια της «ανάγκης» άλλωστε συντίθεται και από τις δύο πλευρές όταν επιδιώκονται (ισότιμες) σχέσεις, επομένως, τελικά, ίσως και να υπάρχει μιας άλλης μορφής επιτυχία:

Μια ομάδα που ασκεί αυτές τις πρακτικές διεκδικεί την κάλυψη της ανάγκης (μεταξύ άλλων) δημιουργίας ενός πεδίου όπου ευδοκιμούν σχέσεις μεταξύ ατόμων, αλλά και των ατόμων αυτών με την πόλη, με «λάβαρα» τη δημιουργικότητα στις δραστηριοποιήσεις – μια ανάγκη που συγγενεύει με εκείνες που ο Lefebvre ονομάζει «ιδιότυπες ανάγκες»:

«ανάγκη δημιουργικής δραστηριότητας, ανάγκη έργου (όχι μόνο προϊόντων και καταναλώσιμων υλικών αγαθών), για τις ανάγκες πληροφόρησης, συμβολισμού, φαντασίας, για την ανάγκη δραστηριοτήτων αναψυχής» («Δικαίωμα στην πόλη», σελ., 135-136) – και τις οποίες επικαλείται για να αρθρώσει το δικαίωμα στην πόλη.

Τα στοιχεία, ωστόσο, δεν επιβεβαιώνουν πως οι κάτοικοι –με λιγοστές εξαιρέσεις– αναγνωρίζουν αυτή την ανάγκη – τουλάχιστον με την ίδια μορφή. Όσον αφορά τους/τις επιχειρηματίες, οι ανάγκες τους φαίνονται να κινούνται περισσότερο προς κατευθύνσεις αύξησης της εμπορικής κίνησης και –γιατί όχι– ίσως, μιας καθημερινότητας με περισσότερη «ζωντάνια». Αντίστοιχα, τα λίγα στοιχεία που έχουμε για κάποιους από τους θαμώνες, μας δείχνει ότι αναζητούν την κοινωνικοποίηση και τη ζωντάνια, χωρίς να δείχνουν περεταίρω ενδιαφέρον για συστηματική συμμετοχή σε δημιουργικές πρακτικές.

Όσον αφορά τους συμμετέχοντες εκτός Ομόνοιας, όπως είδαμε νωρίτερα, υπονοείται η ανάγκη μιας **συστηματικότητας** και ενός **σαφέστερου πλαισίου εργασίας** – που και πάλι δε λειτουργεί σε όλες τις περιπτώσεις. Εδώ, πρέπει να σημειώσουμε ότι συναφή χαρακτηριστικά είχε και η συνθήκη – πρόβες επί τις πλατείας – που οδήγησε στην πιο εντατική αλληλεπίδραση με τους θαμώνες της. (Επίσης, και οι επιχειρηματίες φαίνεται πως έχουν συγγενή αιτήματα)

Συνοψίζοντας, συνάγουμε τα εξής:

Βλέπουμε, λοιπόν, πως η παραστατική λειτουργία είναι αναγνωρίσιμη από τους κατοίκους όταν υπάρχει ευθεία απεικόνιση– επομένως δε λειτουργεί πάντα σε σχέση με αυτούς που απεικονίζει. Αντίθετα λειτουργεί σημαντικά σε σχέση με θεατές εκτός Ομόνοιας, ως «μέσο» αποκατάστασης εντυπώσεων.

Αυτό που φαίνεται να έχει μεγαλύτερη σημασία είναι το σύνολο της δραστηριοποίησης και οι σχέσεις που προκύπτουν, στο πλαίσιο της δραστηριοποίησης. Ωστόσο, αν και σε επί μέρους περιπτώσεις φαίνεται να «λειτουργεί», δεν πετυχαίνει ουσιαστικότερες αλληλεπιδράσεις και γεφυρώσεις μεταξύ διαφορετικών ομάδων. Ο χώρος που επιχειρεί να δημιουργήσει η ομάδα δε φαίνεται να αλλάζει τις σχέσεις των κατοίκων στην περιοχή. Αυτό δεν είναι στόχευση της ομάδας, ούτε και κάτι εύκολο. Ωστόσο, εκτιμάται ότι υπάρχουν περεταίρω δυνατότητες αλληλεπιδράσεων (συγκρότηση σχέσεων και ανάληψη πρωτοβουλιών), που δεν έφτασαν τα μέγιστα.

Οι κάτοικοι δραστηριοποιούνται σε συγκεκριμένους τόπους και έχουν διαφορετικές ανάγκες: Και στις δύο περιπτώσεις συνάγεται ότι επιθυμούν τη συστηματικότητα. Το ίδιο ισχύει και για τους μη-κατοίκους, οι οποίοι φαίνεται πως, συν τοις άλλους, παρουσιάζουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον συμμετοχής όταν το πλαίσιο της επί μέρους δραστηριοποίησης είναι πιο συγκεκριμένο. Τέλος, οι κάτοικοι (οι επιχειρηματίες) φαίνεται να επιθυμούν τη συνέχιση της δραστηριοποίησης.

Σε αυτό το πλαίσιο, εκτιμάται πως οι τρεις πιο πετυχημένες δράσεις –συσχετίζοντας με τους αντίστοιχους πληθυσμούς- είναι οι εξής:

Για τους/ις επιχειρηματίες: Οι Τροβαδούροι – είτε ως μέρος εναλλακτικού περιπάτου, είτε ως τμήμα παράστασης.

Για τους θαμώνες τις πλατείας: Η συστηματική παρουσία της ομάδας επί της πλατείας στο διάστημα των προβών της τελικής παράστασης – παρ'ότι δεν αποτελούσε συνειδητή οργάνωση δράσης στην πλατεία

Για τους «εκτός Ομόνοιας»: Το δεκαήμερο συλλογικής έρευνας στην πλατεία – ως συστηματικό πλαίσιο εργασίας με αρχή, μέση και τέλος

ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ: ΠΕΡΕΤΑΙΡΩ ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΥΠΑΡΞΗΣ

Τα αποτελέσματα, λοιπόν, της δραστηριοποίησης γεννούν μια σειρά από επιπλέον σκέψεις, σε σχέση με το ζήτημα τη συνύπαρξης, που τίθεται νωρίτερα:

Όσον αφορά στην **πρώτη πτυχή της συνύπαρξης**, βλέπουμε το εξής:

Με δεδομένο ότι η αντίληψη του τόπου είναι μη ομοιογενής για τα μέλη μιας κοινότητας (Γέροντα, 2015) – κρίνεται σημαντικό η φωνή των ομάδων που τον κατοικούν να μπορεί να τροφοδοτήσει την κατασκευή ενός αφηγήματος «από τα κάτω»- **με έμφαση στις ομάδες που έχουν περιορισμένο χώρο** και που συχνά «ο κυρίαρχος λόγος εμπλέκει ως μέρος του προβλήματος» (Μαλούτας, 2013, σ. 31). Ένα καλλιτεχνικό γεγονός (είτε μιλάμε για μια παράσταση, είτε για επί μέρους δράσεις) μπορεί να προσελκύσει «μη-κατοίκους» είτε ως νέους κατοίκους που μπαίνουν σε διάλογο με τους «παλιούς», είτε ως ακροατές μιας «άλλης πλευράς της ιστορίας», **αποκαθιστώντας, σ' ένα βαθμό, αφηγήσεις που σχετίζονται με το φόβο και άλλες λανθασμένες εντυπώσεις.**

Μέσα από την αντίληψη μιας δυναμικής σχέσης τόπου, ομάδων (ή κοινοτήτων) και ταυτοτήτων, η αποτύπωση δυσ-διάκριτων αφηγήσεων ως πολυσυλλεκτικό μωσαϊκό φαίνεται να έχει δυνατότητες αύξησης της εγγύτητας με ό,τι πράγματι συμβαίνει ή αισθάνεται κανείς σε ένα μέρος και όχι ό,τι φαντάζεται⁴⁵- σε μια λογική που θεωρεί πως «το βίωμα του εκάστοτε τόπου, ως μια συγκεκριμένη χωροχρονική εμπειρία, σχετίζεται άμεσα με την ταυτότητα, την ύπαρξη και τη συμβίωση διαφορετικών ταυτοτήτων, που με τη σειρά τους συμβάλλουν στην κοινωνική κατασκευή του τόπου» (Γέροντα, 2015, σσ. 73-74)

Θεωρούμε, λοιπόν, ότι η καλλιτεχνική/δημιουργική διάσταση των δράσεων, ανοίγει χώρο για νέες εντυπώσεις ή και εμπειρίες, που ενδεχομένως βρίσκονται σε αντίστιξη με πρότερες, σημαδεμένες από φόβο και άλλα δυσάρεστα συναισθήματα – μέσα από μια επιτόπια εισβολή στη σφαίρα του βιώματος και των «νοητικών αναπαραστάσεων των χωρικών σχέσεων» (McNamara στο Ηλιοπούλου, 2015, σ.86). Σε ένα κόσμο που «φανταζόμαστε τα περισσότερα πράγματα, πριν τα βιώσουμε» (Lippman στο Ηλιοπούλου, 2015, σ. 87), **η έννοια του βιώματος** έχει σημασία: «Ο χώρος του χρήστη είναι βιωμένος»⁴⁶ (Lefebvre, *The Production of Space*, 1991 [1974], p. 362) – μια θεώρηση που ακολουθούμε εξ αρχής, δεδομένου ότι προτάσσουμε τις αφηγήσεις εκείνων που ζουν την καθημερινότητα ενός τόπου και την οποία επαναφέρουμε στο σημείο αυτό με έμφαση, στο ότι επιχειρούνται να δημιουργηθούν –προσωρινοί- παραστασιακοί χώροι «που φαντάζονται νέες σημασίες ή δυνατότητες χωρο-κοινωνικών πρακτικών»

⁴⁵ Και πάλι θα υπάρχει η διαμεσολάβηση της καλλιτεχνικής ομάδας, η οποία θα παρουσιάσει ένα τελικό αφήγημα περασμένο μέσα από το «προσωπικό της φίλτρο», παραλλάσσοντας το συλλεχθέν υλικό μέσα από την υποκειμενική της ματιά. Θα θεωρήσουμε ότι αυτό συμβαίνει με σεβασμό στα ευρήματα και ιεράρχηση με ευδιάκριτο σκεπτικό.

⁴⁶ Αντώντας από τη γνωστή τριμερή διαλεκτική του χώρου «perceived, conceived & lived» ή αλλιώς «Χωρικές πρακτικές», ήτοι τον υλικό χώρο, τις «Αναπαραστάσεις του χώρου», δηλαδή «τις αντιλήψεις του χώρου που συγκροτούν τις ιδέες μας για το τι είναι δυνατό» και τέλος, τους εν λόγω «Χώρους αναπαράστασης», δηλαδή το βιωμένο χώρο, μέσω αναπαραστάσεων και συμβόλων (Λυκογιάννη, 2011)

(Λυκογιάννη, 2011), προσκαλώντας κατοίκους και μη-κατοίκους να φανταστούμε από κοινού.

Εστιάζοντας στην περίπτωση των παραστάσεων, οι μετατοπίσεις αυτές φαίνεται πως επιτυγχάνονται μέσω μιας **site-specific παράστασης**. Οι αόρατες πτυχές καθημερινότητας θεωρούμε πως είναι «πιο εύκολα αναγνωρίσιμες στις θεατρικές παραστάσεις και άλλα επιτελεστικά γεγονότα» (Σταυρίδης, 2002, σ. 151), τα οποία, επιδιώκουν να αποτελέσουν «μέρος μιας πολιτιστικής δράσης (act) αναγνώρισης του ποιος είσαι» μέσω της αφήγησης, της επανάληψης, αλλά και της ακρόασης «ιστοριών που επίσημα η κοινωνία δε θέλει να ακούσει, (...) ιστοριών άλλων ανθρώπων (...) ως θεμελιώδεις ενέργειες για την κατασκευή ατομικής και συλλογικής ταυτότητας» Ταυτόχρονα, «χάρη στο ζωντανό στοιχείο (liveness), έχουν μια ενσάρκωμένη εμπειρία του τόπου (...) μιας και η παραστατική εμπειρία του μέρους απαραίτητα εμπεριέχει το να είσαι εκεί – είναι και αυτοί στον τόπο, δεν τον κοιτούν απλά ή τον καταναλώνουν ως απλή εικόνα». Ο τόπος ειδώνεται «ως ένα είδος παλίμψηστου, διατηρώντας στοιχεία από διάφορες περιόδους, διάφορα συμβάντα και τις αλληλο-επικαλυπτόμενες ιστορίες «χρήσης»» (McAuley, 2005)

Βλέπουμε, βέβαια, μέσα από την ψηλάφηση των αποτελεσμάτων της δραστηριοποίησης, πως **μεγαλύτερη αξία αποδίδεται στο σύνολο των δράσεων** που προηγούνται της τελικής παράστασης – τόσο σε επίπεδο μετατοπίσεων των συμμετεχόντων εκτός Ομόνοιας, όσο και εκείνων που κατοικούν το μέρος. Η τακτική παρουσία άλλων ανθρώπων με ανοικτή διάθεση επικοινωνίας δημιουργεί νέες δυναμικές και φαίνεται πως, υπό συνθήκες, φέρνει ζωντανία στις καθημερινότητες κατοίκων και συμμετεχόντων.

Ωστόσο, δε φαίνεται ικανή να επιδράσει επί των σχέσεων των ήδη υπαρχόντων κατοίκων. Δεν μιλάμε για προσδοκίες σύναψης σχέσεων, αλλά για τη δημιουργία συνθηκών αλληλεπίδρασης, εντός των οποίων, ίσως, μέρη από αυτές τις ομάδες κατοίκων (που πολύ αφηρημένα θα μπορούσαν να αντιπροσωπεύουν τους Έλληνες και τους Αλλοεθνείς κατοίκους μιας περιοχής, εν γένει) να δοκιμάσουν περεταίρω επαφές. Αυτή η σκέψη διατυπώνεται διστακτικά, μιας και δε θεωρείται πιθανό μια τέτοια απόπειρα να αποφορτίσει προκαταλήψεις ετών – μπορεί, ίσως, όμως να δημιουργήσει χώρους έλκοντας εκείνους που ενδιαφέρονται, αλλά δεν μπορούν να συνθέσουν – αρχικά τουλάχιστον- από μόνοι τους τέτοιους χώρους.

Στην περίπτωση της Ομόνοιας, η δημιουργία ενός τέτοιου χώρου φαίνεται να επηρεάζεται σημαντικά και από την υλική διάσταση του χώρου: **Ότι οι ομάδες για τις οποίες συζητάμε, κατά βάση κατοικούν ένα συγκεκριμένο τμήμα του χώρου, το οποίο συχνά είναι και εν μέρει μορφολογικά οριοθετημένο**. Τα χαρακτηριστικά της πλατείας ορίζουν έναν χώρο σχεδόν οριοθετημένο, τον οποίο, όπως είδαμε και από τα αποτελέσματα της συμπεριφορικής χαρτογράφησης, αποφεύγουν να διασχίζουν άλλοι πληθυσμοί. Αυτό ισχύει και για την περίπτωση των επιχειρηματιών: Οι επί μέρους στοές, αλλά και άλλες «γωνιές» καθημερινών δραστηριοποιήσεων, συχνά φαίνεται να

λειτουργούν σχεδόν ως «χωριό» ή κοινή πιάτσα εκτός της οποίας δε φαίνεται να δραστηριοποιούνται οι εκάστοτε κάτοικοι.

Επομένως, ο ίδιος ο χώρος και η χρήση του φανερώνουν πως **δεν υπάρχει κάποιο σημείο αναφοράς για όλους, παρά συγκεκριμένα επί μέρους σημεία**. Βέβαια, ίσως αυτό συμβαίνει επειδή οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί φαίνεται πως συχνά τείνουν να καταλαμβάνουν χώρους που ο υπόλοιπος πληθυσμός δεν προτιμά (π.χ. πλατεία Ομονοίας, πλ. Βικτωρίας). Άρα, οι πιθανότητες αλληλεπίδρασης μεταξύ όλων των ομάδων, φαίνεται να αυξάνονται όταν σημείο συνάντησης ορίζεται ο χώρος της λιγότερο προνομιακής. Υποθέτουμε πως κάτι τέτοιο θα συνέβαινε δυσκολότερα π.χ. στο Γεράκι (ως το σημείο με την αίσθηση της μέγιστης αρνητικής φόρτισης στην ευρύτερη περιοχή), αλλά, ίσως, όχι και τόσο δύσκολα σε μια απαξιωμένη, αλλά εξαιρετικά κεντρική πλατεία, όπως και τελικά συμβαίνει στην περίπτωση της τελικής παράστασης: Η πλατεία νοσηματοδοτείται προσωρινά ως πλατεία όλων, μέσα από μια συνθήκη **που παίρνει, τελικά, χαρακτήρα εορταστικό**: Είναι οι μόνες φορές που επί αυτής συν-υπάρχουν πρόσωπα από όλες τις ομάδες κατοίκων, όπως και από τους «μη-κατοίκους» (αν και, απ' ό,τι έχουμε δει μέχρι τώρα, τελικά ο διαχωρισμός αυτός δεν έχει και τόση σημασία) εντός ενός «οικειοποιημένου μέσα στη Γιορτή χώρου», αποτέλεσμα, ίσως, μιας τέχνης που αποπειράται «να προετοιμάσει «σαγηνευτικές δομές» (Lefebvre, Δικαίωμα στην πόλη, 2007 [1968], σ. 174)



Στιγμιότυπο από το εορταστικό φινάλε της παράστασης στην πλατεία (Ιούνιος 2017)

Μετά το πέρας της παράστασης (και κατ' επέκταση του συνόλου της δραστηριοποίησης), η πλατεία επέστρεψε στους πρότερους της ρυθμούς (υλικά «πλουσιότερη» κατά έναν πολύχρωμο τοίχο και έναν πλάτανο που φυτεύτηκε συμβολικά και δυστυχώς, όπως ήταν αναμενόμενο, γρήγορα ξεράθηκε) Εκτιμούμε πως και συστηματικά να γινόντουσαν δράσεις επί της πλατείας – και άρα, να μπορούσε με αυτόν τον τρόπο κανείς να «κερδίσει έδαφος» σε σχέση με τη διεκδίκηση χρήσης του δημόσιου χώρου και μάλιστα του συγκεκριμένου- η ίδια η μορφή και η θέση της (θόρυβος, έλλειψη σκιάς, βρωμιά κλπ) θα λειτουργούσαν αποθαρρυντικά – άλλωστε, όπως προείπαμε, η Ομόνοια δε σχεδιάστηκε ως πλατεία στάσης.

Όσον αφορά στη δεύτερη πτυχή της συν-ύπαρξης

Το είδος της κοινότητας που βλέπουμε ότι σχηματίζεται μοιάζει με την **έννοια της «επινοημένης (invented) κοινότητας»**, όπου η κοινότητα δεν προϋπάρχει, παρά «συστήνεται και καθίσταται λειτουργική» μέσα από τη συμμετοχή στην ίδια την καλλιτεχνική διαδικασία, η οποία θεωρείται να περιλαμβάνει σε μεγάλο μέρος την απόπειρα «σχηματισμού μιας τέτοιας κοινότητας γύρω από μια σειρά από συλλογικές δραστηριότητες ή/και κοινοτικές δράσεις (events), όπως ορίζονται από τον/την καλλιτέχνη» (Κωον, 2002, σ. 126) Οι κοινότητες αυτές μπορεί να είναι εφήμερες ή συνεχόμενες – με τις πρώτες να αναφέρονται στις περιπτώσεις, οι οποίες εξαρτώνται σε επίπεδο πόρων, αλλά και «εννοιολογικά» από το εκάστοτε καλλιτεχνικό πρότζεκτ – καθώς δε σχηματίζονται με πρωτοβουλία των μελών τους (Ο.π., σελ. 130) αλλά με καταλύτη την καλλιτεχνική πρόσκληση. Στις περιπτώσεις επί συνεχούς βάσης, η κοινότητα που προκύπτει παραμένει βιώσιμη και μετά το πέρας των καλλιτεχνικών διαδικασιών - συχνά χάρη στο ότι οι καλλιτέχνες είναι ήδη μέρος της γειτονιάς ή/και της ευρύτερης κοινότητας με την οποία τους ενδιαφέρει να εργαστούν και έτσι βασίζονται «σε προϋπάρχοντες προσωπικούς δεσμούς», και κεκτημένη εμπιστοσύνη (Ο.π., σελ.132) – χωρίς ωστόσο να θεωρείται αυστηρή προϋπόθεση για την «επιτυχία» ενός πρότζεκτ, το να περιλαμβάνει καλλιτέχνες-μέρος της εκάστοτε κοινότητας.

Αν και αυτό το σχήμα μπορεί να παράσχει το πλαίσιο για κάποιες αλληλεπιδράσεις, γεννιέται το ερώτημα, αν αυτό είναι «αρκετό» - όχι στο πλαίσιο μιας καλλιτεχνικής δραστηριοποίησης, αλλά με πιο συνειδητή εστίαση στο ζήτημα της συνύπαρξης με τη μορφή που το συζητάμε. Φαίνεται πως υπάρχει έδαφος για εξέλιξη προς μια συνθήκη πυκνότερου σχετίσεσθαι, για **συστηματικότερες συναντήσεις** που ίσως μπορούν να προσεγγίσουν μια συνθήκη με «κατοίκους εμπλεκόμενους μεταξύ τους, αλληλεπιδρώντας επί της ουσίας, (...) όπου μαθαίνουν ο ένας απ' τον άλλον και σκέπτονται από κοινού πάνω στο νόημα και στο μέλλον της πόλης» και οι οποίοι, μέσα από «τη μεγεθυνόμενη συνειδητότητα» της αίσθησης της μεταξύ τους συν-ύπαρξης «εντός και σε εξάρτηση με ένα δίκτυο κοινωνικών συνδέσεων», ίσως και αυξανόμενα να αντιλαμβάνονται πως «τέτοιου είδους συναντήσεις μπορεί να είναι ευχάριστες. Αυξανόμενα τείνουν να επιθυμούν, να καλλιεργούν και να παλεύουν γι' αυτές τις

συνδέσεις» (Possible Worlds: Henri Lefebvre and the Right to the City, 2013, σσ. 149-150) Αντλώντας από τις δημιουργικές διαδικασίες των καλλιτεχνικών πρακτικών, τέτοιου είδους συναντήσεις ίσως να έχουν τη δυνατότητα να γίνουν ακόμα πιο «ευχάριστες», προσφέροντας έδαφος για την καλλιέργεια της «αίσθησης του έργου» (Lefebvre H. , 2007 [1968], σ. 183) από κοινού – ως δύναμη που αντιτίθεται στο -κατά μόνας – βίωμα της απάθειας και καταναλωτικής λογικής.

Βέβαια, με βάση τα ευρήματα, κάτι τέτοιο φαίνεται πως αφορά κυρίως άτομα συγκεκριμένου προφίλ, ενώ δεν έχει καταφέρει μέχρι στιγμής να υπάρξει ως ένα ενιαίο σχήμα πολλαπλών αλληλεπιδράσεων ανάμεσα σε όλες τις ομάδες που συζητάμε – εκτός από την περίπτωση της τελικής παράστασης, που αναφέρουμε νωρίτερα.

Τότε η ομάδα αποτυγχάνει σε σχέση με την εμπλοκή θαμώνων και επιχειρηματιών με τον τρόπο που περιγράφουμε - κάτι πάνω στο οποίο οφείλει να αναρωτηθεί - αλλά, ίσως, επιτυγχάνει την «υπέρβαση συμβατικών κοινωνικών εμποδίων» (Putnam, 2000, σ. 448), αποκτώντας ευκολότερα πρόσβαση σε ανθρώπους και ομάδες και επιτυγχάνοντας τελικά, να δράσει σε έναν ενδιάμεσο χώρο, έναν «τόπο – κατώφλι, έξω, και από τους δύο κόσμους που συνδέει» (Σταυρίδης, 2002, σ. 304) – ο οποίος εδώ έχει νόημα περισσότερο μεταφορικό, αν και αναδύεται κυρίως στη σφαίρα του δημόσιου.⁴⁷ Κατώφλι ως τόπος ενδιάμεσος «που η διάβαση του σημαδεύει αλλαγές σε εκείνους που τα διαβαίνουν» (Ο.π., σ.285)

Και είναι οι συναντήσεις εντός αυτών των χώρων, που πρώτα απ' όλα, καθιστούν τη δυνατότητα ύπαρξης τους ορατή, ως τόπους που διαφορετικές ανάγκες δοκιμάζουν να συν-υπάρχουν και να τροφοδοτούν η μία την άλλη, χωρίς να αγνοούν ή να επιβάλλονται η μία στην άλλη. Τότε η καλλιτεχνική ομάδα, εμφανίζεται περισσότερο ως άλλη μια ομάδα κατοίκων που διεκδικεί ένα χώρο ζυμώσεων – τον οποίο δεν επιτυγχάνει σε μεγάλο βαθμό, όταν τον αναζητά ως σύνδεση μεταξύ ετερόκλητων ομάδων και ως ατομική δραστηριοποίηση και ενεργοποίηση (π.χ. ως πρόσκληση των επιχειρηματιών να έρθουν και να παραμείνουν στην πλατεία για κάποια δράση ή τη λήψη κάποιας πρωτοβουλίας εκ μέρους κάποιου θαμώνα της πλατείας). Επιτυγχάνει, όμως, μια παρουσία που, τελικά, δεν είναι «αφ υψηλού», με την έννοια ότι μπορεί να συν-υπάρχει χωρίς να εγκαταλείπει μορφές τέχνης, πρακτικές και προσεγγίσεις ίσως πιο ανοικτές στο ευρύ κοινό (κάτι που χρειάζεται να διερευνηθεί περαιτέρω εφ' όσον ενδιαφέρεται για την κοινωνική βάση⁴⁸), αλλά ταυτόχρονα, χωρίς να αμφισβητεί ή να αγνοεί τις ποιότητες του τόπου – αλλά αντίθετα, να επιχειρεί να τις αναδείξει και να τις ενδυναμώσει.

⁴⁷ Και του ημι-δημόσιου, αν σκεφτεί κανείς ό,τι στις περισσότερες στοές υπεύθυνοι για τη διαχείριση είναι οι κάτοικοι

⁴⁸ Φαίνεται πως αυτές οι πρακτικές κινούνται σε μια περιοχή ανάμεσα στην άρθρωση μιας καλλιτεχνικής γλώσσας που συχνά είναι κατανοητή σε πιο «εξειδικευμένο» κοινό και στην απόπειρα ζύμωσης με μια ποικιλία ομάδων της κοινωνικής βάσης, με διαφορετικές αναφορές και – όπως είδαμε- ανάγκες. Αυτό φαίνεται να ένα θολό σημείο των πρακτικών αυτών εν γένει – ή μάλλον της τέχνης γενικότερα, με τη διαφορά πως στις συγκεκριμένες πρακτικές η ζύμωση και η εμπλοκή (μπορεί και) να αποτελούν μέρος του ίδιου του έργου.

Η εκτίμηση αυτή θυμίζει έναν άτυπο διαχωρισμό που υπάρχει σε αυτές τις πρακτικές: Τις πρακτικές που επιχειρούν να ενσωματωθούν (integration) και τις πρακτικές που παρεμβαίνουν (intervention).⁴⁹ Φαίνεται πως μετά από μια σειρά δοκιμών - οι οποίες συχνά καλούνταν να αντιμετωπίσουν τη «συγκρουσιακή φύση του δημόσιου χώρου» (Kwon, 2002, σ. 99) (αρκετά λογικό αν σκεφτεί κανείς ότι επιχειρούνται διαδικασίες ζύμωσης με ποικιλόμορφους πληθυσμούς, καθώς και ότι, κατά πως προκύπτει, τα ζητούμενα και οι προσδοκίες που δημιουργούνται μπορεί να είναι ασαφή) - οι πρακτικές αυτές, εν γένει, βρίσκονται πιο κοντά σε -και τελικά ίσως και υπερβαίνουν- στοχεύσεις, όπου οι εμπλεκόμενοι δεν αντιμετωπίζονται ως υποκείμενα που υφίστανται κριτική ή αμφισβήτηση, αλλά, αντίθετα, προς μια κατεύθυνση «επικύρωσης» της δράσης τους στο χώρο. (Ο.π., σ.95)



Richard Serra: Titled Arc

⁴⁹ Ως συμβληματική αντίστιξη στην κατεύθυνση που μέχρι στιγμής συζητάμε έρχεται στο νου το έργο «Titled Arc» του Richard Serra: Ένα από τα πρώτα site-specific έργα (γλυπτό εν προκειμένω), στην Αμερική της 'δεκαετίας του '80. Ο λόγος που κάνουμε αυτή την αναφορά στο παρόν έργο είναι ο εξής: Πέρα από την όποια πιθανή ριζοσπαστικότητα του έργου σε αμιγώς καλλιτεχνικό επίπεδο (που δεν μας αφορά στην παρούσα διερεύνηση και το οποίο αν εμπλέξουμε θα γεννήσει μια σειρά από ερωτήματα), φαίνεται πως πρόκειται για μία κίνηση που «επιθετικά έκοψε και διαίρεσε» το χώρο στον οποίο βρισκόταν, επιχειρώντας να καταδείξει «κοινωνικές ανισότητες, αποκλεισμούς και κατακερματισμούς» (Kwon, 2002, p. 74) – ενώ ταυτόχρονα επιβλήθηκε από τα πάνω, χωρίς να λάβει υπόψη του τις βουλές των κατοίκων, οι οποίοι χαρακτήρισαν το έργο ως «υπεροπτικό και μια ιδιαίτερα ανάρμοστη δήλωση του εαυτού κάποιου επί του δημόσιου χώρου» (Ο.π.,σ.79) και τελικά πέτυχαν την αφαίρεση το 1989. Φυσικά, μιλάμε για τις απαρχές τέτοιων δοκιμών, για ένα έργο μόνιμο και όχι εφήμερο, σε ένα διαφορετικό κοινωνικό-χωρικό πλαίσιο, όπου -μεταξύ άλλων- η σχέση τέχνης και αρχιτεκτονικής στο δημόσιο χώρο βρίσκεται σε μονοπάτια υπέρ της «χρηστικότητας».

Οι δυο πτυχές της συνύπαρξης σε διάλογο

Στο σημείο αυτό να πούμε πως ο άτυπος αυτός διαχωρισμός συμβαίνει εξ αρχής για να εξυπηρετήσει κατά βάση την εξέλιξη της συζήτησης – όπως, έχει όμως ίσως ήδη γίνει ορατό, εντοπίζονται **αλληλεπικαλύψεις** στις δύο περιοχές που έχουμε ορίσει, αποκαλύπτοντας μια σχέση διαλεκτική. Το να εμπλέκεται, για παράδειγμα, κανείς σε δράσεις που του επιτρέπουν να γνωριστεί –μεταξύ άλλων- και με το «ξένο Άλλο» καλύτερα, μπορεί να ερμηνευτεί τόσο σε σχέση με την πρώτη, όσο και με τη δεύτερη πτυχή της συνύπαρξης – μάλιστα, ίσως να μοιάζουν περισσότερο με βαθμούς επαφής: «Αποκτώ περεταίρω γνώση για κάποιον/ κάτι και στη συνέχεια, έχω τη δυνατότητα να συνάψω περεταίρω σχέσεις μαζί του», ως ένα ζεύγος αλληπάλληλων μετατοπίσεων – υποθέτοντας, πως και εκείνος/η φυσικά το επιθυμεί. Αυτό βέβαια προϋποθέτει μια υλική μετατόπιση, είτε μιλάμε για κατοίκους, είτε για «μη κατοίκους»: Να επισκεφθεί κάποιος/α τον τόπο του όποιου άλλου – είτε ένας μη κάτοικος την περιοχή, είτε ένας κάτοικος (συνήθως ο πιο προνομιούχος) το χώρο ενός άλλου κατοίκου. Θεωρούμε πως, με δείγμα την περίπτωση που μελετάμε, οι καλλιτεχνικές πρακτικές έχουν τη δυνατότητα να συμβάλουν σε αυτό το πρώτο βήμα, όπως και στο ξετύλιγμα του νήματος που ακολουθεί.

Πέρα όμως από το τι μπορεί να εξελιχθεί δυναμικά σε κάθε τόπο – **τέτοιες απόπειρες ίσως μπορούν να συμβάλλουν στην καλλιέργεια μιας άλλης κουλτούρας σχετιζομαι με τόπους και ανθρώπους στην πόλη: Εστιάζοντας σε μια σχέση με το χώρο μέσα από τα βίωμα και τις νοητικές αναπαραστάσεις**, οι πρακτικές αυτές μπορούν ίσως να συμβάλουν στην εξοικείωση με εικόνες που φαντάζουν δυσπρόσιτες και μια καλλιέργεια ικανότητας να φανταστεί κανείς δυνατότητες πέρα από τις συνήθειες στο σώμα της πόλης και προς νέες καθημερινότητες – πέρα από την περίπτωση της Ομόνοιας. Ίσως, τέτοιου είδους εμπειρίες και μετατοπίσεις να εμπίπτουν στη σφαίρα αναγνώρισης και καλλιέργειας του «αστικού»⁵⁰ ως μια ψηφίδα εντός ενός αναγκαίου μωσαϊκού «εκατομμύρια καθημερινών ενεργειών αντίστασης και δημιουργίας» (Purcell, 2013, σ. 151) προς μια επιθυμητή αστική συνθήκη ουσιαστικής συν-ύπαρξης.

Τελικά, ίσως – υπό συνθήκες – τέτοιου είδους δραστηριοποιήσεις να συμβάλλουν στην **ανάδυση του τοπικού ως «ένα δυναμικό πεδίο για να ξανακτιστεί η συνοχή από τα κάτω**, με ενεργούς και ενδυναμωμένους πολίτες⁵¹ να δραστηριοποιούνται συλλογικά και με αμοιβαιότητα» (Forrest στο Ντίνα Βαΐου (επιστ. υπεύθ) και συν., 2007β, σελ. 22) . Στην προκειμένη περίπτωση, ίσως αυτό σημαίνει λιγότερο την πρόκληση μιας τέτοιας δυναμικής μέσω μιας καλλιτεχνικής πλατφόρμας ως καταλύτη και περισσότερο τον εντοπισμό και την ανάδειξη ήδη υπάρχοντων σχέσεων και πρακτικών συμβίωσης. Οι σχέσεις αυτές –συμπεριλαμβανομένης και της προσωρινής δράσης μιας τέτοιας ομάδας- δεν έχουν την ένταση που μπορεί να φέρει η συσπείρωση κόντρα σε μία εμφανή απειλή ή

⁵⁰ Από τη Λεφεβριανή διαλεκτική σχέση «πόλη - αστικό», όπου η πόλη αντιστοιχεί στο «πρακτικό - αισθητικό και αρχιτεκτονικό δεδομένο» και το «αστικό» σε μια «πραγματικότητα κοινωνική, που συντίθεται από σχέσεις» [Δικαίωμα στην πόλη, 2007 [1968], σ. 75] – έννοιες σε διαρκή διάλογο.

⁵¹ Μόνο με «κατοίκους», αντί για «πολίτες»

η συνειδητή κινητοποίηση για τη διεκδίκηση μιας άλλης (και αξιακά) συνθήκης. Αποτελούν, όμως, όψεις της πραγματικότητας που εμφορούνται – πιθανότατα, συχνά, εν αγνοία τους- από δυνατότητες συμπράξεων στο πεδίο του καθημερινού. Την ίδια στιγμή που κάποιοι απ' τους κατοίκους της πόλης στέλνουν σαφή μηνύματα της οπτικής, της πρόθεσης και της δράσης τους (μέσω συγκρότησης ομάδων κατοίκων και αστικών κινημάτων) οι αναδυόμενες αυτές άτυπες συμμαχίες σπάνια φτάνουν σε κάποιον έξω ή μακριά από αυτές – συμμαχίες, που μάλλον μοιάζουν περισσότερο με τακτικές επιβίωσης (ειδικά εφ' όσον μιλάμε για το Ελληνικό τοπίο της κρίσης) και οι οποίες, όμως, εφ' όσον δεν εχθρεύονται το όποιο «Άλλο», έχει νόημα να αναδειχθούν.

Φαίνεται, άλλωστε, πως και οι συμμετέχοντες/ουσες έχουν συγγενή αίσθηση. **Πιστεύουν στην πλειοψηφία τους στις δυνατότητες τέτοιου είδους δραστηριοποιήσεων, ως συλλογική κίνηση προς μια επιθυμητή κατεύθυνση, όπως το «να ανακτήσουμε το χαμένο χώρο της πόλης που έχουμε καταλήξει να φοβόμαστε», τη «μόνη δυνατότητα κατάκτησης εμπιστοσύνης της κοινότητας», τη «συγκρότηση ηθικών αξιακών ταυτοτήτων».** Αλλά ταυτόχρονα και ως δράση με αυταξία, όπως πολύ γλαφυρά περιγράφει κάποια: *«Αποτελεσματικότητα? Κάθε καλλιτεχνική πράξη εμπεριέχει τη χαρά της δράσης (κάνω) κ της ύπαρξης (είμαι) για όλους τους εμπλεκόμενους (δημιουργούς- θεατές κ ενδιάμεσες αποχρώσεις). Είναι ήδη σπουδαίο αποτέλεσμα.»*

Πέρα, όμως, από την ψηλάφηση μιας παλέτας δυνατοτήτων, οι παρατηρήσεις ακουμπούν και μια άλλη πλευρά: Την έλλειψη πόρων και την απαιτητικότητα της φύσης των πρακτικών αυτών προκειμένου να καταφέρουν να αποδώσουν καρπούς, την ανάγκη συστηματικότητας, όπως και την πιθανότητα της απειλής του εξευγενισμού.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΕΤΑΙΡΩ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΕΙΣ

Μετά από αυτή την απόπειρα κωδικοποίησης, αξιολόγησης και ανίχνευσης κάποιων προεκτάσεων της δραστηριοποίησης, βλέπουμε πως τα αλληπάληλα ευρήματα που προκύπτουν, επιβεβαιώνουν κάποιες περιοχές που συζητάμε εξ αρχής και ορίζουν με τη σειρά τους άλλες, που ανά σημεία βρίσκονται σε αλληλο-διαπλοκή.

Βλέπουμε – μέσα από το προς μελέτη παράδειγμα- ότι αυτού του είδους οι καλλιτεχνικές πρακτικές καταφέρνουν πράγματι να αποκαταστήσουν χώρους ομάδων «χωρίς φωνή» στ' αυτά των «τολμηρών» που επισκέπτονται την Ομόνοια για να τους γνωρίσουν - με μεγαλύτερη ένταση στις περιπτώσεις εκείνων που εμπλέκονται περαιτέρω στη δραστηριοποίηση. Ακόμα και το βίωμα μιας επιτόπιας παράστασης – ως λιγότερο «ισχυρό» από την εμπλοκή σε κάποια δράση- φαίνεται αρκετό για να δημιουργήσει νέα σχέση με τον τόπο και να ενισχύσει μια διευρυμένη αντίληψη αυτού.

Τα υποκείμενα αυτών των χώρων, διαφοροποιούνται σε σχέση με το πώς αντιλαμβάνονται αυτή την αποκατάσταση. Στην προκειμένη περίπτωση, ομάδα με μειωμένη φωνή εν προκειμένω ίσως μπορούμε να θεωρήσουμε και τους επιχειρηματίες – δεδομένων των χαρακτηριστικών της περιοχής και της ιδιαίτερα αρνητικά κατασκευασμένης εικόνας της - χωρίς σε καμία περίπτωση να εξισώνονται (όσον αφορά αυτό το ζήτημα) με τους αλλοεθνείς θαμώνες.

Οι επιχειρηματίες αντιλαμβάνονται της δραστηριοποίηση ως μέσο αύξησης της εμπορικής κίνησης, αλλά και ζωντανέματος της «γειτονιάς» τους – ενώ αναγνωρίζουν σε ένα βαθμό και απολαμβάνουν τους εαυτούς τους στο καλλιτεχνικό έργο, αφού απεικονίζονται ευθέως και εν γνώσει τους. Αντίθετα, τα λιγοστά στοιχεία που έχουμε για τους θαμώνες της πλατείας – τα οποία μας οδηγούν σε διστακτικά συμπεράσματα σε σχέση με την ομάδα αυτή – δε δείχνουν κάτι τέτοιο.

Η συνολική παρουσία στην περιοχή είναι αυτή που μοιάζουν να μετρά αισθητά περισσότερο στην περιοχή. Στην περίπτωση των επιχειρηματιών – της μακροβιότερης, στην πλειοψηφία της, ομάδας- θεωρούμε πως δεν επιδρά με όρους περαιτέρω σύνδεσης με το μέρος, αλλά ως τόνωση ενός ήδη υπάρχοντος αισθήματος και κυρίως, ως μία δύναμη που επιδρά θετικά στην καθημερινότητα. Στην περίπτωση των θαμώνων, όπως είδαμε, εκτιμάμε ότι λειτουργεί ως καταλύτης διάνοιξης πεδίων κοινωνικοποίησης και ψυχαγωγίας. Δεν υπάρχουν, ωστόσο, ενδείξεις αύξησης της ορατότητας και –κατ' επέκταση- της αναγνώρισης της ύπαρξης του άλλου μεταξύ των ομάδων «κατοίκων» - κάτι για το οποίο ενδέχεται να έχει μερίδιο ευθύνης και τα χαρακτηριστικά του τόπου που αναφέραμε προηγουμένως.

Όσον αφορά το πεδίο των σχέσεων, βλέπουμε πως σχηματίζεται «κοινότητα» με την ευρεία έννοια του όρου. Ωστόσο, αυτό δεν αποτελεί ουσιαστική επιβεβαίωση της υπόθεσης μας – αντίθετα, η μικρή επαναληψιμότητα στην παρουσία ατόμων, η έλλειψη ποικιλομορφίας, η απουσία κατοίκων ως ενεργητικά εμπλεκόμενων και τα χαμηλά ποσοστά υλοποίησης πρωτοβουλιών εκ μέρους των συμμετεχόντων δείχνει πως τελικά

μιλάμε περισσότερο σε επίπεδο εμπλοκής (που δεν μπορούμε να χαρακτηρίσουμε συστηματική) παρά συγκρότησης σχέσεων μεταξύ ετερόκλιτων στοιχείων και ενεργής συμμετοχής σε άτυπο σύνολο.

Αυτό δε θεωρούμε ότι είναι απαραίτητα κακό – ωστόσο, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε ότι καταλήγει τελικά σε μια εσωστρεφή συνθήκη σχετίζεσθαι. Αν αντιληφθούμε αυτή τη διαπίστωση σα «δείκτη» αναγκών, μπορούμε να επαναφέρουμε την έννοια του ενδιαμέσου χώρου και διστακτικά να την προεκτείνουμε: Απελευθερωνόμενοι από τη στόχευση της δημιουργίας ενός δυναμικού πεδίου σχετίζεσθαι, που θα επιχειρήσει να εμπλέξει σε μια κοινή κατάσταση τις ομάδες που βρίσκονται στο χώρο, βλέπουμε ακόμα πιο καθαρά τη δυνατότητα που συζητάμε: Εναν δυναμικός και ανοικτός καταλύτης «εν κινήσει» που δε συσπειρώνει - όπως η απειλή ή μια αναγνωρισμένη, κινητήριοις αξία - αλλά, «τρυπώνοντας» σε χώρους άλλων ομάδων, κινητοποιεί αλληλεπιδράσεις που γεννούν τελικά επί μέρους σχέσεις. Οι σχέσεις αυτές καλοδέχονται δοκιμές και αποκαλύπτουν ανάγκες, που με τη σειρά τους τροφοδοτούν δράσεις και κατασκευές.

Τελικά, οι αρχικά ορισμένες ως δύο πτυχές της συνύπαρξης, αποκαλύπτονται ως έννοιες σε διαρκή διάλογο, οδηγώντας στα εξής αναδυόμενα στοιχεία που θεωρούνται σημαντικά:

Πρώτον, η έννοια του ενδιαμέσου χώρου ως κατ' εξοχήν πρακτική της συνύπαρξης, ως χώρου αναγνωριστικού, ως πιθανού χώρου διάνοιξης σχέσεων, δυναμικής από κοινού ανακάλυψης και δημιουργίας με το όποιο άλλο.

Δεύτερον, η εκπομπή μηνυμάτων αόρατων πρακτικών συνύπαρξης και συλλογικών αποκρίσεων (με επιφυλάξεις) ως τροφοδότης νέων φίλτρων ανάγνωσης του χώρου

Τρίτον, η συνενωτική διάσταση μιας κοινής εορταστικής συνάντησης με κέντρο έναν – έστω και προσωρινά – από κοινού νοηματοδοτημένο δημόσιο χώρο, σημείο συνάντησης και αναφοράς.

Τέταρτον, ο στοχασμός πάνω στην έννοια του τόπου (ως δικτύου αόρατων σχέσεων) και μιας διευρυμένης έννοιας του κατοίκου, που υπερβαίνει το προφανές και κοντράρεται με το εκ των άνω «επιθυμητό».

Προς τέτοιες κατευθύνσεις, αλλά και προς μεγαλύτερο αφουγκρασμό των συνομιλητών τους και -κατ' επέκταση- προς μεγαλύτερη ευκαμψία ως προς το περιεχόμενο και τον τρόπο των προσεγγίσεων τους (κάτι που, δε θεωρούμε ότι είναι εύκολο, για πολλούς λόγους), μεγαλύτερη συστηματικότητα και διάρκεια παρουσίας και δράσεις επαναλαμβανόμενες και με σαφέστερο πλαίσιο είναι που πρέπει να κινηθούν τέτοιου

είδους πρακτικές – μιλώντας πάντα για το πώς μπορούν να συνεισφέρουν σε τοπία συν-
ύπαρξης, όπως αυτά που συζητάμε.⁵²

Σε μια αναζήτηση ευρύτερων συμπερασμάτων για το ζήτημα, έχει νόημα να αναρωτηθούμε πάνω στη διεύρυνση μιας τέτοιας διερεύνησης: Αν μία περίπτωση επιτυγχάνει σε κάποια σημεία στην περιοχή της Ομόνοιας, τότε τι γίνεται με άλλες περιπτώσεις, σε άλλες περιοχές; Αντλώντας από την απόπειρα κωδικοποίησης και αξιολόγησης της δραστηριοποίησης, εκτιμάμε πως δεδομένου ότι εντοπίζονται κάτοικοι που θεωρούν την περιοχή της Ομόνοιας «γειτονιά τους», πιθανές συγκρίσεις με περιοχές που θεωρούνται «υποβαθμισμένες» και «επικίνδυνες», αλλά βρίσκονται πλησιέστερα στην έννοια της γειτονιάς, δε φαντάζουν άστοχες. Ίσως, λοιπόν, να είχε νόημα μια χαρτογράφηση και σύγκριση συγγενών δραστηριοποιήσεων, με κριτήριο το χαρακτηρισμό των περιοχών δραστηριοποίησης ως τέτοιων, όπως και την παρουσία αλλοεθνών πληθυσμών. Μια τέτοια κίνηση με τη σειρά της θα «ξεκλειδώνει» μια σειρά από πιθανούς παράγοντες συγκρίσεων, στα δύο μέρη της εξίσωσης (περίπτωση δραστηριοποίησης – περιοχή), οδηγώντας σε έναν χάρτη – μητρώο.

Όσον αφορά στο ζήτημα του τόπου, η περίπτωση της Ομόνοιας και η αποκάλυψη αναπάντεχων δυναμικών, δείχνει, λοιπόν, πως ακόμα και η ανάγνωση του μέσα από το φίλτρο που έχουμε ήδη θέσει θα φέρει στην επιφάνεια τοπία με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Ωστόσο, ένα προτεινόμενο κριτήριο και εδώ μπορεί να είναι το κατά πόσο υπάρχει αλληλο-διαπλοκή στις σχέσεις αλλοεθνών και ντόπιων, το αν υπάρχει κάποιο κοινό σημείο αναφοράς που μοιράζονται διαφορετικές ομάδες (και άρα μπορεί να λειτουργήσει ευνοϊκά ως χώρος συναντήσεων και αλληλεπιδράσεων), το αν υπάρχει μικρή ή μεγάλη ροή «εξωτερικών» πληθυσμών σε σχέση με όσους βρίσκονται συστηματικά στην περιοχή, όπως και το αν υπάρχουν ομάδες κατοίκων που ήδη εργάζονται συλλογικά προς κατευθύνσεις συνύπαρξης.

Στο μέρος των δραστηριοποιήσεων, πιθανά κριτήρια που θα έπρεπε να λάβουμε υπόψη είναι το αν η καλλιτεχνική πρακτική εκκινεί και υλοποιείται από πολιτιστικά ιδρύματα/ μεγάλες καλλιτεχνικές διοργανώσεις⁵³ ή από συμπράξεις της ίδιας της κοινωνικής βάσης (και κατ' επέκταση τα μέσα, το χρόνο και η συστηματικότητα παραμονής στο πεδίο), το καλλιτεχνικό είδος και το περιεχόμενο του συνόλου των δράσεων, το αν υπάρχει σταθερός χώρος (και άρα παρουσία) στην περιοχή.

⁵² Αφήνοντας έξω από τη συζήτηση δυσάρεστες όψεις μιας «εργαλειακής» αντίληψης της τέχνης – που έχουν σημασία, αλλά υπερβαίνουν το πλαίσιο αυτής της εργασίας – και λαμβάνοντας υπόψη τη θολή περιοχική προσωπικών στοχεύσεων εντός της οποίας κινούνται αυτές οι πρακτικές

⁵³ Ο διαχωρισμός έγκειται στο ποιος παίρνει την πρωτοβουλία – και άρα χρηματοδοτεί, σε αυτές τις περιπτώσεις, συνεχόμενα και, επομένως, έχει τη δυνατότητα να επιβάλει ή ενισχύσει τοιουτοτρόπως τις πρακτικές και αντιλήψεις που προτιμά. Με εξαίρεση τις ομάδες που εκκινούν πολύ συνειδητά –συνήθως από τον ελευθεριακό χώρο– σε μια λογική χρηματοδότησης με ελεύθερη συνεισφορά και συχνά δρουν σε κατειλημμένους χώρους (π.χ. θέατρο Εμπρός), οι υπόλοιπες ανεξάρτητες καλλιτεχνικές ομάδες, συνήθως επιλέγουν το τι θέλουν εκείνες να κάνουν και στη συνέχεια, αναζητούν χρηματοδότηση από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς – συχνά συνδυαστικά με πολλές ώρες μη πληρωμένης εργασίας. Το ζήτημα της χρηματοδότησης των ομάδων είναι, όπως ήδη είδαμε, δυστυχώς, σημαντικό.

Σε μια τέτοια περίπτωση, επίσης, εκτιμούμε πως δεν πρέπει να μείνουν απέξω πιθανές σχέσεις και δικτυώσεις μεταξύ των περιπτώσεων, καθώς και ο παράγοντας του εξευγενισμού: «Σε ποιο βαθμό οι καλλιτέχνες θα εμπλακούν ουσιαστικά με το δημόσιο χώρο και τις συγκρούσεις του και δεν θα γίνουν απλά μέρος ενός χάπενινγκ αστικού εξευγενισμού στις επιταγές του culture & city marketing και του gentrification;» (Ζευκίλη, 2017)



Στιγμιότυπο από τη δράση στην οδό Ξούθου

Κλείνοντας με τις σκέψεις αυτές, δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε, έστω και συνοπτικά, στο εξής «παράδοξο»: Το ζήτημα της χρηματοδότησης. Προκειμένου να εξασφαλιστούν πόροι για να μπορούν αυτές οι πρακτικές να εκπληρώσουν το μέγιστο των δυνατοτήτων τους, συχνά αναζητούν χρηματοδότηση και από ιδιωτικές πηγές. Παρότι αυτό εξασφαλίζει συχνά την ποιότητα της δραστηριοποίησης, έρχεται σε αντίθεση με τις

δυνατότητες που συζητάμε, μιας και μια τέτοια κίνηση μετατοπίζει το επίπεδο δράσης μια ομάδας εγγύτερα σε αυτό του χρηματοδότη της και μακρύτερα από τις ομάδες της κοινωνικής βάσης με τις οποίες αλληλεπιδρά. Ταυτόχρονα, αυτό μπορεί να οδηγήσει σε έμμεσες ή άμεσες παρεμβάσεις προς επιθυμητές κατευθύνσεις εκ των άνω (από περιοχές δράσης μέχρι το περιεχόμενο και στην αισθητική της δραστηριοποίησης). Πρόκειται για ένα σύνθετο ζήτημα, που δεν μπορούμε να συζητήσουμε εδώ εκτενώς – όμως, έχει σημασία.

Μια επίσκεψη στην περιοχή ενάμισι χρόνο μετά από την τελική παράσταση, δίνει την εικόνα μιας πλατείας που διανύει «σιωπηλά» τη 10^η ανάπλαση της. Οι θαμώνες της λείπουν από καιρό – ίσως, κάποιοι από αυτούς να βρίσκονται στην πλατεία Βικτωρίας, μια πλατεία που οι αλλοεθνείς επίσης δείχνουν να θεωρούν «ανεκτική». Μένουν πίσω οι σχέσεις με τους κατοίκους των στοών που πολύ πιο σπάνια πια επισκεπτόμαστε, οι εικόνες και οι εμπειρίες που όσοι/ες εμπλακήκαμε κατακτήσαμε από κοινού – αλλά κυρίως, ίσως, η καλλιέργεια ενός κοινού κώδικα αντίληψης για την πόλη και των σχέσεων μας εντός της, τον οποίο παλεύουμε να τροφοδοτούμε και να εμπλουτίζουμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξένη Βιβλιογραφία

Borrupt, T. (2016). Creative Placemaking: Arts and Culture as a Partner in Community Revitalization. *Fundamentals of Arts Management, University of Massachusetts*.

Cohen, A. P. (2001 [1985]). *The symbolic construction of community*. Taylor & Francis e-Library.

Guetzkow, J. (7-8 Ιουίου, 2002). How the Arts Impact Communities: An introduction to the literature on arts impact studies. *Taking the Measure of Culture Conference, Center for Arts and Cultural Policy Studies, Princeton University*.

Harvey, D. (2013 [2012]). *Εξεγερμένες πόλεις: Από το δικαίωμα στην πόλη στην επανάσταση της πόλης, μεταφ. Κατερίνα Χαλμούκου*. Αθήνα: ΚΨΜ.

Karp, I. (1992). Introduction. Στο I. Karp, C. M. Kreamer, & S. Lavine, *Museums and Communities : The Politics of Public Culture* (σσ. 1-17). Washington: Smithsonian Institution Press.

Kwon, M. (2002). *One place after another: Site-specific art and locational identity*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

Lefebvre, H. (1991 [1974]). *The Production of Space*. Translated by Donald Nicholson-Smith, Oxford UK & Cambridge USA: BLACKWELL.

Lefebvre, H. (2007 [1968]). *Δικαίωμα στην πόλη*. Μτφ: Π. Τουρνικιώτης- Κ. Λωράν, Αθήνα: ΚΟΥΚΙΔΑ.

Massey, D. (1991). The political place of locality studies. *Environment and Planning (vol 23)*, σσ. 267-281.

Massey, D. (1994). *Space, Place and Gender*. Oxford: Polity.

McAuley, G. (2005). Site-specific Performance: Place, Memory and the Creative Agency of the Spectator. *Arts: The Journal of the Sydney University Arts Association (Vol 27)*.

Miles, M. (1997). *Art, Space and the City / public art and urban futures*. London&New York: Routledge.

OAC. (2002). *Community Arts Organizations Program Guidelines*. Ontario Arts Council.

Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal 58*, σσ. 99-108.

Purcell, M. (2013). Possible Worlds: Henri Lefebvre and the Right to the City. *JOURNAL OF URBAN AFFAIRS, Volume 36, Number 1*, σσ. 141-154.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of american community*. New York: Simon & Schuster.

Stern, M. J., & Pray, K. L. (2014). Measuring the outcomes of creative placemaking. *The Role of Artists and the Arts in Creative Placemaking* (σσ. 84-97). Baltimore: Goethe Institute.

UrbanDig Project. (2017). *Urban Resilience Indicators: Defining Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats in the case of Omonia Square and Market*. Athens: 100 Resilient Cities.

Valentine, G. (2007, Φεβρουάριος). Theorizing and Researching Intersectionality: A Challenge for Feminist Geography. *The Professional Geographer* (vol 59, issue 1), σσ. 10-21.

Verschelden, G., Eeghem, E. V., Steel, R., De Visscher, S., & Dekeyrel, C. (2012, Μαΐου 23). Positioning community art practices in urban cracks. *International Journal of Lifelong Education (Routledge)*, σσ. 277-291.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αλεξανδρή, Γ. (2013). Ανιχνεύοντας τις τάσεις του «εξευγενισμού» στο κέντρο της Αθήνας: η περίπτωση του Μεταξουργείου. Στο Θ. Μαλούτας, Γ. Κανδύλης, Μ. Πέτρου, & Ν. Σουλιώτης, *Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα* (σσ. 189 -210). Αθήνα: ΕΚΚΕ - Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Ανδριόπουλος, Θ. (2015, Δεκέμβριος). Η Ομόνοια ως όριο και ως αφηγητής. *Athens Social Atlas*.

Alternative Tours of Athens. (2015). *Συμμετοχικός σχεδιασμός στο οικόπεδο Μενάνδρου, Βερανζέρου και Ίουθου*. Αθήνα.

Βαΐου Ντίνα (επιστ. υπεύθ.) και συν. (2007). *Διαπλεκόμενες καθημερινότητες και χωροκοινωνικές μεταβολές στην πόλη-μετανάστριες και ντόπιες στη γειτονιά της Αθήνας*. Αθήνα: ΕΜΠ-Σχολή Αρχ. Μηχανικών.

Βαΐου Ντίνα (επιστ. υπεύθ.) και συν. (2007β). *Ανάπτυξη μεθοδολογικών εργαλείων για τη συγκριτική έρευνα της γειτονιάς σε μεγάλες πόλεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα: Αθήνα: ΕΜΠ-Σχολή Αρχ. Μηχανικών.

Βαΐου, Ν. (2013). Γειτονιές στο κέντρο της πόλης: αφηγήσεις και κλίμακες συνύπαρξης στην Κυψέλη. Στο Θ. Μαλούτας, Γ. Κανδύλης, Μ. Πέτρου, & Ν. Σουλιώτης, *Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα* (σσ. 171-188). Αθήνα: ΕΚΚΕ & Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Γέροντα, Α. (2015). Ο χρόνος, η παρουσία και το βίωμα του δημόσιου χώρου ως συνέπεια των σχεδιαστικών πρακτικών στην πόλη. Στο *Urban Conflicts* (σσ. 73-84). Θεσσαλονίκη: Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη.

Δεμερτζής, Ν. (Άνοιξη 2000). Παγκοσμιοποίηση, κοινότητα και δημόσιος χώρος. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας* (Τεύχος 4).

Ηλιοπούλου, Ε. (2015). Χωρικές αναπαραστάσεις της σύγκρουσης: Το παράδειγμα της διαιρεμένης Λευκωσίας. Στο *Urban Conflicts* (σσ. 85 - 98). Θεσσαλονίκη: Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη.

Καλαντζοπούλου, Μ., Κουτρολίκου, Π., & Πολυχρονιάδη, Κ. (2011, Μάιος 5). Ο κυρίαρχος λόγος για το κέντρο της Αθήνας.... *encounter Athens*.

Κιμισκίδης, Μ. (2010). *Διπλωματική εργασία: Η πλατεία ως αναπόσπαστο στοιχείο πολεοδομικού σχεδιασμού στην Ελλάδα και στην Ευρώπη: Ιστορική, κοινωνική και λειτουργική θεώρηση- νέες προοπτικές*. Βόλος: Επιβλέπων: Αλέξιος Δέφνερ, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: "Πολεοδομία - Χωροταξία", Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Κυριαζή, Ν. (2011). *Η κοινωνιολογική έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: πεδίο.

Λυκογιάννη, Ρ. (2011). Ένας απολογισμός για το έργο του Lefebvre. *1ος κύκλος Σεμιναρίων Ριζοσπαστικής Γεωγραφίας*. Αθήνα.

Μαλούτας, Θ. (2013). Η υποβάθμιση του κέντρου της Αθήνας και οι επιλογές περιοχής κατοικίας από τα υψηλά και μεσαία στρώματα. Στο Θ. Μαλούτας, Γ. Κανδύλης, Μ. Πέτρου, & Ν. Σουλιάτης, *Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα* (σσ. 29-51). Αθήνα: ΕΚΚΕ/ Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Ruchner, W. (2011). *Μια Εισαγωγή στην Επιστήμη του Θεάτρου*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Σταυρίδης, Σ. (2002). *Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Χατζημικάλης, Κ. (2013). Ο διεθνής ρόλος της Αθήνας, το έλλειμμα σχεδιασμού για το δημόσιο συμφέρον και το κέντρο της πόλης. Στο Θ. Μαλούτας, Γ. Κανδύλης, Μ. Πέτρου, & Ν. Σουλιάτης, *Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα* (σσ. 329-346). Αθήνα: ΕΚΚΕ/ Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Χατζημικάλης, Κ. (2013, Ιούλιος/ Αύγουστος). Οι φαντασιώσεις για τη "νέα κεντρικότητα". *Αρχιτέκτονες, τεύχος 4*.

Ηλεκτρονική αρθρογραφία

Karageorgos, L. (2017, 11 20). New hotels, units boosting gentrification of Omonia-Metaxourgio axis in central Athens. *www.naftemporiki.gr*. Ανάκτηση από New hotels, units boosting gentrification of Omonia-Metaxourgio axis in central Athens.

Αναγνωστοπούλου, Β. (2018, 03 21). *www.cnn.gr*. Ανάκτηση από Πάμε στην Ομόνοια για καφέ;: <http://www.cnn.gr/focus/story/44881/pame-stin-omonoia-gia-kafe>

Ανανιάδου-Τζημοπούλου, Μ., & Καραδήμου-Γερολύμπου, Α. (. (2009). *Πλατείες της Ευρώπης. Πλατείες για την Ευρώπη*. Τμήμα Αρχιτεκτόνων - Πολυτεχνική Σχολή & Διατμηματικό ΠΜΣ Αρχιτεκτονικής Τοπίου, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη: Ζήτη.

Γιάνναρου, Λ., Καρανάτση, Έ., & Ονισένκο, Κ. (2008, 09 14). Οι πλατείες το βράδυ γίνονται απειλητικές. *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*.

Ζευκίλη, Δ. (2017, 05 17). Ο δημόσιος χώρος είναι το νέο καλλιτεχνικό φετίχ. *athinorama.gr*.

Καραγιάννης, Ν. (1999, 12 12). Ποιές είναι οι επικίνδυνες γειτονιές της Αθήνας. *ΤΟ ΒΗΜΑ*.

Κετσιετζής, Κ. (2018, 03 21). *www.insider.gr*. Ανάκτηση από Αποκτά ξανά ζωή η Ομόνοια: <http://www.insider.gr/eidiseis/ellada/34942/apokta-xana-zoi-i-omonoia>

Ονισένκο, Κ. (2013, 04 27). Τραπεζάκια έξω, αλλά με πολλούς παραβάτες. *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*.

Ρηγόπουλος, Δ. (2014, Φεβρουάριος 08). Η αναγέννηση της Ομόνοιας του Τσίλλερ. *Η Καθημερινή*.

Σαρηγιάννης, Γ. (Ιανουάριος 1994). Αθηναϊκό σταυροδρόμι. Η κοινωνική σύνθεση και οι χώροι συναθροίσεων των Αθηναίων στην πολύπαθη πλατεία. *Επτά Ημέρες, Η Καθημερινή, 23ο τεύχος*

Τζαναβάρα, Χ. (2018, 04 12). *www.efsyn.gr*. Ανάκτηση από Η πλατεία με τα εννιά πρόσωπα: <http://www.efsyn.gr/arthro/i-plateia-me-ta-ennia-prosopa>

Τράτσα, Μ. (2012, Ιανουάριος 15). «Φαντάσματα» στο κέντρο της Αθήνας. *Το Βήμα*.

Φαρμακόρη, Κ. (2018, 03 21). *www.lifo.gr*. Ανάκτηση από Η Ομόνοια αλλάζει, αλλά και πάλι δεν είναι αρκετό Πηγή: [www.lifo.gr: http://www.lifo.gr/articles/athens_articles/111861](http://www.lifo.gr/articles/athens_articles/111861)

Χαραλαμπίδου, Β. (2001, 02 25). Οι μεταμορφώσεις της πλατείας Ομοנוίας. *Το Βήμα*.

Χατζηγεωργίου, Ά. (2010, Ιούνιος 12). «Φύτεψαν» και άλλο τσιμέντο στην Ομόνοια. *Ελευθεροτυπία*.

Χατζημιχάλης, Κ. (2014, 11 30). Το ναυάγιο του Rethink Athens;. *Η αυγή*.

Η Ομόνοια του 21ου αιώνα. (1999, 07 13). *ΤΑ ΝΕΑ*.

Ηλεκτρονικές πηγές

www.urbandigproject.org.

www.asda.gr. (2018, 04 04). Ανάκτηση από Ομόνοια-Χαυτεία:

<http://www.asda.gr/elxoroi/omonoia.htm>

www.culture2000.tee.gr. (2018, 03 28). Ανάκτηση από Ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας και ανάπλαση του ιστορικού της κέντρου. :

http://www.culture2000.tee.gr/ATHENS/GREEK/BUILDINGS/BUILD_TEXTS/B180_t.html

www.euro2day.gr. (2018, 04 09). Ανάκτηση από Δήμος Αθηναίων: Αναπροσαρμοσε τα τέλη κατάληψης δημοσίου χώρου:

<http://www.euro2day.gr/news/economy/article/1468764/dhmos-athhnaion-anaprosarmose-ta-telh-katalhpshe-dh.html>

www.iefimerida.gr. (2018, 04 09). Ανάκτηση από «Τραπεζάκια έξω» σε Ομόνοια και Βικτώρια σχεδιάζει ο δήμος Αθηναίων:

<http://www.iefimerida.gr/news/52518/%C2%AB%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%B6%CE%AC%CE%BA%CE%B9%CE%B1-%CE%AD%CE%BE%CF%89%CF%83%CE%B5-%CE%BF%CE%BC%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B2%CE%B9%CE%BA%CF%84%CF%8E%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CF>

www.protothema.gr. (2018, Μάιος 30). Ανάκτηση από Φοιτητική εστία θα γίνει το πρώην ξενοδοχείο "La Mirage" στην Ομόνοια:

<https://www.protothema.gr/greece/article/236252/foithtikh-estia-tha-ginei-to-prohn-ksenodoxeio-la-mirage-sthn-omonoia-/>

www.rethinkathens.org. (2018, 04 10). Ανάκτηση από Συχνές Ερωτήσεις:

<http://www.rethinkathens.org/gre/faq>

Okra, A. γ. (2018, 04 05). www.rethinkathenscompetition.org. Ανάκτηση από One Step Beyond/ phase 2/ Rethink Athens towards a new city centre:

http://www.rethinkathenscompetition.org/uploads/proposal_entries/pdf_results_2/AB30273512/Rethink%20Athens2-AB30273512-11.pdf

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Σελίδα	Πηγή/Φωτογράφος
8	https://projectrowhouses.z2systems.com/np/clients/projectrowhouses/eventRegistration.jsp?event=16&
10 , 73	http://www.newgeography.com/content/005916-the-significance-public-art-its-space-people-s-spaces-people-s-choices
14, 42, 43	Αρχείο UrbanDig
15	https://www.synathina.gr/el/%CE%BD%CE%AD%CE%B1/784-%CE%B5%CE%BE%CE%B5%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CF%8E%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7-%CE%B2%CE%B9%CE%BA%CF%84%CF%8E%CF%81%CE%B9%CE%B1.html
21	http://agapimenesdekaeties.blogspot.com/2014/11/blog-post_33.html
24	https://www.iefimerida.gr/news/132375/%CE%B5%CF%84%CF%83%CE%B9-%CE%B8%CE%B1-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CE%BF%CE%BC%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1%E2%80%93%CF%80%CF%89%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%BF%CF%81%CF%86%CF%8E%CE%BD%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%AD%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%BF-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%80%CE%B1%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CF%89%CF%82-%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BD%CE%B5
28	https://www.madeingreece.news/nea/video/kalhmera-a8hna-ena-kataplhtiko-bint
29, 45, 46, 56, 64,70,93,94, 95	Irina Vosgerau
55, 65	Προσωπικό αρχείο
79	Ματίνα Μαγκού

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Ζήτημα που αναδύεται	Απόσπασμα συνέντευξης	Κάτοικος
Σύνδεση με τον τόπο	«Επιμένω (μετά τη βάρδια του) να κάθομαι στην Ομόνοια γιατί τη θεωρώ σπίτι μου (...)Είμαστε μια πιάτσα ταξιτζήδων που μας αρέσει να κρατήσουμε ζωντανή την Ομόνοια (...) Θα μπορούσα να χω βγάλει 20-30 ευρώ παραπάνω κι όμως επιμένω να 'ρχομαι εδώ»	Φ., Έλληνας, 35 χρόνια στην Ομόνοια
	«Υπάρχει μεγάλο πρόβλημα (...) αλλά εδώ είμαι ταξιτζής 35 χρόνια (...) Θα φύγω εγώ από τον τόπο της δουλειάς μου;; (...) Κατεβαίνει και καλός κόσμος»	Αγ., Έλληνας, γύρω στα 60, 15-20 χρόνια στην Ομόνοια
	«Ένα μέρος πολυσύχναστο το οποίο θυμίζει... κωλοχανείο. Γενικότερα θες απολύμανση μετά ερχόμενος στην Ομόνοια (...) Στην Ομόνοια μπορείς να δεις τα πάντα. Είναι σαν..πως να το πω..σαν πηγάδι ανθρώπων!(...) Είναι από μόνη της ένα θεατρικό, δηλαδή να στήσεις μια κάμερα και να τα' αφήσεις εκεί και απλά να γράφει»	Αγ, Ελληνίδα, γύρω στα 25, Υπάλληλος τηλεφωνίας σε έξοδο μετρό, λίγο καιρό στην Ομόνοια
	Στην ερώτηση αν έρχεται συχνά στην Ομόνοια: «Όχι συχνά..Σήμερα έχουμε ραντεβού εδώ...(..) Δεν είναι σωστό κατάσταση(...) είναι περισσότερο βρόμικο εδώ, λόγω κρίσης(...) 2004 ήτανε πιο καλύτερη. Διαφορετικό ήτανε..Κάθε ένα ήτανε χαμόγελο. Πάνω απ' όλα (...) Τώρα..χωρίς λόγο τσακώνονται, έχουμε φασαρία..Γι' αυτό δε μ' αρέσει..Φοβούμαστε από ζωή»	F., Πακιστανός, γύρω στα 35, από το 2004 στην Ελλάδα, μένει στα Καμίνια
	«(Ερχόμαστε στην Ομόνοια) για να δούμε φίλους. (...) τι μπορούμε να κάνουμε; Δεν έχουμε δουλειά (...) εδώ βρίσκουμε όλους μας τους φίλους, γι' αυτό ερχόμαστε εδώ (...) Προσπαθώ (να μιλήσω με ανθρώπους εδώ), αλλά μας αγνοούν (...) μας λένε «μαύρας». Στους Έλληνες δεν αρέσουν «οι μαύρας» (γελάει) (...) Καθόμαστε εδώ κάποιες φορές 2 ώρες, 3 ώρες (κατά τη διάρκεια της μέρας)»	Y&F, Πακιστανοί, γύρω στα 30, βρέθηκαν μαζί στη φυλακή στη Δράμα για 6 μήνες, βρίσκονται λίγο καιρό στην Αθήνα, μένουν στη Μεταμόρφωση και στον Πειραιά (μετάφραση από τα Αγγλικά)

	<p>«Κανένας αστυνόμος- και να μου συμβεί κάτι, και να φωνάξω, ποιος; Λες να με βοηθήσουνε; Κανένας (...) Αλλά που αλλού να πάω; Δεν έχω που αλλού να πάω (...) Τόσες μέρες μέσα στο σπίτι με μια άρρωση που είναι συνέχεια «Ωχ ωχ αχ αχ». Κι έρχεσαι εδώ λίγο να ξεσκάσεις»</p>	Αγ, Βουλγάρα, γύρω στα 60, στην Ελλάδα από το 1999, παντρεμένη με Έλληνα
	<p>«Εμένα μ' αρέσει. (...) Πολύ κόσμος, ελευθερία πολύ εδώ (...) Εμένα δεν φοβάμαι από ξένοι, ξένοι σαν εμένα, τι να μου κάνει αυτός;»</p>	Αγ, Βουλγάρα, γύρω στα 55, 4 χρόνια στην Ελλάδα, 2 στην Αθήνα
<p>Συλλογικές αποκρίσεις και πρακτικές αλληλοϋποστήριξης στη σκιά της Πολιτειακής απουσίας</p>	<p>«Δεν θα μπορούσα να είμαι εδώ - επειδή έχω καλή σχέση με τα παιδιά (κάνει μια κυκλική κίνηση με τα χέρια, υπονοώντας τα μαγαζιά γύρω από την Ομόνοια), είμαι εδώ»</p>	Κ., Μουσουλμάνος από τη Θράκη, ετών 49 20 χρόνια εργαζόμενος στο ίδιο σημείο σε πεζοδρόμιο της Ομόνοιας
	<p>«Κι όταν έφυγε το δικαστήριο ειδικά από δω, εδώ μέσα γινότανε διακίνηση ναρκωτικών και τέτοια.. Πολύ έντονα... (...) Αυτό -κάποια στιγμή πήραμε το νόμο στα χέρια μας, βάλουμε μια πόρτα να κατεβαίνει να κλείνει στη στοά - γιατί μέχρι τότε ήταν ανοιχτή η στοά»</p>	Π., Έλληνας, ετών 59 Στην Ομόνοια από το 1988
	<p>«Μας ρωτάνε.. τι κάνετε; (...) Έχουμε κάνει άπειρες... Πήγαμε στο τμήμα, στο 4^ο πάνω από 10 φορές, πήγαμε στο Δήμο.. ήρθε ο ίδιος η δήμαρχος ο Καμίνης τελευταία, αλλά του ζητήσαμε να κάνει μια βόλτα τελευταία, όπου δε δέχτηκε, κάθισε μόνο στο πατάρι του Βενέτη (...) κι όπως ήρθε με την κουρσάρα του, έτσι έφυγε»</p>	Θ., Έλληνας, γύρω στα 60, Στην Ομόνοια από το 1979
	<p>«Προχτές εδώ (...) του Ινδού (άλλου μαγαζάτορα της στοάς) (...) μπαπ του βουτάν την τσάντα (...) μπαπ έπεσε ξύλο, μπήκα εγώ στη μέση (...) άρχισε αυτός και κοπάναγε, «κάτσε ρε» του λέω «γιατί άμα θα σε δούνε</p>	Θ., Έλληνας, ετών 65, στην Ομόνοια από το 1964

	<i>τώρα εδώ θα πας κι αυτόφορο (...) και δε σε συμφέρει γιατί έχεις το μαγαζί σου»</i>	
	<i>«Αλληλεγγύη δεν νομίζω ότι νιώθουμε μεταξύ μας, απλώς δεν τσακωνόμαστε» (αναφορά σε συναδέλφους ταξιτζήδες εκτός της πιάτσας τους, ανεξαρτήτως εθνικότητας)</i>	Αγ., Έλληνας, γύρω στα 60, 15-20 χρόνια στην Ομόνοια
	<i>«Τότε (προ κρίσης) οι επαγγελματίες ήταν φίλοι.. Τώρα, δε νομίζω και πολύ» (αναφερόμενος σε διαφορετικές πιάτσες μαγαζιών τις Ομόνοιας)</i>	Αγ., Έλληνας, ετών 48, στην Ομόνοια από το 1978
Εκτιμήσεις σε σχέση με το φόβο και την εγκληματικότητα	<i>«Η Ομόνοια έχει αρκετά καθαρίσει. Έχω ένα φίλο αστυνομικό και μου είπε ότι «Σ' αυτή τη στοά έχω κάνει 800 συλλήψεις». Και τώρα – το βλέπω- έρχονται άνθρωποι, τρώνε εδώ στο εστιατόριο, πίνουνε το ουζάκι τους.»</i>	Ε., Ελληνίδα, ετών 55, Λίγους μήνες ιδιοκτήτρια μαγαζιού στην περιοχή
	<i>«Για μένα δεν έχει καθαρίσει ακόμα (...) Ξέρεις πότε καθάρισε η περιοχή, μμ φιλοκαθάρισε; Όταν άνοιξαν τα σύνορα – τώρα με τους Σύριους άνοιξαν τα σύνορα- και φεύγανε και οι Μαροκινοί, φεύγανε και οι Αλγερινοί, φεύγανε όλοι και πηγαίνανε Αυστρία, Γαλλία, Αγγλία»</i>	Αγ., Έλληνας, γύρω στα 70, Από το 1967 στην Ομόνοια
	<i>«Μην προσπαθήσεις τώρα να περπατήσεις Μενάνδρου, όλ' αυτά τα στενά μέσα, είναι πρόβλημα..εκεί γίνεται ακόμα εμπόριο και ιστορίες.. (...) Αλλά (τα ναρκωτικά) πλέον δεν είναι το πρώτο θέμα (...) Ήταν πολύ χειρότερα»</i>	Φ., Έλληνας, 35 χρόνια στην Ομόνοια
	<i>«Πολλοί δυστυχώς δεν περνούν από δω. Θυμώνται τότε όπως είπες τα παλιά ας πούμε και φοβούνται να περάσουν. Λοιπόν, είναι ήρεμη στοά και όλοι εδώ εμείς εδώ πέρα οι μαγαζάτορες προστατεύουν τον κόσμο»</i>	Θ., Έλληνας, ετών 65, Στην Ομόνοια από το 1964
	<i>«Λοιπόν, σε πληροφορώ ότι αρχινάει σιγά σιγά να παίρνει τα πάνω της (...) Κατ' αρχήν σταματήσανε οι τσαντάκηδες να περνάνε από δω, τσαντάκηδες, ξέρεις τι</i>	Θ., Έλληνας, ετών 65, στην Ομόνοια από το

	<p>πάει να πει τσαντάκηδες; (...) Σταματήσανε εδώ μπροστά να πουλάνε σκονάκια (...) ξέρεις τι γινότανε; (...) μετά, σταματήσανε να κοιμόνται μέσα δω (...) ποτέ δεν περνούσε αστυνομία. Ε περνάει τώρα. Λόγω του ξενοδοχείου (Εννοεί το ξενοδοχείο στη Λυκούργου και Αθηνάς) (...) Έπαιρνα εγώ τηλέφωνο (...) και με γράφανε. Δεν προλαβαίνει να πάρει το ξενοδοχείο και 'φτάσαν αμέσως»</p>	1964
	<p>«Καθαρίσαμε (...) 5-6 μήνες πριν χάσει ο Σαμαράς τις εκλογές (...) λίγο πιο πριν - από την εποχή του Καραμανλή που παρέδωσε στον Παπανδρέου- εδώ είχε γίνει μόνο χρήση (εννοεί τα ναρκωτικά) (...) μέχρι που καταφέρανε και τους διώξανε, αλλά μη νομίζεις (...) πήγανε πιο δεξιά στην Κάνιγγος, πήγανε πιο χαμηλά στην πλατεία Βάθης (...) γινόταν ένας πανικός, φοβόσουν να έρθεις»</p>	Θ., Έλληνας, γύρω στα 60, στην Ομόνοια από το 1979
	<p>«Η άποψη των φίλων μου για την Ομόνοια έχει αλλάξει από τότε που άνοιξα αυτό το μαγαζί. Έχουμε φύγει από δω στις 12 τη νύχτα, έχουμε γλεντήσει- έτσι έρχονται όλο και περισσότερο. Και κάποιες φίλες μου που σκεφτόντουσαν «Α η Ομόνοια», έρχονται και βλέπουν ότι η Ομόνοια..Δε σε σκοτώνουν στην Ομόνοια (...)Δε νιώθω ανασφάλεια (...)Τώρα στα στενά παρακάτω δεν ξέρω»</p>	Ε., Ελληνίδα, ετών 55, λίγους μήνες ιδιοκτήτρια μαγαζιού στην περιοχή
Ζητήματα που θεωρούνται προβληματικά	<p>«Μεγάλο πρόβλημα με τις τουαλέτες. Εδώ γύρω, γύρω όπου βρει ο καθένας (...) Βρωμοκοπάει ο τόπος όλος έτσι (...) τώρα διορθώθηκε λίγο η κατάσταση μ' αυτές τις χημικές, λίγο (...) Εκεί πέρα άμα μπεις βγαίνεις με ηπατίτιδα (...) Αυτές είναι αίσχος, δεν είναι τουαλέτες αυτές»</p>	Γ., Έλληνας, γύρω στα 60, 15-20 χρόνια στην Ομόνοια
	<p>«Ζημιά στην Ομόνοια, στο κέντρο, έχει κάνει και το μετρό.. Γιατί..όταν κατεβαίνουν στην Ομόνοια ο κόσμος, βγαίνουν όλοι πάνω.»</p>	Αγ., Έλληνας, ετών 48, στην Ομόνοια από το 1978
	<p>«Κλείσαν οι στάσεις των λεωφορειών λόγω της επέκτασης του μετρό (...) Απαξιωθήκανε τα πάντα μετά»</p>	Θ., Έλληνας, γύρω στα 60, στην Ομόνοια από το 1979

<p>Η Σχέση με τον Ξένο «Άλλο»</p>	<p>«Πάντως για τους Αλβανούς (...) εγώ προσωπικά, έδωσα μπορώ να σου πω περίπου 2000 σουβλάκια, ίσως και παραπάνω, τα οποία, μου τα επιστρέψαν τα χρήματα όλοι. Υπεύθυνα, Εκτός από έναν κερατά»</p>	<p>Τ., Έλληνας, γύρω στα 70, Πολλά χρόνια στην Ομόνοια</p>
	<p>Για τους Σύριους: «Εδώ ήταν η στοά γεμάτη (...) Μόνο τα παιδάκια που έβλεπες να πούμε..(...) Τι να τα κάνεις... Μαζί μ' αυτά όμως (...) ερχόσαντε και κακοποιά στοιχεία..και μάλιστα και από τους ίδιους (...) Δηλαδή αυτοί οι άνθρωποι είχανε πέσει θύματα από τους ίδιους τους πατριώτες τους»</p>	<p>Θ., Έλληνας, γύρω στα 60, Στην Ομόνοια από το 1979</p>
	<p>«Οι περισσότεροι είναι οι Αλγερινοί..Οι Αλγερινοί και Μαρόκο..(...) Ξεκίνησαν με ένα δισάκι στον ώμο και σου λέει πάω στην Ελλάδα. Δουλεύει, για να βγάλει τον ύπνο του, να βγάλει το φαγητό του, μετά πέφτουμε στην πρέζα, κλέβουμε για ν' αγοράζουνε την πρέζα..(...) Εδώ που λες η παρέα, τον πλησιάζουν, γίνεται πρεζάκις και άμα γίνει πρεζάκις, τελείωσε»</p>	<p>Αγ., Έλληνας, γύρω στα 70, Από το 1967 στην Ομόνοια</p>
	<p>Για μαγαζί της περιοχής με μη – Ελληνίδα υπεύθυνη «Να μιλήσω τώρα με την Ταμάρα..Από που κι ως που διευθύντρια η Ταμάρα; Θα μου πεις τώρα, ρατσιστής είσαι; Όχι δεν είμαι ρατσιστής ρε παιδιά, δεν είμαι..Αλλά..Καταγράφω το γεγονός, κάποτε πήγαινες κι έβλεπες τ' αφεντικά που ήτανε Έλληνες που 'χαν ιδρώσει»</p>	<p>Π., Έλληνας, Ετών 70, Στην Ομόνοια από μικρός</p>
	<p>«Εδώ στην πλατεία ο κόσμος δε μαζεύεται..Για Έλληνες ξέχασε το. Μαζεύονται μόνο Πακιστανοί, Σύριοι και οι dealers»</p>	<p>Θ., Έλληνας, 25 ετών, Νυχτερινός υπάλληλος στην Ομόνοια από το 2013</p>
	<p>«Η περιοχή τώρα με τους μετανάστες, τους λαθρομετανάστες έχει υποβαθμιστεί φοβερά, προσπαθούμε να την κρατήσουμε ζωντανή (...) Εδώ στην Ομόνοια έχουνε χωριστεί τα πάντα: οι Μαύροι έχουν τα ναρκωτικά, οι Πακιστανοί έχουνε το χόρτο, οι Αλγερινοί και Μαροκινοί έχουν τις κλεψιές..Από τους μόνιμους, δε μιλάω για τους μετανάστες εδώ που δεν έχουνε που να μείνουν »</p>	<p>Φ., Έλληνας, 35 χρόνια στην Ομόνοια</p>
	<p>«Έχουμε Βουλγαρία, Γεωργία, Ρουμανία. Αλλά την Κυριακή μόνο (...) γιατί τότε έχουν άδεια και βγαίνουν.</p>	<p>Θ., Έλληνας, γύρω στα 60, στην Ομόνοια από το</p>

	<i>Τότε είναι καλά.(...) γιατί αυτές ψωνίζουνε, έχουνε μια άλλη φιλοσοφία (...) και να στείλουν δώρα»</i>	1979
<p><i>Από τη σκοπιά του «Άλλου»:</i></p> <p><i>Πως βλέπεις την Ομόνοια;</i></p>	<i>«Στην Ομόνοια, πολλοί άνθρωποι από το Πακιστάν, το Αφγανιστάν, τις Αραβικές χώρες, κάθονται σε αυτό το μέρος (...) Χτες πρόβλημα (...) περίπου πέντε τύποι πλακώθηκαν, τη νύχτα και κάποιιοι πουλούσαν μαριχουάνα. (...) Έρχομαι κάθε μέρα στην Ομόνοια , γιατί εδώ θέλω να δω μερικούς φίλους (...) (Γνωρίζω) πολλούς ανθρώπους εδώ, απλά τους μιλάω «Τι κάνεις, πως είσαι;». Είμαι καινούριος εδώ (...) Δε μιλάω με όλους»</i>	W , γύρω στα 25-30, Παλαιστίνιος που μεγάλωσε στη Συρία, λίγους μήνες στην Αθήνα, μένει μακριά από το κέντρο (Ελεύθερη μετάφραση από τα Αγγλικά)
	<i>«(Ερχόμαστε στην Ομόνοια) για να δούμε φίλους. (...) τι μπορούμε να κάνουμε; Δεν έχουμε δουλειά (...) εδώ βρίσκουμε όλους μας τους φίλους, γι' αυτό ερχόμαστε εδώ (...) Προσπαθώ (να μιλήσω με ανθρώπους εδώ), αλλά μας αγνοούν (...) μας λένε «μαύρας». Στους Έλληνες δεν αρέσουν «οι μαύρας» (γελάει) (...) Καθόμαστε εδώ κάποιες φορές 2 ώρες, 3 ώρες (κατά τη διάρκεια της μέρας)»</i>	Υ&F, Πακιστανοί, γύρω στα 30, βρέθηκαν μαζί στη φυλακή στη Δράμα για 6 μήνες, βρίσκονται λίγο καιρό στην Αθήνα, μένουν στη Μεταμόρφωση και στον Πειραιά (μετάφραση από τα Αγγλικά)
	<i>«Όταν ήρθα, 2000 ήρθα εδώ (...) ήτανε πιο ωραία (...) τώρα έχουμε... κι εγώ είμαι ξένη.. αλλά έχουμε πιο πολύ ξένοι και τώρα δεν είναι και τόσο καλά σαν πριν. Και κάνουνε και φασαρία. Δεν είναι να κάτσεις ήρεμα (...) Αυτό δεν μου αρέσει αυτή τη στιγμή. Αλλά σαν Ομόνοια, σαν πλατεία εδώ – δεν είναι πλατεία, αλλά και πάλι πλατεία μπορώ να το πω, μου αρέσει (...) Μόνο Κυριακή βγαίνω (...) και μου αρέσει, κάνουμε τη βόλτα μας με την ξαδέρφη μου, ψωνίζουμε κάτι, γυρνάμε να φάμε (...) και δεν είναι και ακριβό (...) Εδώ στην Ομόνοια βρισκόμαστε (...) Κυριακή περνάμε καλά»</i>	Αγ, Βουλγάρα, γύρω στα 60, στην Ελλάδα από το 2000, δουλεύει στη Νέα Ιωνία
	<i>«Δεν έχουμε ασφάλεια, φοβούμαστε. Εμένα μου κλέψανε την τσάντα (...) Πριν 3 χρόνια; (...) Περπατάω με την τσάντα μου, μέχρι να γυρίσει η ξαδέρφη μου να μου πει «Πρόσεχε!», το τραβάνε και φύγανε (...) Τώρα εδώ.. Που να πάμε; (...) Με φόβο κρατάμε τσάντες»</i>	Αγ, Βουλγάρα, γύρω στα 60, αρκετά χρόνια στην Ελλάδα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Ενδεικτικά, αναφέρουμε τις εξής παραστατικές διαδρομές⁵⁴:

1. Το δέντρο

Ζητά από τους περαστικούς να κουβαλήσουν μαζί του ένα δέντρο πέντε μέτρων. Ζωσμένος και αποφασισμένος. "Είμαι χρόνια στην πόλη, είμαι στη σκέψη σου, ο ασάρατος που νομίζεις ότι σε ακολουθεί το βράδυ στη Βερανζέρου, ένας άστεγος με χιούμορ, ο κοιμισμένος στο βαγόνι του τρένου, είμαι όλοι, είμαι εσύ, είμαι εγώ. Μαζί θα περπατήσουμε στην Ομόνοια, στα ίδια μέρη με άλλο ρυθμό, θα δούμε στάσεις, οάσεις, αντιδράσεις και θα φέρουμε ρήξεις. Αλήθεια! Ρήξεις."

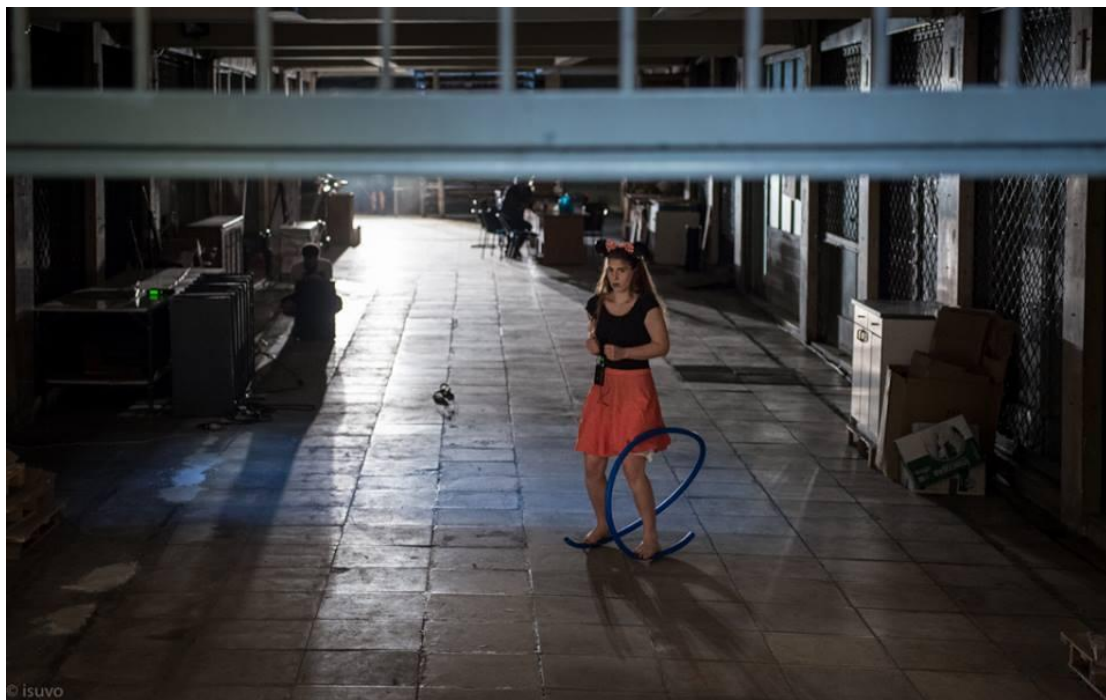


Ενας άντρας διεκδικεί την αναγνώριση της Ομόνοιας ως πλατεία. Μια πλατεία που ήδη οι άνθρωποι συγκεντρώνονται και τη χρησιμοποιούν ως τέτοια, ανεξάρτητα απ' το αν αυτό είναι ορατό. Ξεκινώντας από ένα Ομονοιακό καφενείο που επιδιώκει συνειδητά να δημιουργήσει μια συνθήκη συνάντησης και αλληλεπίδρασης στο χώρο του, ο ήρωας της συγκεκριμένης διαδρομής θέλει, σε συνεργασία με τους θεατές, να φυτέψει ένα πλάτανο στο κέντρο της πλατείας – μια κίνηση πρώτα απ' όλα συμβολική που δηλώνει πως «η πλατεία Ομόνοιας είναι πλατεία» – διεκδικώντας μια «δημόσια σφαίρα» της συνάντησης και της ζύμωσης, μια «Ακαδημία Πλατάνου». Τόσο για τους ήδη υπάρχοντες θαμώνες, όσο και για εκείνους περιφερειακά της πλατείας, που διαντιδρούν μεταξύ τους μέσα από

⁵⁴ Οι περιγραφές (πλάγια γράμματα), είναι από το δελτίο τύπου της παράστασης

συμπράξεις απέναντι στη δυσκολία, σε μια πρόσκληση για σύμπραξη στο πλαίσιο μιας ιδανικής συνύπαρξης. Στην τελευταία παράσταση, ο πλάτανος φυτεύεται μόνιμα στην πλατεία.⁵⁵

2. Κάθαρση



Το άγαλμα της Καλλιόπης πρέπει να επιστρέψει στην Ομόνοια. Και μάλιστα σε περίοπτη θέση! Μέσα από μια διαδρομή στις υπόγειες στοές της πλατείας, θα καταλάβουν όλοι γιατί. “Τι είναι η Ομόνοια; Είναι το τσαλαβούτημα στον υπόκοσμο; Μια αποτυχία γενικά; Αγαπητοί και αγαπητές, δεν είναι τίποτα απ’ όλα αυτά! Είναι απλά ένα μέρος που οι ζωτικές μας ανάγκες δυσκολεύονται να βρουν χώρο! Που τα σφιγμένα μας έντερα, περιφέρονται ανήμπορα χωρίς να μπορούν να σταθούν και να ξελαφρώσουν! Έλα κι εσύ σε μια διαδρομή στις υπόγειες στοές τις Ομόνοιας, για ν’ ακούσεις όλα αυτά που δε λέμε, μέσα από μια ωδή στη δημόσια τουαλέτα.”

Μια γυναίκα, παρουσιάζει ένα βarietέ επιχειρημάτων στις υπόγειες στοές της Ομόνοιας για να πείσει τους θεατές να τοποθετήσουν όλοι μαζί μια Δημόσια αυτοκαθαριζόμενη τουαλέτα, προσβάσιμη σε όλους και όλες στο κέντρο της πλατείας Ομοנוίας. Πέρα από την εμφανή πρακτικότητα του ζητήματος, η καθαρή δημόσια τουαλέτα εξελίσσεται σε σύμβολο του Δημόσιου Χώρου ως μιας ανάγκης, ζωτικής σημασίας που μας αφορά όλους. Από τη μία, λοιπόν, γίνεται φωνή έκφρασης για τις ανεπαρκείς υποδομές υγιεινής

⁵⁵ Πρόκειται για μια συμβολική κίνηση. Αρχικά, δημιουργήθηκε μια αυθόρμητη «τοπική ομάδα» που τον πίτιζε- όπως ήταν αναμενόμενο, όμως, τελικά ξεράθηκε.

και καθαριότητας (συμπεριλαμβάνοντας και πρόζες που απευθύνονται στο Δήμαρχο) και από την άλλη, αποτελεί σχόλιο για τη φτωχή κουλτούρα χρήσης και οικειοποίησης του Δημοσίου χώρου.

3. Χαμάμ



Μέσα στο χάος μιας πόλης, από τη Ζήνωνος μέχρι την Ομόνοια, καλωσορίζει ένας περαστικός στα "σπίτια" του. "Πέρασε... μη στέκεσαι στην πόρτα. Το σπίτι μου, δικό σου! Θα σου προσφέρω λουτρό, θα σου πλύνω το πρόσωπο, τα χέρια... Καλώς όρισες στην Ομόνοια!»

Ενας άντρας αναλαμβάνει το ρόλο του Οικοδεσπότη της Ομόνοιας – του τόπου που δέχεται και αποτελεί πεδίο συνάντησης εδώ και χρόνια για το «ξένο» και άρα το διαφορετικό: Από τον επαρχιώτη της δεκαετίας του '50, τον Αλβανό της δεκαετίας του '90 στους σημερινούς μετανάστες/ριες και πρόσφυγες που συχνάζουν στην περιοχή. Ξεκινώντας από την «κάτω πλευρά» της Ομόνοιας και το χαμάμ που υπάρχει εκεί, θέλει να φτιάξει το δικό του χαμάμ πάνω στην πλατεία – να πράξει τη φροντίδα για τον «ξένο» – το φιλοξενούμενο, προτείνοντας μια νέα σχέση με το έτερο και μια αίσθηση σπιτιού στους εγκλωβισμένους «σε μεταβάσεις». Ο πυρήνας του χαρακτήρα εμπνέεται από το υπαρκτό πρόσωπο ενός Σύριου φαρμακοποιού, ο οποίος ξεφεύγει εκτός του στερεοτύπων του «παθητικού πρόσφυγα σε αναμονή»

4. Άνταμ

Δυο γυναίκες θέλουν να κάνουν τα όνειρα του μικρού Άνταμ πραγματικότητα. «Στο υπόγειο του Μινιόν υπάρχει ένα παράλληλο σύμπαν κι εμείς ψάχνουμε την είσοδο: μια σκουληκότρυπα. Έτσι, ο Άνταμ και τα υπόλοιπα παιδιά της Ομόνοιας θα πηγαινοέρχονται στο φεγγάρι στο άψε σβήσε.»

Ξεκινώντας με αναφορές στο πολυκατάστημα Μινιόν – ενός χώρου, που σε πολλούς κινητοποιεί μνήμες από την παιδική ηλικία – δύο γυναίκες θέλοντας να θυμίσουν την παρουσία «γυναικόπαιδων» στην περιοχή, καταλαμβάνουν ένα χώρο που θα είναι «μόνο για γυναίκες», σε αντίδραση προς την ανδρική κυριαρχία, ενώ προσπαθούν να βοηθήσουν τον Άνταμ να φτάσει στο φεγγάρι. Χαρακτήρας έμπνευσης της παιδικής φιγούρας (που υπονοείται, αλλά δεν εμφανίζεται) είναι επίσης, μια υπαρκτή παιδική φιγούρα από τη Συρία (και ο οποίος, πράγματι μας είπε ότι θέλει να γίνει αστροναύτης)